

Кожная акруговая і раённая арганізацыя КПБ,
кожная ячэйка, кожны камуніст і камсамолец
павінны выпісваць і чытаць „Бальшавік Беларусі“

АДЧЫНЕНА ПАДПІСКА на 1929 год

НА ШТОМЕСЯЧНУЮ ЧАСОПІСЬ

„БАЛЬШАВІК БЕЛАРУСІ“

Орган ЦК КП(б)Б

У ЧАСОПІСІ НАСТУПНЫЯ АДДЕЛЫ:

- I. Кіруючыя артыкулы па асноўных пытаннях партыйнае работы. Артыкулы аб гаспадарчым і культурным будаўніцтве. Абмен вопытам практыкі партыйнае работы. Артыкулы на міжнародныя тэмы.
- II. Наша трыбуна.
- III. Пытанні партыйнае работы на мясцох, аб Чырвонай арміі і г. д.
- IV. Гісторыя партыі.
- V. У ЦК КПБ. У ЦКК КПБ. У ЦК ЛКСМБ.
- VI. Крытыка і бібліяграфія.

УМОВЫ ПАДПІСКІ:

1 мес.	35 к.	ДАДАТКАМ ДА ГАЗЭТЫ:
3 мес.	1 р. 05 к.	„Звязьда“, „Полесск. Правда“,
6 мес.	2 р. 10 к.	„Заря Запада“, „Камуніст“ —
9 мес.	3 р. 15 к.	1 мес. 25 к.
1 год	4 р. 20 к.	1 год 3 р. —

ПАДПІСКА ПРЫМАЕЦЦА: ва ўсіх паштова-тэлеграфных канторах і аддзяленнях, усімі аддзяленнямі Белдзяржвыдавцтва, аддзяленьнем „Известий“ і „Правды“ і яго агентамі, спажывецкімі крамамі Белкаапсаюзу, кантрагентствам друку і рэдакцыямі газэт „Звязьда“, „Полесская Правда“, „Заря Запада“ і „Камуніст“.

Адрас рэдакцыі: Менск, Савецкая, 45, ЦК КП(б)Б.

Пролетары ўсіх краёў, злучайцеся!

МАЛАДНЯК

ЛІТАРАТУРНА - МАСТАЦКАЯ І ГРАМАДЗКА-
ПОЛІТЫЧНАЯ ЧАСОПІСЬ—ОРГАН БЕЛАРУСКАЙ
АСОЦЫЯЦЫІ ПРОЛЕТАРСКІХ ПІСЬМЕНЬНІКАЎ

ПАД РЭДАКЦЫЯЙ

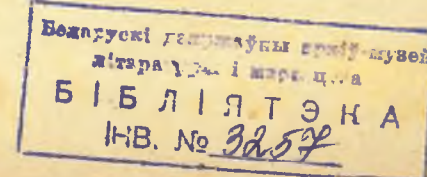
ІЛ. БАРАШКІ, П. ГАЛАВАЧА, А. ЗВОНАКА,
В. КАВАЛЯ, Я. ЛІМАНОЎСКАГА, А. МОРКАЎКІ
і А. СЯНЬКЕВІЧА

ГОД ВЫДААНЬНЯ СЁМЫ

КНІЖКА ТРЭЦЬЯ

САКАВІК

ВЫДАВЕЦТВА „ЧЫРВОНАЯ ЗЬМЕНА“
М Е Н С К — 1929

Друкавана ў друкарні
Беларускага
Дзяржаўнага
Выдавецтва

Заказ 1869.

1.000 экз.

Галоўлітбел 1022

МІХАСЬ ЛЫНЬКОЎ

АПОШНІ ЗЬВЕРЫДАВЕЦ

(Аповесць)

Сэрца ў Валі—маленькае сэрца. Таму ў ім ня знойдзем ні вялікіх тайн, ні крыўд балючых, ні жыцьцёвага суму. Усё гэта ўласьціва людзям, якія працярэбілі сьцежкі доўгія па зямлі, пазаслалі іх дзесяткамі год.

Ну, хоць-бы татка Валі—стары гутар Антось. У яго і вочы ня сьвецяць—няма бляску ў іх. Дзіва, дзе-ж яму быць—ня год і ня два выдувае Антось бліскучыя, як жар, і залатыя, як сонца, бутэлькі. Залатыя таму, што гарачыя, гарачыя, як тое пекла аграмадністай печы, дзе варыцца шкло.

Дзе-ж бляску тут быць у вачох, калі шосты дзесятак сеў на стары каршэнь, сагнуў хрыбет дугою нягнуткай.

А Валі што...

Вы бачылі лён на палёх, калі ён цьвіце... Ветрык ціхі павее, усходзяцца сінія хвалі, сыпляцца пялёсткі сінія на пахучыя межы. Такія-ж Валіны вочы. Сінія-сінія. А калі засьмяецца Валя ці гляне гэтак трошачкі злосна—тады, здаецца, сыпляцца з воч яе пялёсткі сінія ці сінія іскры. Такія ўжо вочы...

А ільняныя валасы Валіны, асабліва, калі сонца забытае ў іх свой прамень? Яны зьзяюць тады агняцветнай карунай, будзяць радасьць у старога таткі, гоняць з твару сум жыцьцёвы ўсьмешкаю цёплай, айцоўскай. І калі пасьля полудню пацалуе Валя зьнянацку татку ў шчаку і пабяжыць, заскача па старым пакойчыку, Антось усміхнецца, галавой дзелавіта пакруціць ды і скажа:

— Ах, ты, мая каза-дзераза, непаседа-ж ты, мая дарагая... Непаседлівая, неўгамонлівая...

І, памаўчаўшы крыху, дабавіць:

— Ёрзкая ты ў мяне, браце, дзяўчына... Не нажыць-бы бяды часам... Молада—зелена...

Так, молада—зелена...

Молада, як пахучыя вятры вясновыя, поўныя гуду жыццёвага, перазвону палёў і лясоў—перазвону птушынага, срэбнага. Зелена, як тыя лісточкі прыбярхі бярозкі, як тыя лугі-мурагі са сваімі мядовымі краскамі... Вун яны палі—лугі, параскінуліся за ракой неабдымнаю скацёркай і на ёй узоры: то цвітуць—расьцьвітаюць раньнія лугавыя краскі—жоўтацвет, курасьлеп... Аж уваччу ад яго прарэсьціцца.

— Як у Яшкі вяснянкі—гараць, не згасаюць... А дурань Яшка...

Так думае Валя, седзячы ў канторы заводу, паклаўшы пальцы на абшарпанія клавішы Ундэрвуду. Яна машыністка. У канторы служыць, у канторы гуты. Кантора вокнамі глядзіць на раку, на шырокі луг. А там вясна, там сонца сее жменьмі свае шчырыя ласкі, абуджае зямлю да жыцця, да цвяценьня. Ён жыве зямля. Паглядзі на далёкае поле і заўважыш ты—трапяткое дыханьне зямлі струменіць паветра, нібы разьлілі гарачае шкло і павісла яно над зямлёй, празрыстае, трапяткое, жывучае.

Ён ў кантору лезе сонца назолай, забіраецца ў Валіны косы, пускае зайчыкі ад Ундэрвуда на шэрыя сьцены, на столь, на плякаты, партрэты. Добрае сонца, ды далёка. Яно—за вакном, за ракой, на прасторах неасяжных, блакітных.

А тут Ундэрвуд. Нафарбованы пальцы. Ён клавішы сьпіс выбіваюць. Бач, палучка хутка, трэба ведамасьць у канторы, па ёй атрымаюць грошы і татка і рабочыя ўсе і... Яшка...

— Дурань Яшка...

Няхай сабе й так, няхай сабе Яшка і дурань, але ўсё-ж ткі ён Яшка, і імя яго так старанна выбіта на машынцы і нават падкрэслена крыху...

— Трэба ножычкам падчысьціць пасля... А то яшчэ падумае, што... у голаў сабе чаго забярэ... Дурань...

Вядома, дурань... Колькі дзён ужо, а на вочы—ні разу... Хоць-бы слова ці што—анізваньня... Падумаеш, хіба толькі ён адзін—хлопцамі плот гарадзі. Па заводзе не атаб'ешся ад іх, не адчэпішся... Праўда, у Яшкі вочы... Ат, што там вочы, ну, шэрыя вочы, звычайныя... Голас... і голас звычайны. А рукі—барані божа з рукамі—на граблі падобны... Ат, дурань, чысты дурань... А гаворыць, ах як ён добра гаворыць, і словы такія—так прыемна іх слухаць... Тады цёпла неяк робіцца на душы і хочацца паглядзець яму ў вочы, у цёплыя, у шэрыя вочы... А ён паглядзіць так, крышачку вока прыжмурыць, і затрапечыцца сэрца, маленькае Валіна сэрца...

— Ну, дурань, ясны дурань...

— А як у вас ведамасьць?

Гінуць зайчыкі на сьцяне, за вясновыя хмаркі хаваецца сонца, па сьпіне халадок прабягае.

— Ведамасьць? От, зараз...

— Ну, ну, запрацаваліся? Аб чым гэта вы думалі, Валя? Я-ж бачыў, заглядзеўся на вас тут.

— Толькі й справы вам, таварыш дырэктар, на мяне глядзець... Гэта я вось аб чым... Па якому разраду паставіць рабочага новага?

— А там-жа сьпісы ёсьць.

— А-а... сьпісы... то добра... Я хуценька скончу.

— Ну, ну, канчайце, да можна й дахаты скоро, субота сёньня... скончым раней.

Машынка акуратна выстуквае літары, разам з машынкай стукае сэрца. Стукае ўпарта, настойліва, нібы выскачыць хоча з цеснае клеткі. А чаму, з якое прычыны?

— Глядзіць, не глядзіць?—думае Валя.—Глядзіць, мусіць, бо неяк сядзець нязручна, пад табой нібы ходзяць спрунжыны, а за плячмі халадок павявае, той халадок, калі глядзіць табе хто-небудзь у сьпіну, сочыць за табой адзаду.

І пераблытваючы сьпіс, Валя асьцярожна і хуценька азіраецца, і адразу ўся—макаў цьвет, цьвет чырвоны.

— Ёзноў... Ну, чаго яму трэба...—думае Валя пад стук машынкі.—Каторы раз... Вось уныпіць вочы і хоць-бы што. Нібы яму й працы няма ці што, як толькі ўглядацца ў мае косы.

Валя асьцярожна папраўляе рукаў свае чырвонае блюзкі. Не пасьпела раніцой зашыць маленькае дзірачкі, і заўважа яшчэ... А якая яму, паміж іншым, справа да майго рукава... Вось дура... Але мусіць валасы разышліся—то гора з гэтымі шпількамі... А ён, пэўна, усё ўглядаецца... Хай-бы скончыць усё хутчэй, да дамоў...

Гудзіць гудок над палямі й лясамі, урываецца неўгамонны ў вакно, заліваецца медзяным голасам, нібы гудам сваім затміць хоча сонечны бляск. Але зачым? Гудок і сонца—добрая справа, асабліва пад вечар. За гудком—дамоў, за гудком—полудзень, за гудком—яшчэ поўдня сонечнага. На тое субота.

... Усё тое хораша, што мае канец харошы. А чым ён кепскі? Замялося старое ў завірухах, у заваях жыцьцёвых, замялося—канцы схованы... Ня знойдзеш іх, не патрапіш на сьляды старыя. Мо' сам і патрапіш—другім у недагадзь... Канец харошы—дырэктарам заводу стаў, чаго болей трэба... Ну, чаго-ж трэба болей... Да пры нашым жыцьці, да пры нашым быцьці...

Канец харошы...

А мо' й не канец? Мо' гэта пачатак слаўны? Чым чорт ні жартуе... Ці адзін завод на акрузе? Дый ці завод гэта 'шчэ—ат, погань шкляная.

— На бязрыб'і і рак рыба,—казаў калісьці паважаны папаша.

Так, на бязрыб'і... На бязрыб'і нашым, на нашай бязладзіцы, на нашым веку сумным, часе кручаным... Так, на бязрыб'і... Не адзін-жа завод на акрузе... Вун трэст ёсьць... Было-б жаданьне, ды здольнасьць... А здольнасьць, ого, яе хопіць, як хапала дагэтуль. Толькі-б сьмеласьці болей, паболей адвагі—усё будзе тваё, чаго ні захочаш...

— Сьмеласьць гарады бярэ,—так казаў калісьці паважаны папаша.

— Так, гарады... Гарады і сьмеласьць... Не, папаша, ня ў сьмеласьці справа, здаецца... У гарады, дружа, ня суйся пакуль—прышчэмяць нос...

Прышчэмяць...

З галавой адарвуць...

Адарвуць...

Не памілююць...

Па галоўцы цябе не пагладзяць...

Ат, што гэта я? Раскіс, абмяк, нібы нелюдзь якая... Жыві, пакуль жывецца... Вышэй-жа галаву, жыцьцё на прыцэл, дарагі мой, а там... там... далей хоць трава не расьці...

І, устаўшы з канапкі, дырэктар заводу Анатоль Іванавіч нэрвова захадзіў па свайму пакойчыку. Вячэрні змрок вясенні ўліваўся праз вокны, абыймаў вільготнымі пахучымі хвалямі сьцены, падлогу, запаўняў увесь пакойчык нечым незьвязным, дзіўна-трывожным, як глыбокая сінь неба, як гэта судзішаная бярозка, ля каторай гудуць струною кволай хрушчы-шмялі вясенняга вечару.

Змрок вясенні, зялёны крыштальны змрок так бадзёрыць душу чалавека, бадзёрыць, уздымае сэрца, лашчыць і казычыць яго нявідомымі хвалямі, будзіць мары, узьнімае іх, з-пад хламу і броду штодзённых клопот і сумятніны.

На душы адлягае тады, яна мякчэе, робіцца чулай...

А за вакном за ракой мітусіліся зоры і заглядаліся ў рэчку, купаліся ў ёй і расплываліся ў срэбныя дрыжачыя плямы. І адна, ад усіх ярчэй—гарыць, не згасае, пераліваецца адценьнямі рознымі ў далёкай цемрадзі неба.

— Твая зорка,—успомніў Анатоль словы маці.—Твой лёс...

— Твая!—усьміхнуўся.

Вунь сквярачуць жабы ў балоце і ў рэчцы, іхняе сквярэньне мякка прунжыніць паветра. Прыемна чуць яго, прыслухацца да жаб'іх песень каханьня, сакавітых, напорных песень...

Пяюць, бо на іх сьвецяць вясеньнія зоры і іх мілуюць вясеньнія чары—зачары.

— Дзе-ж зоры мае, мае мінулыя, дарагія зоры... Чаму-ж ім ня быць жаб'імі... Так, жаб'імі... Аплялі жабы сьвет, распасьцёрлі за-скарузлыя лапы на зялёнай зямлі... І зямля—на балота, і жыцьцё... Заматаўся клубок—шукай канца краю... У-у... гады...

Анатоль Іванавіч садзіцца ля вакна на скрыпучы зэдлік, схіляе на падаконьнік абясьціленую думамі галаву і глядзіць нярухома туды, за вакно, на раку. Ён глядзіць і нічога ня відна—думы гоняць адна адну, падганяюць, зьліваюцца, мітusiaцца шэрай істужкай бяз сьвету, бяз пробліску.

Дзе канец, дзе пачатак?

Не знайсьці яго, не дадумацца...

А сэрца шчыміць гэтым прыкрым, даўно зьведаным болем. У ім цьвіце безнадзейнасьць, цёмная, жудасная і глыбокая. Цёмная гэта бяскрайняя цемрадзь начнога неба, як гэты эмрок упарты, напружаны, што спавіў цішынёй магільнай нямыя абшары...

Не... Там ня так... Вун на рэчцы каўзнуўся сярэбраны месяц, трапечыцца сьлед яго на зыбучых струменях, блісьціць, прыцягвае да сябе чаруючым сьветам.

Так, сьвет, хоць зыбучы.

Усё-ж такі сьвет...

Чуюцца ўсплёскі, месячны сьвет праразаюць чорныя цені, звонкія галасы парушаюць вячэрні эмрок і гулка аддаюцца над высокім берагам, над полем, над лесам...

Словы песьні ўлятаюць у вакно, песьні гулкай, вясёлай, задзірыстай... нават песьні ў адказ прагудзела струна старой гітары, што вісіць на сьцяне над канапкай. Прагудзела танюсенькім, ледзь-ледзь чутным гудам пчаліным... Сама прагудзела. І змоўкла...

— У-у... сволачы, езьдзяць, катаюцца... Камсамолія... Лодыры, толькі й ведаюць—шашні вадзіць... Усіх-бы вас на адну... Зачыніце-ка вакно, спакойней так.

Анатоль Іванавіч старанна зачыняе вокны, апускае фіранкі і, намагаўшы лямпу на стале, паліць сьвет.

З сьветам лепей. Тады душа хаваецца ў цябе, забіраецца ў глухія куткі. Гінуць чорныя думы, адлягае на сэрцы.

І Анатоль Іванавіч спакойна спраўляе вячэру, за якой некалі думаць, некалі разважаць аб канцах і пачатках, аб усіх гэтых забытых узлах, што павуціньнем шэрым і брудным аплялі зямлю, апаганілі яе прыгожы калісьці твар, сьцёрлі яркія фарбы, зглумілі пах зямлі—чаруючы, тонкі.

Пасьля сытай вячэры прыятна паляжаць на канапцы і ўсяго сябе аддаць ва ўладу бязьдзейнасьці, тае мілае бязьдзейнасьці, якую й раней так любіў і паважаў Анатоль Іванавіч. Праўда, цяпер ня тая бязьдзейнасьць—яна адпачын ад працы.

Лажыш, крыху ногі ныюць у салодкай утоме дзённай, роўнымі, пяшчотнымі хвалямі пераліваецца, струменіць кроў у целе, ды лянавата варушацца няясныя туманныя думкі. І ня думкі—гэта абрыўкі думак, абрыўкі слоў, назіраньняў, уражаньняў... За дзень усяго бывае, і колькі рабочых адных перабудзе ў тваім кабінёце, людзей розных, наведнікаў. У кожнага сваё аблічча, сваё жыцьцё, свае жаданьні. І ў кожнага свае словы, асаблівыя звычаі трымацца з людзьмі моднымі, гаварыць з начальствам...

— ... Таварыш дырэктар, мне-б надбавачку—дзяцей повен кут, што рот, то прожар—рублём не заткнеш...

— Пладзі жабракоў, на гэта вы спрытны...

— ... Прачытайце даклад на сходзе, добры даклад да спадобы рабочым...

... Майстры вы на язык, усю Расею мітынгамі ўгробілі, апаганілі словам блудлівым...

— ... Чаго гэта варта, таварыш дырэктар, гэта чорт ведае што, я на ячэйцы пастаўлю, так быць немагчыма...

... У-у... погань кожная з указаньнем лезе, з саветам...

— ... Анатолю Іванавічу мая пашана! Як і што, нешта вас ня відна даўно...

... Хоць адзін чалавек прыяшны... з ім і пагаварыць можна.

Мітусяцца абрыўкі думак, абрыўкі чутага за дзень, бачанага. І разам засланьне ўсё капна ільняных валос і ўвесь пакойчык хаваецца ў сінх крышталевых вачох, якія глядзяць адусюль, усміхаюцца, пабліскаюць сонечнымі зайкамі цёплымі, падмігваюць сьвежымі непамятымі дзявочымі расьніцамі.

Анатоль Іванавіч аж прыпадае на канапцы.

— А нішто дзяўчына... Яблычка на адбор—без чарвінкі, бяз плесені... сьвежае яблычка, румянае—вясной пахне і сонцам...

— Вясной...

Прыгожае слова—вясной... Многа з ім успамін нахлынае, нараджаюцца мары, як вясеньнія туманы пад сонцам.

Вясна і сонца... І дзявочыя вочы, як неба...

І сьветлыя мары... Не аб будучым—аб мінулым...

Анатоль Іванавіч дастае, адамкнуўшы шуфлядку стала, цэлую вязку лістоў. Яны старанна пазложаны і пазьвязаны. Сярод іх старыя здымкі, цэлая колекцыя локанаў, перавязаных шоўкавымі

істужкамі. Розныя локаны. І сьветлыя—ільнянога колеру, і колеру адстыглага попелу, і цёмна-русавыя. Чорных няма—іх ня любіць Анатоль Іванавіч, яны грубыя і падобны на сажу—няма ў іх красы. Іншыя брыдкія.

Ад выцьвілых лістоў, паблеклых здымкаў і локанаў льецца ледзь успрыймаемы пах, пах чагосьці сумнага, даўно забытага, даўно зьведанага. Так пахне лісьце ў паблекшым саду, калі ляжыць яно мёртвае, жаждае на сырой зямлі і шархаецца пад дробнымі камямі вясяняга дожджыку. Для каго гэты шлах прыемны, ён мякка кладзецца на сэрца, супакойвае нэрвы, і на душы тады замірэньне.

Анатоль Іванавіч глядзіць на выцьвілыя здымкі, на замёрлыя, застыглыя ў нярухомай красе вочы фатаграфій, на локаны, дакранаецца да іх... Здаецца, ажываюць пад пальцамі локаны, здаецца, ідзе ад іх цёплая пяшчотная ласка, ажываюць нярухомыя вочы—блісьцяць дакорам жывым, ці прывабнай ветлівай усмешкай...

І ледзь прыкметны рух на вуснах Анатоля Іванавіча:

— Мае пабеды...

— Колекцыя шчасьця...

І аднекуль здалёк узнялася і прамільганула, як цудоўная птаха, як казачнае імгненьне—думка:

— Сінякрылага шчасьця...

— А мо' й сінякрылага...

Кожны локан—свая гісторыя. А ўсё схована ў далёкім мінулым. Толькі й памятаецца яскрава першая... Першая пабеда...

... Была ноч звычайная. Летняя. Стары парк панікнуў дадолу пахучымі галінамі ліп. Паміж імі прытаіўся змрок, хрустаў пясок пад нагамі... На ўзгорку ў прытульным доме парадна сьвіціліся вокны. А на дарожках вільготная цішыня і роснае вецьце акацый, якое пакінула на гарачай шчаце невялікі буйных халодных кропель. І роснае вецьце скрадвала гарачыя шэпты і пацалункі. А далей... Якія недарэчныя гэтыя сьлёзы... Хутчэй-бы пайшла... Што стала потым з гэтай малодзенькай гувэрнанткай?—каму цікава...

Гэта першая... А потым шмат іх... багатая колекцыя ў Анатоля Іванавіча, пабеды і локаны... Аб некаторых успамінаць ня варта, некаторых-жа нават і страшна...

І раптам думка:

— Анатоль Іванавіч, Анатоль Іванавіч! У кішэні білет партыйны... Партыйны білет, а ты бытвараш што...

І разам:

— У-у, і рады ня нашага бога... Калі ж на вас звод пойдзе, замора...

І разазлаваны і змораны Анатоль Іванавіч кладзецца спаць. Заблытаныя думкі ў клубок сплятаюцца, усё зьліваецца разам. Не разьбярэш, што і адкуль і да чаго. Ячэйка, рабочыя, „таварыш дырэктар“, локаны, музыка і гарачыя бутэлькі—усё праходзіць прэрэстымі плямамі, скача і мітусіцца ў соннай галаве. Далей валасы ільняныя пад сонцам, сінія вочы, і раптам, сарваўшыся аднекуль, вялікі, бліскучы эполет прыглушыў усё, упаў мякка, як лапаць, і стала ціха.

Сон быў збаўцам ад дня.

— Ах за гэтыя, за кірпічыкі...

— А годзе табе ўжо галаву дурыць—кірпічыкі ды кірпічыкі... Папала на язык—вярэ паўдня, хоць-бы табе што іншае...

— За кірпічыкі...

— Ну, кінь, кінь, даліся табе гэтыя кірпічыкі ў знакі...

— Ах, ты, татачка.

Татка міленькі,

Ну, чаго-ж ты сярдуеш, злуеш?

І ў бліскучую лысіну Антося шлёпаецца гучны падалунак.

— Ну, нечага, нечага там, бач, заняткі знайшла... Найшла працу... Вунь нядзеля заўтра, а ў хаце зусім не дагледжана... Дый памыць трэба трохі... А табе ўсё скокі да кірпічыкі...

— Татачка, ну, чаго гэта вы?—і засмучаная і адразу прыціхшая Валя садзіцца на зэдлік, разглядае палавіцу перад сабой. А палавіца ўваччу двоіцца.

— Ну, вось... Вось табе й раз. Ёй слова, а яна й вочы на ўзвод мокры. А яшчэ ў камсамол часам ходзіш... Вось скажу хлопцам—засьмяюць адразу... Ты ёй слова—а яна сьлязіну ў вочы... а, мамкі мае, і дзе вас гадавалі такіх? З мяне дзівіся—я-ж твой бацька, а ці бачыла ты калі сьлязу ў мяне? А я-ж стары корч—абшарпанае дрэва, колькі нягод перанёс і хоць-бы што! Жыцьцё, галубка, рашпіль вялікі, так цябе абшарпае, на сьлязіну мейсца не пакіне. Раскісьнеш—рашпіль цябе не памілуе, да касьці абкарнае... Сухім трэба быць, вось што... Сэрца ў бокі ды ў скокі, а ты яго абцугамі—ня рыпайся, маўляў, вышэй галавы ня сунься, бо сядзеш макам...

— Дык чаго вы... к чаму гэта ўсё?

— К чаму? Гм... Спаць я хочу, замарыўся за дзень, чуць дыхаю, а ты... кы-ы-рпычыкі...

— І ўсё?

— А ты думала? Вядома, усё. От, авечка ты мая глупая, ну, скачы, ну, пой—бацьку-ж радасьць толькі... Але давай, дачушка,

пасплю я ўжо трохі, бо косьці ныюць, ды і у грудзёх адляжа, а то цяжка неяк...

— А, татачка, а я думала, чаго гэта ты да мяне так...

— Узьбеўся, кажаш?

— Не... ну, сьпі, татка...

Валя папраўляе падушку, накрывае ляпей бацькіны ногі (каб-жа ім ды было цёпленька), а сама бярэцца за працу. Там бялізну пачыніць, палапіць таткіну кашулю, аб вячэры падумаць, працерці падлогу крыху, сьвежыя фіранкі з газэты на вокны павесіць... Да ці мала набярэцца працы хатняй, няпрыкметнай жаночай працы. Неўзаветку і час ідзе, вечар у госьці просіцца.

Калупае Валя іголкай, у вакно пазірае, а думкі белаю ніткай уюцца. Простыя думкі, звычайныя. Вось пра татку, пра шэры, пачарнелы завод, пра неасяжны лес, што залёг навокал, далёка ўціснуўся ў зялёныя поймы лугоў, на палі распасьцёрся, падмяў пад свае ногі, пад свае карчы каравыя і пахучыя старое курганішча.

— Хутка там расьцьвітуць суніцы... Такімі белымі, белымі цвяточкамі.

— Эх, суніцы...—уздыхнула Валя.

Харашо, калі ў сэрцы цвітуць суніцы. Тады на ім пахучая радасьць зялёная. І радасьць—нібы раса раніцою—вясёлкай іскрыцца, вее холадам—прадсонечным холадам. Калі так-бы і ўзяў — і лес, і завод, і першы промень сонечны, прастроміўшы залатою плямай клубы шэрага дыму з комінаў,—і абняў-бы ўсё, да грудзей прыгарнуў і, расой амачыўшы вусны,—усяму сьвету і жыцьцю маладому паслаў-бы шчыры, шчыры пацалунак гарачы.

... Вось татка часам крыўдзіцца... Што-ж, цяжка татку... Бутэлькі пякучыя, часта кашляе, часам грудзі яму баляць, нямеюць ногі...

А завод пачарнеў. Дзіва, колькі год стаіць.

А ў панчохах дзірка—не забыць-бы паштопаць...

— Эх, ты, машыністачка, элемэнт непрацоўны... Кажа часам Яшка.

Так, а мо' і непрацоўны, татка стары, а жыць трэба.

— Не мазалём, дык розумам,—таткава думка.

Чым-жа яна вінавата,—„машыністка“. Кожны грош не залішні—а татку лягчэй. Кашляе часта. А што яна не давучылася, хто вінен у гэтым. Цяжка ехаць бяз грошай... Ні сясьцёр у цябе, ні братоў. Праўда, трохі сорам вунь перад дзяўчатамі другімі, перад пакавальшчыцамі, пазалотчыцамі... Тыя вунь там, пад счарнелаю крышай... А ты... Ундэрвуд, вокны на рэчку глядзяць, і чысьценькая блюзка і хусьцінка прыгожая... А як-жа: у канторы нязручна

так, па прастаму, па звычайнаму. Там-жа ўсякія людзі бываюць, ізноў-жа... дырэктар там.

У дырэктара нос гарбінкай і над левай брывёю вялікі рубец, сінявы крыху заўважыла, як паперы падпісваў. А вочы—свядзёлкі вочы, пякучыя... Ад іх чырвань успывае на шчокі і ні з таго ні з сяго вушы гараць. Ён зручна тады, няпрыемна. Дзірку-ж трэба заштопаць. А то заўважа яшчэ часам... Сорам адзін...

А заўтра нядзеля. Эх, каб да сонечны дзень... Ён пагуляць, чаго добрага, пакатацца ў чоўне, прайсціся па востраву, дзе так многа цвятоў, лапушыстага шчаўлю...

Ён на боршч можна сабраць.

Яго татка любіць—вялікі ахвотнік на кіслае. Так, любіць татка боршч.

Ён Валя глядзіць на татку. А ён сьпіць спакойна на ложку, спакойна дыхае, і гэта дыханьне прасякае нібыта ў кожную шчылінку хаты, ахінае ўвесь пакой салодкай, салодкай і такой ліпучай дрымотай—так-бы вось і заснуў.

Не заснуў—задрамаў-бы.

Ён Валіны вочы сінія парабіліся на ніткі-нітачкі. Вось і зусім іх няма—пахаваліся яны пад іглічкі чорныя, пад расьніцы. З-пад іх цені паўзуць пад вачмі—трапяткія і калючыя—блізка лямпа стаіць. Ён плыве дзесьці думка дрымотная, такая ці-і-хая, няпрыкметная.

— Разбудзіць-бы татку, час вячэраць...

Ён раптам:

— Ой,—уздрыганулася Валя.

Нехта стучыць у вакенца, паціхонечку стукае... Хто-б такі?

А-а... хітрунец, ну, вось і вазьмі яго... Ну, хто як ня Яшка... Ён жа, ныйначай.

Валя прыхіляецца да вакна, прынікае да самае шыбкі. А ў шчылінку паміж рам, у гэтую малюсенькую шчылінку, словы чутны.

— Ён як табе ня сорам у хаце сядзець. Ён калі?—вечарам, ды яшчэ перад самай нядзеляй...

— Тс-с... татка сьпіць, ані слова, змоўкні і шша...

— Ну, выйдзі, выйдзі, чаго там.

— ... Добра—„выйдзі“... Колькі дзён ані слова табе, ані званьня. Вось вазьму і ня выйду, ну, няхай сабе й пойдзе, пастаіць, пастаіць, ды і пасуне да хаты... Дурань... Вазьму й не пайду...

Думкі, думкі—дзявочыя думкі... А рукі на клямку і на ганку Валя.

— Ну?

— Што занукала?

— Скажаць што хацеў?

— Кінь глупства... Валя, ну, чаго ты? Ну, прышоў вось, да цябе-ж прышоў, ні да кога...

— А мо' й „да кога“, па чым-жа мне ведаць.

— Чаму-ж так?

— Так ды так, маё ты токала... А дзе-ж учора быў, пазаўчора?

— А ты-ж у канторы служыш.

— ?

— Ну, дык і ведаць павінна, дзе быў, за матар'яламі-ж ездзіў у горад.

Трохі сорамна Валі. Усе нарады на работы ў канторы і, на табе, не заўважыла, не дагледзела... Колькі дурнем абазвала дарэмна... Якім-жа цяпер мілым робіцца гэты Яшка, ня хлопец, а золатка. Не, ня так—золатка маё дарагое... І ня так—вяснянкі мае даражэнькія. І гэта ня так... Нешта іншае, болей чым даражэнькае, болей чым золатка... Чаму-ж не прыхіліцца да яго пляча...

А які-жа блазан—месячык... Якая яму справа, дзе што дзеецца, бач, сьведзіць, вышчарыў свае срэбныя зубы, палажыў іх на паліцы воблачныя, сьмяецца... Бач, назола...

— Яшка, кінь...—і няведама, к чаму гэта „кінь“—ці што за руку ўзяў, паклаў сваю руку на плячо, глядзіць нешта вось нерашуча, мусіць, скажаць думае што.

— Валя...

— Ну?

— Нічога, гэта я так сабе...

... Вось няўклуда, так і ня скажа нічога...

— Валя!

— Чаго табе?

— Ну-у... я...

— Ну, ты...

— Я-а...

— „Нічога, так сабе?“

... Ось-жа заўсёды так, думае нешта скажаць і не дакажа.

І ўпраўды, чаму Яшка ня кажа, і што ён скажаць хоча?

Яшка стаіць, моршчыць лоб, адчувае сябе прыкра, прыкра.

... І ліха яго ведае што? Вось ідзеш і, здаецца, на цэлы сьвет у цябе гаворкі хопіць, нават словы такія прыгожыя мітусяцца, падбіраюцца адно да другога. Толькі і ведай—кажы, вяжы словы ў прамовы, выкладай, да чаруй, каго хочаш... А тут, на тебе, замок на язык—шчоўк і гатова.

І Яшка да балючай выразнасьці адчувае сваю бяспомачнасьць і перад кім... перад дзяўчатамі, у абыходжаньні, у гутарках з імі. Калі яшчэ некалькі, тады нішто... А калі вока на вока—тады хоць язык пракалі: ляжыць ён, не зварухнецца, нібы прышыты да зубоў—не адцянеш...

— Валя... Ну, ты ведаеш, што з табой цяжка гаварыць мне, ня йдуць словы... І ні то што ня йдуць—з языка не зьлязаюць...

Валі прыемна чуць яго кожнае слова. Яна ўважліва слухае і думае, чаму-б гэта так—вось Яшка на сходзе—адкуль толькі ў яго тады бярэцца што, лепшага красамоўцы на заводзе ня знойдзеш—прыемна гаворыць, любя паслухаць, і ні шуму тады, ні вархалу—цішыня. А вось тут—з ёй—іншы... І нават нешта падобнае на гонар, на сваеасаблівы гонар дзявочы на хвіліну зьяўляецца ў думках:

— Саромяецца мяне...

— Валя... Я ня ведаю, чаму толькі з табой мне хочацца гаварыць, а ня з кім іншым... Вось і цяпер. З клюбу зайшоў я сюды. Ці там-жа ўседзіш, сама ведаеш, што там дзеецца—скачуць усё, што ні вечар—скокі, і калі ўжо даскачуцца да чаго—ня ведаю... Сама ведаеш, колькі раз на ячэйцы казаў я: „Кіньма глупствы, ці мы хужэй ад людзей, ці ў тустэпе шчасьце якое, ці што...“ Дык дзе там. Застукалі і загрузалі:

— Блазан ты яшчэ, а вучыць лезеш... Што мы манахі табе, альбо чучалы тыя гародныя? Нам—жыцьцё даёш, нам—крыў, гуляй варушы нагамі, падварушвай, пакуль шчокі крамяныя, насы ядраныя... А там, калі губой нос падапрэш, там тады й справы другія... Таму ні шкні, не разводзь анцімоніяў... Даволі будзе церці...

І гэта кожны раз. І крыўдней за ўсё—хоць-бы хто сказаў, хоць-бы слова закінуў, навучыў-бы вуму-розуму. Дык ніхто, ніводнай душы ня знойдзеш. Вось анодысь да дырэктара заходзіў. Як-жа, камуніст, у каго, як не ў яго парадку ўзяць. Зайшоў я па справах нашых. Разгаварыліся. І выклаў я яму пра ўсё, што дзеецца ў нас у абшчажыцьці, у ячэйцы нашай камсамольскай, у клубе...

— Ня варта,—кажу,—так. Нешта трэба рабіць, што вы скажаце часам?

Вось ён і кажа:

— Молад ты занадта, мой даражэнькі. Ну... а таму і выходзіць патвойму ўсё дрэнна.

Дабавіў яшчэ:

— Ты от дзівіся: запалка—пш-шырк... І гатова. Жыцьцё-ж запалка, мудрэц мой вялікі... Адсюль, разумеў. Як хочаш... А хлапец ты, здаецца, з розумам, казаць доўга ня варта.

Вось і разумеі і гадай, як хочаш... А Нютцы вунь ноччу спадніцу падралі... А гэта як патвойму—запалка? Пш-шырк гэты самы? Не, нешта іншае трэба шукаць, не ў запалках справа...

— Але і загаварыліся мы з табой, давай хоць пасядзім крыху на лаўцы. А яшчэ называецца: кавале-е-р... Адубееш з табой тут, пад вакном стоячы.

— Кінь, Валечка, глупствы. Ня мысляю-ж я, што табе кавалеры толькі й трызняцца, не аб чым ты болей ня думаеш...

— Ну, мудрылка мой, не сярдуй, гэта-ж я так... Вось скажы мне лепей, дзе ты заўтра будзеш?

— Заўтра? Дома буду. Хіба падвечар толькі ў вёску пасуну, да чарпылёўцаў—харошыя хлопцы.

— А на чоўне часам ня хочаш раніцой пакатацца?

— Чаму не.

— Дык давай разам. У Мікіцёнкавым чоўне. Тады і прыходзь да дубкоў...

— Ладна... Ну, дык да заўтра, Валя, пайду дахаты.

Яшка ўстае. Нязграбны, з рукамі-граблямі, з гэтым носам, які ня ведае, дзе дзець, здаецца, ён нерашуча яшчэ тупае на мейсцы, мусіць, нешта сказаць яшчэ хоча, але ўрэшце суне на разьвітаньне руку і, няскладна павярнуўшыся, ідзе да хаты.

Валя глядзіць некалькі хвілін усьлед, углядаецца ў шырокую сьпіну, на гэты шэры пінжак, на якім так выпукляецца пад мясячыкам чорны лапik, зашыты белымі ніткамі. Постаць Яшкі аддзяецца ўсё болей і болей, па ёй паўзуць чорнымі плямамі цені галінак прыдарожнае хвой, тэлефоннага слупа, калодзежнага журава. А вось і нічога ня відаць—зьліўся Яшка з начною цемраю, з шэразьзю месячнай...

І сумна чамусьці крыху на сэрцы.

... Золатка.. Даражэнькі... Чаму-ж золатка часам шэрае? Чаму месік хаваецца ў хмары?

І чаму гэта так вось пахне часам усё, як тая дудка лазовая, толькі толькі скручаная, як тыя баранчыкі белыя, што вясно на вярбе распукаюцца. Гэта бывае часам, калі з Яшкай умясьцёх, бачыш яго, гаворыш з ім... Але не заўсёды... Вось і цяпер... Пуста нешта ўсё і холадна... Мудрае, бачыш, а ці ты яго зразумееш заўсёды. Вунь дзяўчаты кажуць—любяць хлопцы іначай, кроў паланее, кажуць... І б'юцца хлопцы і лаюцца—а дзяўчатам усё-ж да спадобы каханьне іхнае...

— Мо' ня люблю?

— Люблю, здаецца...

Засмучоная Валя йдзе дахаты.

У абшчажыццці заўсёды шумліва, як у вульлі вясной, у цёплым ясным вечары. Праўда, гэты шум не пчаліны, ня ціхі, не мілагучны. Тут заўсёды, асабліва ў гэтай палавіне, дзе моладзь, поўны вархал: пяюць, гуляюць, скачуць, крычаць, гавораць так, што аж вокны дрыжаць і мітусіцца полымя ў пракопчаным пузыры газы. Часам спрэчкі, часам буйная лаянка, часам ляццяць праз ложку, праз сталы чый-небудзь бот, пагражаюча выскаліўшы зубы, ці падушка вандруе пад стольлю—усяго бывае.

Праўда, цяпер крыху цішэй. Дзіва, першая гадзіна ночы. Сьпяць некаторыя, як пшаніцу прадаўшы. Другія, згрудзіўшыся ў кутку на двух ложках, расказваюць анекдоты—адтуль далятаюць часам выбухі рогату, потым зноў цішыня—слухаюць. Паміж ложкаў швэндае з гармоніяй Цімка Рубец і падпявае гармонію аб нейкім недарэчным казле і яшчэ больш недарэчным даенні яго, ня даўшым асаблівых гаспадарчых вынікаў.

Але мусіць і казёл яму надакучыў і Цімка садзіцца на ложка, пазяхае, нібы праглынуць хоча ўвесь пакой з усімі яго жыхарамі, і пачынае сьцягваць бот. Бот мокры, склізкі ад гразі і вільгаці—мусіць, шлындаў некуды Рубец да хутарскіх дзяўчат—і Цімка крэчча, напружвае сілы, аж лоб чырванее і надуваюцца на ім сінія жылы. Урэшце бот шлёпаецца аб падлогу, а з-за лішняй натугі Цімкава рука моцна выцялася аб жалезны ложка. Цімка, зморшчыўшы на печаную дулю твар, лаецца на чым сьвет стаіць і, каб спагнаць на кім злосьць, дае „стопроцантнага лясца“ свайму суседу па ложку, Алесю, той толькі-толькі сьніў нешта і прыгожы сон абарваўся раптам, а сам аж войкнуў.

— Ну, ну, нечага войкаць там. Бач, вышчарыўся... Ну, што, мяне ня бачыў? Зьёў? На-ж яшчэ, здаравей будзеш... Ну?

— Чаго табе трэба, чаго ты чапішся да мяне смалой.

— От, пагавары яшчэ... Ну, яшчэ крыху... ну, от слова адно... Бачыш, я злосны, а таму і нішкні...

— Статуй ты кіеўскі, што з табой гаварыць і што з цябе ўзяць.

„Статуй“ крыўднае слова. Але Цімка заняты сьцягваньнем другога чобату, а таму й не дачуў гэтага слова.

— І к лепшаму,—думае тым часам Яшка, які ўвесь час назірае з свайго ложка за Цімкам, за Алесям.

— Заснуць-бы вось адразу, а то нешта ў галаве мутна, не зьбярэш і думак у вадно—усё мітусяцца, рассыпаюцца, і ўсё не папаздэш у толк, куды патрапіць, на чым спыніцца, што галоўнае...

— Вунь Цімка злосны... Але што яго злосьць... Глупая, зьвярыная злосьць... Дай яму папяросу добрую, абяцай яму чарку ўндзелю і адразу:

— Го-го... дай-жа я цябе пацалую... І сволач-жа ты, ня пры нас кажучы, але давай ужо пацалую...

І ён будзе тады лезыці да цябе цалавацца, як дурань, ці, прыпаўшы к табе да вуха, выкрые адразу ўсе свае „найстрашэнныя“ сэкраты:

— А ведаеш, Нютка, брат, таго... як піць даць, маёй будзе, от дадушы-ж, няхай я з гэтага мейсца ня ўстану... А ўчора, бра-атчка... што гаварыць, маліна, а не дзяўчаты, гэта там на хутарох. Ня верыш? Гм... дурань...

Такі ўжо Цімка. Вядома, брэша заусёды. Вось злосны—няўдача. Злосьць спаганяе. А падыйдзі да гэтага хлапца як трэба, дакраніся яго ласкавым словам—услед пойдзе як авечка. Толькі хто-ж можа павесыць? Вунь усе як што—статуй... Ну, статуй і расьце статуем з медзянымі кулакамі. Не аднаму хванары панаставіў, не адна дзяўчына паплакала—ні за што ні пра што прычэпіцца, і ляціць у мэтлукі, на шматкі спадніца, хустка... Праўда, статуй нападае на слабейшых заўсёды. А каб пасунуцца на каго другога, які хоць на столечкі васьм яго мацней,—дзе там, няма пораху. А перад майстрам якім шыю гне, як цялятка тое. Да й старэйшыя рабочыя вунь колькі раз яшчэ—чуць што, падпояць Цімку, ды на вуха яму:

— Цімка!

— Га?

— А што на цябе Гаўрыла казаў, каб ты ведаў толькі...

— Што ты кажаш!?

— Статуй—на цябе казаў, і што ты сабе думаеш. Даруеш мо'?

— Я?

— Ты...

— Каб я дараваў? Каб я гэта... да я-ж яму, гаду, адразу так шыю намылю, што не дачакаецца і водпуску...

— Дзе гэта ты там намыліш, байкі адны...

— Ну, вась-жа крыж часны, што гэта яму ня пройдзе так.

Цімка туг быў акуратным. Мыліў, старанна мыліў, нацкаваўшыя рагаталі звычайна, за жываты хапаліся. Як-жа, такія жарты: ні з таго ні з сяго накладуць чалавеку ў каршэнь, той толькі глядзіць да дзівіцца: адкуль і што ўзялося.

— Але навошта мне даўся Цімка, вялікі клопат аб ім... Цімка вась нешта. Куды ні павернешся—усюды цяжка і няпрытульна. Ці ў цябе адпачын тут—нямаведама што робіцца заўсёды. Ці гэта-ж палюдзку, ці нельга іначай рабіць усё, іначай жыць, скажам. Вунь у клубе скокі...

² „Маладняк“ № 3.

Няўжо другога чаго няма на сьвеце, каб жыцьцё да зрабіць прыгажэйшым, ну, хоць-бы такім, каб яно ня рэзала вочы няпрыгляднаю шэранню, гэтай хліпучай агідай, гэтым брудам, ад якога, здаецца, ніколі не адкаржскаемся, не адчэпімся... Жывуць-жа вунь людзі, іначай жывуць... і праца за ўцеху і жыцьцё да спадабы. Чаму-ж так і хто вінен у гэтым... І ўсё, здаецца, як сьлед—камсамольская ячэйка ёсьць, партыйцы вунь—каму-ж як ня ім заводзіць парадак новы. Дык дзе там, хоць-бы хто языком памкнуўся—ні разу...

Да й я—до-о-обры... Чаго варт? Ні ў народзе ні ў заводзе, ні... эх, Валя, Валя, няма і з табой парадку... і гавару вось часам, і 'шчэ як гавару, а хто паслухаў? Ніхто. Што казаць аб заводзе, аб ячэйцы, калі вось з Валяй і то ў цябе ня выходзіць нічога... Усе людзі як людзі, а на цябе й капыла нібыта няма... Так, капыла... А мо' язык вінен, дзе трэба—там ён прышыты... З дзяўчатамі гэта... Вось і сягонья. Ну, хацеў я яе пабачыць, пагаварыць аб многім, пагаварыць ад душы: аб сваім, аб дарагім, аб усім тым, што хаваеш у сэрцы, аб гэтай радасьці, радасьці закрасаванья жыцьця... Вось і гаварыў з ёй, цэлы вечар прастоіў, а што з таго хоць-бы слова адно аб тым, намёк... не... Аб чым хочаш гаварыць буду, а як толькі справа свайго кранеца, свайго жыцьця, сваіх пачуцьцяў—маўчок тады, ані зыку, як казаў калісьці стары пастух Ахрэм.

А чаму ўсё гэта?

Чаму нелюдзьдзю стаў я такою?

І ўспамінаецца Яшку жыцьцё—небагатае яшчэ гадамі, невялікае сваімі радасьцямі. Суму больш. Кожны ведае долю безбацьковіча, парабчонка—усякі табе—указ, кожны табой патурае, мае ўладу над табой, над тваім сэрцам, над шчасьцем тваім, маленькім шчасьцем, калі часам ты яго знойдзеш, знойдзеш—адбяруць, не паглядзяць на твае лапікі, на твае сьлёзы...

І замкнулася тады маленькая душа на замок, паглядала на сьвет задумлёнымі вачмі, а думкі хавала, словы хавала—і лажыліся яны каменем цяжкім на маленькае сэрца. Мо' таму яно так палахліва, так балюча ўспрымае ўсё, так скрытна і недаверліва да людзей. І заглянуць у гэта сэрца цяжка каму, яно баіцца адчыніцца, баіцца гэтага шэрага жыцьцёвага холаду.

Але ўсё ні па чым. Звычайны мы да жыцьця, да яго холаду і марозу. Выкараскаўся вось, самага сябе за вушы выцяг на прасторы жыць, да заводу прыбіўся. Нічога цяпер, жыць можна і як яшчэ жыць. Абы жаданьне да добрая воля. Вось адно толькі й кепска, што ня зусім падабаюцца парадкі заводу. Куды-б лепей можна, а тут,

нешта ўсё ня клеіцца, на лад чамусьці ня йдзе. Вунь рабочыя часам лаюцца—два месяцы грошай няма, у хлопцаў распуста, языкі што вёслы, параспусьцяць—сьцены чырванеюць. І дзяўчаты—чаго варты толькі—ім дай тустэп і нічога ня трэба болей. Бяз тустэпу кіснуць. Ці-ж гэта, парадак?

Не, не парадак гэта, а бязладзьдзе, многа чаго трэба зрабіць, перайначыць. А як і што—дадумайся—ніхто рады ня дасьць, дапамогі...

Што далей—цяжка і думаць. Налягае на вочы дрымота і туманяцца думкі. Ва ўсім пакоі староўская цішыня: толькі скрыгане зубамі хто ва сьне, заскрыпіць дошка на ложку, прашкрабеча мыш у кутку, ці старая ліпа за вакном шархане гальлём па страсе і тады чулымі і староўкімі робяцца змрочныя сьцены.

Вунь нехта застагнаў у кутку, нехта кажа праз сон, вядзе нясуразіцу... І зноў ціха... Швэндае ноч пад вакном, заглядае ў вокны лупатым месячыкам, нясе староўкую варту, беражэ сон людзкі, людзкі адпачын. Але ці ўсе-ж сыпяць. Вунь ціха скрыпнула палавіца. Нехта крадзецца паміж ложкаў... За ім другі... Белыя, нібы здані тыя.. Мо' на двор куды, па патрэбе!

І ляная, марудная думка нікне адразу, абрываецца салодкай дрымотай. Сон хваравіты, староўкі, як у часе бяссоньніцы. І нібы скрозь сон чуе Яшка—ці то плача нехта, ці то вецер узяняўся за вакном і вые ў шыбкі па-васеньняму—нудна, гэтак холадна і дажджліва. Аж зябка робіцца. Пацягнуўся і прыслухаўся...

Не, ня вецер, няйначай у Ганны што... Так, у Ганны...

За спальным пакоем невялічкі праход, а збоку канурка—аршын на аршын. Там жыве Ганна прыбіральшчыца, ці Нютка, як празвалі яе хлопцы. Нядаўна жыве, мо' з месяц, ня болей. Раней парабчанкай дзесьці служыла, ці ў саўхозе. Цяпер на заводзе. Дзяўчына ня зусім што, з твару ніякае зайздасьці, дзеўка як дзеўка, але стараная, руплівая. Куды чысьцей з ёй стала ў абшчажыцці. Прыбярэ ўсё, да парадку паложыць, падмяце падлогу, а то і памые часам. На што ўжо неахайныя хлопцы, а і то некаторыя цяпер, глядзіш, і ногі аб парог вытрэ—нязручна неяк з гразёю да на чыстую падлогу сунуцца. Адно ня любяць хлопцы—сарамліва занадта, і ні то што сарамліва, а проста, ну, ня зусім вясёлая дзеўка, да кампаніі яе—ні тпру ні но. З табой слова ня скажа і ўсё глядзіць у падлогу, нібы цьвікі тыя лічыць, ці палавіцы.

— Ат, масьлёнка мазутная...

— Цялуха-белабруха...

Так адзываліся хлопцы аб Нютцы, часам казалі ёй аб гэтым у вочы, дражніліся, насмехаліся. І хадзіла тады Нютка ўцяўшы голаў у плечы, хадзіла асьцярожна, нібы сьцяўшыся ўся ў шэры, няпрыгожы камяк. І каб не пападацца залішне на вочы людзям, хава-лася ў сваёй канурцы.

Вось з гэтай кануркі чуліся цяпер у прадранічным змроку пакою ціхія ўскліпы. Нютка плакала, як відна, у падушку, бо ўскліпы раздаваліся то гучныя, поўныя выразнага адчаю, то нейкія прыдушаныя, якія ішлі нібыта з пад зямлі, ці з гэтых сьцен, са столі нізкай, што распасьцёрлася, павісла цяжарам над спальным пакоем.

— Чаго-б гэта ёй?

Ускліпы ня сьціхалі. Чутно было, як зьмяніў іх сударгавы плач. Потым цішэць ён пачаў. Ізноў ускліпы.

— Што за праява? Пайсьці, запытаць...

І хутка Яшка ціхенька стучыць у дзіравую дзьвер, аклееную старымі газэтамі. За дзьверру прыціхла ўсё. І поўныя нянавісьці, глыбокай чалавечай нянавісьці і адчаю—чуюцца словы:

— Ізноў? Ізноў, праклятыя... Божа, чаго вам ад мяне трэба, чаго вы прысталі, чаго вы прычапіліся...

— Цішэй, апамятайся, чаго ты? Гэта-ж я, Яшка, што ты вярзеш нямаведама што?

— А чаго ты? — супакоеным і прыціхлым голасам пытае Нютка.

— Як-жа чаго... Чую, плачаш... Ноччу... Дзіўна неяк... Запытаць вась прышоў, мо' нездарова, ці што, мо' дапамога трэба...

— Ой, сіл маіх нямашака болей. Няхай бы ўжо днём сьляпіцаю лезьлі ў вочы... Ну проста-ж жыцьця нямашака, сьвет ня мілы; пашла бы вась, куды вочы глядзяць... Дык не, і ноччу няма супакою. Што ні ноч—дык стаяць пад дзьвермі, бэсьцяць, высьмяхаюць, у дзьверы ломяцца...

— Хто?

— Андрэйчык Лузан, ды гэты, ну гэты-ж самы, чарнявы такі, што, ну вась, кульгае крыху...

— Сьцяпанка Віхлясты?

— Ну, ён... І чаго ім трэба... Да кожнае ночы... І пажаліцца некаму... Вунь у заўком хадзіла анодысь... Дык што з таго. І гаварыць ня сталі, абсьмяялі толькі: „Ты,—кажа,—ды супроць гэтага самага, якая з цябе і дзяўчына тады, пуштацьветам жыць хочаш? Кінь, даражэнькая, глупствы... Другая-б на тваім мейсцы пазай-здросьціла толькі—бач, ад хлапцоў не адбіцца, а ты... ха-ха-ха...”

— Ну, цішэй, Ганна, даволі, і румзаць нечага. Мо' яно і ў праўды глупства ўсё гэта, калі сьмялей на жыцьцё паглядзіш, ня будзеш вочы тапіць у сьлёзы. Самой пасьмялей трэба быць, прычэпіцца хто—у пысу дай без усякіх там разгавораў. А то—у сьвет у сьвет... А ноччу калі хто—народ будзі—ня ўсе-ж вар'яты такія, як Лузанчык твой, да Сьцяпанка Віхлясты.

— А сораму колькі...

— Ат, што той сорам. Яны-ж нябось не саромяцца, лезуць вось. Хоць ты ім у вочы ліні... Адным словам, супакойся, уладзім справу, ня будзе гэтага...

— Калі-б то яно ды па твойму.

— Ат, кінь... Сьпі і годзе... Нашла вялікі клопат. Падумаеш! Усё жывём, усё загоім...

Усё прыгожа навакол—і рака, і туман, і трава, і краскі, і раса—халодная, іскрыстая, што гарыць-зьзяе пад пяшчотнымі променьнямі ранічнага сонца. А птушкі над лесам, вунь там, на другім берагу, толькі й ведаюць:

— Чы-лік, ці-вік, чы-лілік... гудуць кволымі званочкамі, сьвісьцяць мілагучнымі сьвісьцёлкамі—чаго толькі не пачуеш у песьнях іхніх.

Іскры і промені сонца, мядовы пах, звон-перазвон галасоў птушыных, рэдкія беласьнежныя воблачкі вісяць на ўсходзе, гараць залатымі акрайцамі, а раса так і кусае за ногі—вось яна раніца. А рака нібы застыгла ў ціхіх плёсах, укучаравіўшыся ніцымі лозамі, ўпрыгожыўшы берагі асакою-разучкай. На плёсах ціха, вада як люстэрка. А калі пачне сонца лашчыцца аб халоднае люстра, тады па плёсу пырскі пойдучь, узьнікаюць стралой пузыркі, усплёскі. То ўсходзіцца, гуляе шчупак, павольна блісьне бурштынавым бокам шчапераны вокунь, мільгне платва істужкай сярэбранай, спакваля правандруе язь. А каля карча перасоўваецца ляніва з мейсца на мейсца векавечны лодыр—чорны мянгуз. А на пясочку, там, дзе мялей, шнуруюць пячуркі-праныры, шнуруюць статкам і палахліва кідаюцца ў бок ад якога-небудзь каменьчыка, сьцяблінкі, што коціць, перакотвае вада па дну.

— То-ж стварэньні дзіўныя—пічкураты гэтыя самыя. Маляўка, а вазьмі ты яе... Дробязь, можна сказаць, а і тая нібыта розум мае, адна ня пойдзе—наравіць усё статкам... Ну, шчупак, паложым, таму такія законы ня пісаны, але-ж я на цябе найду ўправу... Ну, ну, ты, мразь вадзяная, вось я табе патузаю... от... от... от... ну й тузану... То-ж паскуднае стварэньне—плотка... Каб-жа ёй паюдаку, дык не, тыркаецца ўсё, тыркаецца, а чарвяка як ні было, нібы кот зьлізнуў... Эх, каб ды вокунь! Паважаная рыба. Ні табе

дзёргу, ні табе страты чарвячнай, падыйдзе, нюхне, дзёрг і пашоў, і пашоў, аж на самае дно—знай, падсякай, да выцягвай... Важнеюшчая рыба, другой, можна сказаць, такой не знайсці. І кампанейская... Набрыдзе кампанія—усіх павыцягваеш, толькі знай—закідай, таму салідарная рыба, важнецкая. Не раўня якой-небудзь там плотцы, або, скажам, уклеіцы той недарэчнай. І ня ёрш-дурань—з ім пакуты болей, а карысці, навару таго—ат, рак той самы. А чарвяка, тымчасам, зьлізнулі, гады, не аблізнуліся нават...

Юрка Пупок сядзіць на беразе на дубовым пеньчыку і старанна насаджвае чарвяка на кручок. Раней чым закінуць вудзілна, Юрка зьлёгка шчоўкае пальцам па чарвяку, плое на яго.

— Для вясёласці... жывей каб быў, вярцеўся болей—рыба паважае вясёлых...

Не адно ў Юркі вудзілна, а цэлых шэсьць. Пара ў руках, а то вунь на шчупакоў панаставіў—вісяць шнуры на рагатках, на кручках жыўцы панасаджаныя, круцяць небаракі хвастамі. Часам Юрка зьнімае жыўца, насаджвае другога.

— Для вясёласці...

Юрка заядлы рыбалка. Не праміне ніводнай свабоднай раніцы, каб не пайсці на рэчку, а ў нядзелю ўвесь дзень тут. І ці ўдалы лоў, ці няўдалы, не адцягнеш яго ад берагу аніякай сілай, пра полудзень забываецца нават, прасядзіць галодным да вечару.

— Няпуцёвы мой, недалеча, ізноў вунь на рэчцы. Каб бот падбіць, ці паркан пачыніць, ці бульбінай гарод закідаць—дык не: дзе там, і ня думай, і ня прыступу, далася такі ў знакі яму гэта рыба. Нават сьпіць і то аб ёй сьніць,—адзваецца часам аб Юрку яго паважаная палавіна.

— За тое-ж ты з рыбай дзень кожны, чаго табе болей трэба?

— Ат... з рыбай, кажаш. Сказала-б я... ды ня варта часам. Шкода вушэй тваіх. Вунь людзі ў яго годы майстрамі сталі—а яму толькі гэтыя ўклеікі на памяці, анічога болей. Ды што казаць...

— Дакарала часам жонка і Юрку.

— Абібок ты, рачыя твае вочы, чуць сьвет—на вудзілну чэпішся... І дзе толькі розум мой быў звязваць каўтуны з такім вырадам... У-у... халява ты дзіравая...

— Хоць дзіравая, ды ня лапаць. Прыпомні, ненаглядная, у чым цябе браў, красуня ты мая андарачная...

— Ты й андарака ня варт...

— Мо' й ня варт чаго, табе-ж мілы!

— Каб табе, даў бог, ды такімі мілымі сталі твае вудзілны, куды лепей і ў хаце было-б.

— Ну ня рыгай, дарагая, Рыга—горал не прасты, тары-бары-растабары, а я мальчык халасты...

— Ат, разявіў ужо зяпала...

— ... а я мальчык халасты...

— А ты думаў бацькам хто назаве? У каго дзяцей загарадзь, пара-б і дзедом часам зваць, а ў цябе што—пустальга ты нясу-сьветная—ні ў таты, ні ў сваты—пустацьвет той гарбузны...

— ... а я мальчык халасты...

Далей жонка не знаходзіла патрэбным працягваць дыскусію, бо Юрка не здарма назалаў „халастым мальчыкам“. Калі жонка надакучвала праз меру сваімі дакорамі, Юрка рабіўся надзвычайна сур'ёзным, паважна садзіўся на зэдлік і, паглядзеўшы моўчкі з хвіліну на зьбіты кіпец на пальцы, гаварыў:

— Ведаеш што? Ты от... язык твой як той хвост каравячы ў зык—боўць, боўць, верць—круць і—і па-а-нёсься дудой, ня стрымаць яго, ня сьцішыць... Ладна. Можна сказаць, я мужык твой. Чаго-ж табе трэба? Качагар я? Качагар. Грошы палучаю?—не малыя грошы... на два раты—расьпіражыся, хопіць... Дзяцей? Можна сказаць, няма дзяцей. Хоць ад прыбытку галава на баліць, але-ж у чым я вінен? Ты пра вудзілны рыгаеш, можна сказаць, ня ў вудзілах справа... Дык чаму-ж турбавацца? Ці я цябе жывасілам трымаю, ці жыўцом цябе ем, ці што? Загс недалёка... Адна хвіліна—чырк-расчырк і гатова: і ты—вольная галубіца, і я—мальчык халасты...

— А каб цябе ўжо...

На гэтым справа заўсёды любамірна канчалася, і Юркава жонка, ня меўшая асаблівае павагі да птаства, хоць-бы сабе й галубінага, дэмонстратыўна ляпала якой-небудзь чапляй у кача-рэжніку і даставала сёе-тое з прысмакаў.

— На ўжо... ласун... Ды ня баўся...

Ласун супакойна шоў на рэчку.

— Бяда—гэтыя самыя жонкі... Ці яна цябе зразумее. Ты вунь капціш і капціш у качагарцы той—рад вырвацца на паветра чыстае. Тут табе і расіца—бач, зьзяе, кропелька вунь—а ў ёй сонца люстэрыцца... І кожны лісток блісьціць, і цьвет раніцою пах пускае, і вожык вунь пабег—спаць хоча—да чаго-ж праца вітае стварэньне—усю ноч на нагах... І казюркі табе поўзаюць, мураш галінку цягне, над рэчкай стрэлак колькі і крылейкі як тыя шклінчкі розна-колерныя. Краса, можна сказаць, няўміручая... Эге... а чарвяка зноў сьцягнулі... Заглядзеўся, праміргаў... Стой, стой... стой... Чшш... Ото-то-то... Ну-ну-ну... яшчэ раз... о-о-о... р-р-аз...

І небарака-вокунь, старанна верцячы хвостом, ляціць бліскучай дугой у паветры, пералятае аж алешкавы куст і чутна, як лапаціць ён, мягка падскаквае на мурожнай траве.

У Юркі рукі трасуцца ад радасьці і ўвесь ён аж замірае ў адчуваньні ўдачы, зажмурвае вочы і пацягваецца ў плячо.

— Фунты з два, мусіць, і як яшчэ леска вытрымала...

Юрка ўстае і йдзе да вокуня. Але што за трасца—ні вудзілна, ні рыбы, і дзе-б тое што і падзелася.

— Што за праява?

Юрка глядзіць за куст, потым ідзе да берагу, углядаецца ў ваду—анічагусенькі, ні сьледу, ні паху.

— Што за д'ябальшчына? І хто-б падумаў... І ніколі не задаралася так...

Раптам нечыя далоні закрываюць Юркавы вочы—нехта падскочыў адзаду.

— Адгадай!

— Ат, блазны, жарты ня ў час заводзіць, што гэта я табе—сват-панібрат ці ў сад разам лазіў?

— Ну, не мурмуль, годзе!

Прад Юркам Яшка, рагоча, заліваецца.

— І лоўка гэта я ў цябе вокуня вывудзіў. Іду гэта я, чую нехта пра красу гаворыць... У чым справа, думаю... А тут твой вокунь проста мяне па шапцы... Каторы гэта? Шмат нацягаў?

— А каб ты спух! А я ўжо і дадумацца ня мог—куды вудзілна падзелася... Але-ж якое цябе ліха тут носіць?

— Ліха чалавека ня носіць, ад яго папаўзеш па зямлі... Рэчку прышоў паглядзець!

— Хіба ня бачыў? Занадта спрытны ты, як бачу я, сёньня...

— Да вось ахвота пашвэндаць на беразе.

— Глядзі, хлапец, бачу я, па якіх ты справах швэндаешся. Уклеякі, браце, цяпер занадта алімэнтнымі сталі...

— Ну, кінь глупства. Вось скажы лепей як клёў ідзе.

— Ат, што той клёў, нешта ня клеіцца сёньня, толькі й знай—чарвякоў насаджвай...

Яшка ведае, як падыйсьці да Юркі. Аб чым хочаш, з ім пагаварыць можна, пачынай толькі з вокуня, тады Юрка раскажа табе аб усім: як трэба падыходзіць да кожнае рыбы, калі якая клёў добра, як рагаткі ставіць, як прынаджаць, як падпілываць сома, чаму ракі павывяліся... Ад ракаў можна перайсьці да былога пашкага загадчыка заводу, які вельмі паважаў ракі. Ад загадчыка да

пана, ад пана да прыстава—адным словам, усё жыццё перабярэ Юрка—і старое і новае. Тады можна зьнеціку і запытаць:

— А чаму гэта цябе на сходах нешта нявідна? А ты-ж, здаецца, і член заўкому, так ці не?

— На сходах, кажаш? Гм... А ты бываеш на сходах?

— Ці ты-ж ня бачыў?

— А што ты там бачыў на сходах гэтых самых? Ваду ў ступе таўкуць?—таўкуць. Тры бочкі рыштантаў нагавораць?—нагавораць. А дырэктар як скажа слова—і крыць нечым—усё паягонаму. Правільна ці няправільна, але-ж на тое ён і ды-ы-рэктар, не абы хто...

— Дык кажаш і няправільна часам сказа!

— А што ты думаеш... Правільна гэта, калі Гальчука вунь зволіў? Колькі год чалавек на заводзе працуе, усё жыццё, можна сказаць, на заводзе пражыў... Ён зволіў. „Непакойны, кажа, элемент, склоку сярод рабочых разводзіць“... А ў чым гэта склока, запытаць цябе часам? У тым, што на сходзе дырэктара крыў за запанычанасьць рабочым, за кепскія печы, што абпальваюць кожны дзень работніц. Дык гэта склока патвойму? А каго-ж ён на работу прымае? З хутароў вунь. Работнікаў знашоў... У іх гаспадарка ад добра ломіцца... Але дзе там—лішні-ж рубель у кішэні ня вадзіць—залішняя пляшка будзе...

— Чаму-ж ты нічога ня кажаш? Чаму на сходах маўчыш?

— Маўчым... Ён маўчаць будзем... Вунь сказануў я раз, дык твай-жа, ну, сэкратар ячэйкі твае, і сказані мне: „Чыя-б кароўка мычала, а твая-б маўчала, як-ні-як, ты-ж у заўкоме... без цябе разьбяруцца тут...“ Вось і сказані... Нагаворышся... Не, голуб, падалей ад граха, так лепш... Я сваю топку ведаю, адбыў чаргу і айда... А каб і ў заўком гэтым самым—а ну яго к ліху, ступа адна... Што-ж ты гэта думаеш сабе—тры месяцы рабочыя граша шчарбатага ня бачаць. Добра, у каго гарод, ды карова, скажам, ды там падсвінак, альбо што... а як другому?

А што дырэктар пие?

— Вы, кажа, пралетарамі сьвядомымі павінны быць, раней на пана працавалі, цяпер на рэспубліку, на савецкую, ня грэх і бяз грошай часам пасядзець.. А што-ж ты бутэлькі грызці загадаеш, ці што? Шчэ таму другому авансы даюць, а ты падзі-тка, даступіся...

— Чаму-ж ты маўчыш усё-ж ткі?

— А йдзі ты, адкуль прышоў, маўчыш ды маўчыш... Глядзі, гаварок які знашоўся... Ідзі, вунь, мусіць чакае...

Зірнеш на берагі і здаецца, плывуць яны назад, плывуць мякка, не здрыгануцца. Цурчыць вада пад чоўнам і ціхія ўсплёскі вёслаў лашчаць вуха. А вада як люстэрка, толькі на стражані круцяцца вадзяныя лейкі, разьбягаюцца трапяткімі пярсцёнкамі хвалі, з пыр-скамі, пузырамі, масляным накіпам пены. Валя правіць вяслом, а Яшка сядзіць на качотах і прунжыніць рукі, нахіляючыся то назад, то наперад. Налягае на вёслы, а вачмі вяслуе па Валі. Яе ільняныя валасы раскудлачыліся, на потны лоб завіс гэтакі сьмешны чубок, палаюць шчокі румянцам і сарамліва выглядаюць з-пад блюзкі мярэжкі кашулі.

Глянуп на іх Яшка і сам засароміўся і пачаў глядзець у ваду, у якой зыбалася і расплывалася постаць Валі, і гэтак сьмешна, сьмешна—уніз галавой.

— Як-ні-як—а люблю...

Падумаў і задумаўся. На хвіліну забытаўся ў вёслах, неўпапад налёг на іх і адно вясло, чыркнўшы вьлёжку па вадзе, абдало Валю цэлым фантанам пырскаў—аж тая здрыганулася.

— Эх, ты, мядзьведзька, няўклюдя ты гэтка... Вось вазьму і патаплю цябе тут,—і Валя пачала парыўчата зыбаць човень, ад чаго пабеглі навакол вясёлыя хвалі—кружэлкі і сам човен зачэрпнуў краямі вады.

— Ну, годзе табе, на вадзе жарты кепскія—пакупацца ня доўга...

— Ё страшна, думаеш? Ну, давай пакупамся. Вось, ра-а-з...

— Кінь, кінь глупствы, глядзі, куды правіш, уткнемся ў кручу.

Валя сьмела, шырока заграбла вяслом і плыткі човен стралой панёсься да нізкага, аброслага асакой берагу невялічкага вастраўка. Човен зашархаеў асакой і мякка ўліп сваім носам у тваністы бераг.

— Ну, вылазь!—камандуе Валя.

— Ёдзі ты ўперад.

— Айда, айда без царамоній, а то 'шчэ вывалішся...

Яшка падцягвае човен і памагае Валі выбрацца на бераг.

— Ну, цяпер айда за шчаўлем, да глядзі—шчыпай толькі малады, а з старым і на вочы не паказвайся...

Яшка нехаця нагінаецца за шчаўлінкамі—ці мужчынская то справа—а ў думках далёка ад іх. Аб Валі ўсё. Учора вунь хлопцы, калі шлі са сходу ячэйкі, нібыта так, зьнеціку, кінулі ў вочы:

— Яшкец! Глядзі, каб не застаўся ты з носам...

— А што?

— Да штокала вось... Сьляпым робішся... Людзі па малінку ходзяць...

— Па якую маліну?

— Эх, ты, яму разжуй ды ў рот пакладзі... Задужа ласы Анатоль Іванавіч да малінкі...

— Ну?

— Чапялой абаранкі гну... вось табе й ну... вуч-о-о-ны...

А вучоны—таму „у кнігу чытае“. А пры чым яно тут усё—ліха яго разбярэ. А ўсё-ж-ткі трошачкі сумна. Нешта ёсьць і ў чым яно гэта нешта—пакуль няведама, бо нічаго-ж, здаецца, анічагусенькі не заўважваў.

А Валя зьбірае шчавель, расьпявае песню і голас яе—малады і мяккі—разьліваецца, сьцелецца па вадзе, ляціць назад пагалоскам з-пад высокае кручы, з залатых ключоў. Залатыя ключы—вір пад кручай, дзе ходзіць вада кругамі, дзе хлапкі белае пены з блішчатымі пузырамі ня могуць выбрацца на рачны прастор, на шырокі плёс, і кружачца-кружачца, нібы ў зачарованым коле. Прыемна сачыць за гэтым вірам, назіраць, як пападаюць у яго трэсачкі, галінкі дрэва, сьцяблінкі асакі ці сарваўшыйся цьвет жоўтых жбаночкаў.

— І лодыр-жа ты, ну, дзе твой шчавель? Бач, конскага нашчы-паў... І што-ж ты сабе думаеш...

Валя жартліва лупцуе лазінай, садзіцца поплич і заглядвае ў вочы Яшку. Глядзіць і паступова зьмяняецца і ўжо зусім другім голасам пытае паціху:

— Чаго ты такі? Аб чым ты думаеш?

— Ды нічога... Бачыш, вір вельмі прыгожы. І страшкі ён і прывабны: усё круціцца, круціцца, круціцца... І днём і ноччу... І тысячы год... Усё круціцца, круціцца...

— Ну й няхай сабе круціцца, які табе клопат?

— Бачыш... прыгожа. От ты толькі падумай: надыйдзе ноч—ціха ўсё—палягам мы спаць... А ён усё круціцца... І раней круціўся... І колькі год... І яшчэ раней, як Залатыя Ключы... Колькі жыцця аднаго, колькі думак, колькі людзей праехала праз яго... А ён усё круціцца... кажуць і зямля круціцца і мы з зямлёй круцімся... От і зразумей усё—а чаго-ж яно круціцца, і чаму жбаночкі жоўтыя, а ня белыя, і чаму гэта ўсё... от я, ты, чаму, скажам, у цябе вочы сінія, а не... зялёныя?

— А таму, што ў цябе ня чырвоныя.

— Кінь глупствы, Валечка. Я табе аб адным, а ты аб другім. Я от і думаю. І прыгожа, ведаеш, як часам падумаеш: ты адзін-адзін, малюсенькая кропачка, а навакол цябе сьвет, навакол блакіт неасяжны. І сонечныя праменьні ідуць як стрэлы, напаткаюць

цябе—табе цёпла. І зямля, а на зямлі людзі. І паску-удныя-ж людзі, Валя, асабліва хоць-бы ў нас... Ды ня толькі ў нас. Вось раней за пастушка я быў—ганяў кароў чужых у поле. І былі людзі сабакамі. Ня ўсе—тыя, у каго служыў. Кавалачка хлеба шкадавалі, ня спускалі воч, пакуль ня зьём. Але столькі клопату! Выйдзеш у поле, ляжаш пад хвойй дзе-небудзь, ляжыш і глядзіш угару, не зварухнешся... І галінкі не трапечуцца, толькі ветрык шуміць у іх ці-і-ха, ціха... Смалой пахне, а ўгары пярынкамі лёгкімі і зыбучымі сунуцца белыя хмаркі. Ідуць і ідуць чарадой нязэльчанаў... А то павучынкi - плывуць, серабрацца... І хочацца ўсьлед за імі. Каб крыльля вась—узяў і паляцеў-бы. А вясной бярозкі такія зялёныя, зялёныя, і вечарам пах ад іх і як пчолы хрушчы гудуць. А то ляжаш пад кручай, пад Залатымі Ключамі—недалёчка і служыў тут... У траве мурашы ды казюргі поўзаюць, куюць кавалікі. А ў вадзе сонца купаецца і круціцца вір, круціцца, круціцца... І страшка, аж млосна робіцца... І добра... на душы адлягае...

Валя глядзіць на вір і шчыльней прыхіляецца да Яшкі. Ні то страх, ні то нейкае другое пачуцьцё, ледзь прыкметнае, трапяткое агортвае цела і хочацца Валі гэтых слоў Яшкіных, што ліюцца ціхім струменем, ахінаюць сэрца нейкім нязведаным спакоем і ціхаю непазнаваю радасьцю. Хоць дзівак, але мілы...

— А скажы, Яшка, чаму гэта Залатыя Ключы? Чаму яны завуцца так?

— Залатыя Ключы? Бач, даўно гэта было. Мне казалі тут на сяле. Дзяды і тыя ня памятаюць, так, паданьне, няйначай. Калісьць, даўным даўно, шумеў па вакольных палёх непраходны бор, па нізінах балоты цягнуліся, і на сотні вёрст ня было ні душы чалавечае. Толькі й можна было чалавека ўбачыць на рацэ, бо толькі па ёй і дарога была. Вядома, параходы-ж тады не хадзілі, больш на чаўнох усё, на вёслах. Праяжджалі часам і багатыя людзі і князі там, купцы, скажам. Езьдзілі ўзброеныя, бо час быў дзікі і дарога глухая. І вась над кручай гэтай у нетрах лясных пасяліліся, калі верыць старым людзям, разбойнікі. Ніводнага судна не прапускалі, заганялі на мель—і шла тады расправа, шла разбойніцкая пацеха. І цяпер яшчэ рэшткі суднаў часам знаходзяць, ці якары старыя, старыя стрэльбы.

Дык вась было ў разбойнікаў гэтых замчышча на гарэ пасярод непраходнага лесу. І жыў там вялікі разбойнік Бутрым Дуб. І былі браты яго—усё сямейка разбойная—і Агап Аднавок, Каліна Зялёны, Саўла—Чорны Вусы і малодшы брат—Расьціслаў—Дзявочы Вочы. Жылі браты, грэлі рукі аб судны купецкія, цешылі сэрца

крывёю і ў замку часам баляваньне шло дзікае, разгульнае, як шалёныя лясныя навальніцы.

І вось ехаў раз па рацэ ні то князь, ні то вольны чалавек купецкі, ехаў з падарункамі багатымі, бо шлях трымаў да цара Маскоўскага. І з ім жонка яго—маладая красуня. Ну, як у казцы там, вочы—зоркі і як ноч—каса чорная па калені. Ну, пашоў князь пічкуроў лавіць на зыбучае дно, за ім усьлед і чаляднікі яго верныя. І толькі узняў Агап Аднавок свой востры палаш над галавой слаўнай Кастусі—так звалі красуню—як Бутрым цяжкай дубінай выбіў палаш з рук Аднавока і узяў Кастусю за чорныя косы. Ці ў яе вачох быў чаруючы зірк, ці былі косы яе пахучы, як вясеннія лозы, ці можа вусны яе былі салоджай маліны, але толькі Бутрым сказаў тут:

— Браты мае дарагія, любезныя. Жывём мы з вамі ня многа, ня мала—а сэрца старэе. І сохне кроў. Дык прызнайце-ж яе за жану маю дарагую...

І ў знак згоды нахілілі браты свае буйныя голавы.

З таго часу стаў сумным замак. Цешыў Бутрым маладую жану і нічым нацешыць ня мог—сумавала красуня за жалезнымі дзвярмі, за мураванымі сьценамі... І быў Бутрым злым заўсёды, бо нічым ня мог дагадзіць Кастусі: ні каменнем самацветным, ні шаўковымі палужалкамі, ні заморскімі вінамі шыпучымі. Усё ўспамінала аб шырокіх палёх, аб лугавых красках, аб зялёнай волі, аб гарадох далёкіх...

Хадзілі браты сумнымі, павесілі голавы. А малодшы брат Расьціслаў расьціў у сэрцы крыўду на жыцьцё і тайную думку аб прыгожых вачох Кастусі, аб яе грудзёх лебядзіных.

Раз паехаў Бутрым з старэйшымі братамі, каб разagnaць нуду, развесьляць змарнелае сэрца ў бойках крывавых, у пацехах тых рукапашных. І калі ад'яджаў, аддаў ён ключы залатыя малодшаму брату Расьціславу. Гаварыў яму:

— Брат ты мой любезны, Расьціслаў мой Дзявочыя Вочы. Даю ключы табе залатыя ад заветных дзвярэй, ад шчасьця майго, адзінага шчасьця... Толькі... Глядзі! Не спазрыся на белыя плечы—ня быць тады тваёй галаве на плячо, пазнаюць смак на ёй ваўчыныя зубы. Глядзі! І памятай...

Дзень праходзіць, за ім другі, ходзіць Расьціслаў, вартуе заветныя дзверы. І ўсё бліжэй да дзвярэй і ўсё неадчэпней узнімаюць, варушацца думкі.

— Толькі-б раз, адзіны-б раз пазірнуць у яе дзіўныя вочы, выпіць мёд з малінавых вуснаў...

Ціснуць цяжарам пякучым залатыя ключы, вось-бы ўставіць у замок—адамкнуць.

Да дзвярэй памкнуўся. Але памятны словы:

— На галаве тваёй пазнаюць смак ваўчыныя зубы...

Падалей ад дзвярэй, падалей ад граха, ад спакусы.

Вышаў Расьціслаў на бераг, сеў над кручай, заглядзеўся ў вір, да й кінуў туды залатыя ключы...

А тут і браты падасьпелі, падплылі іх чаўны гонкія, з насамі вострымі, расьпіснымі.

І пытае Бутрым Расьціслава:

— Ключы... Дзе ключы, кажу, падавай-ка хутчэй...

І кінуў галавой Расьціслаў:

— Шукай, вунь там на дне... Мо' і знойдзеш, а я ня пры чым...

І ўскіпеў тут Бутрым. Узяў Расьціслава, падняў яго панад кручай і кінуў у хвалі.

— Шукай, бяз ключоў не вяртайся...

Ня выплыў Расьціслаў. Падабалася яму, мусіць, дно пяшчанае, жоўтае, што блісьціць пад сонцам бурштынавымі іскрамі.

Кінуўся Бутрым да замку. Да дзвярэй заветных. Але ці іх-жа адчыніш. Надзейныя дзверы былі, надзейныя мury.

І з таго часу кожнага, хто пападаўся ў Бутрымавы рукі, ён кідаў з высокае кручы ў вір, кіданьні і злосна сьмяяўся:

— Знайдзі залатыя ключы, адшукаеш—памілюю...

Многа людзей, кажуць, загінула ў Залатых Ключах, да й сам Бутрым, калі верыць паданьню, знашоў у іх свой вечны адпачын. Стары ўжо быў. Кінуўся з сваім чоўнам у бойку, ня здужыў ворага і захлібнуўся ў віру, пашоў да дна шукаць сваё шчасьце. Вось чаму і вір празываецца Залатымі Ключамі...

Валя сядзела і нічога не адказвала. Паданьне навеяла ціхіх думкі. І так добра было сядзець, маўчаць і прыслухацца, як шархаціць асака пад вадзянымі струменямі, як абарвецца каменьчык з высокае кручы і боўтка ўпадзе ў ваду, як прыўскочыць шчупак з вады ў пагоне за палахлівай уклейкаю.

Яшкіна шчака находзілася блізка, зусім блізнячка. І добра так сядзець, прыхіліўшыся адно да аднаго, адчуваць як б'ецца сэрца ў кожнага і пранікаць у думкі другога.

Але дзесьці галасы чутны, чуюцца ўсплёскі вёслаў. Рыбалкі, мусіць. І абодвы нібы з забыцця вяртаюцца.

— Паедам, Яшка, бо й татка зажджэцца, палуднаваць час...

— Ну, едам...

(Працяг будзе).

АНДРЭІ АЛЕКСАНДРОВІЧ

БАЛЬШАВІК БАХРЫМ

(Поэма)

I

Мароз, як звон! Як шчоз—калючы сівер!
Бракуе сонцу сіл зямлю каб абагрэць.
Праменьні валяцца, як быццам зьліткам медзь,
дрыжаць-калоцяцца, як цені, палахліва.

Як сіні лёд, халодны неба колер
(ды неба скована, як скован сыцюжай дол...).
З высокіх дымароў, бы ў моры ледакол,
фабрычны дым—сабе дарогу коле.

Шугай! Плыві! Сьмялей! Умей змагацца!
Чым большы дым, тым радасьць агнявей.
Шугае дым?—Фабрычны штурм живе!
Жыве фабрычны штурм?—Жыве краіна працы!

Зіма!.. Зіма... А рух такі руплівы!
Штурэе кроў, нібы электра-ток.
Жыцьцё людзкое ня стрымае ні на крок,—
мароз, як звон. Як шчоз—калючы сівер.

А маладым—хоць што!.. Асьнежаныя ўзоры...
На лыжах—гонка! Звонка—гучны ўздым!
Глядзіць Лявон Рыгоровіч Бахрым
і процілегласьць фарб у думках ставіць поруч.

Ён непадобным стаў. Якая перамена!
Ня так стары, як старыць сівізна.
Няўжо бяда? Няўжо адна яна
змушае стаць прад сьмерцю на калена?

Прад сьмерцю, так! Бо хто таму дасьць веры,
каб барацьбіт, выдатны комуніст,
згніваў, бы ўвосень жоўты ліст,
заплёваны прахожымі на сквары?

Прычына ёсьць. Яна, як цвёрды камень,
што лёг на сэрца мёрзлае зямлі...
Як птушкі ў вырай, думкі так плылі...
І твар каробіўся ў абоймах разважанняў...

— Краіна Беларусь,—была яна нязнанай
стагодзьдзі доўгія ў гісторыі людзкой.
Як водгульле лясоў, уздыме голас свой
і гінуў ён, заглушаны, загнаны!..

Цяпер—рэспубліка. Гарыць жыцьцём інакшым
сягае ўперад з славай заваёў!
З якою гордасьцю сагнем жыцьцё сваё
ў імя вялікай будучыны нашай!..

Такой разважаю захопліваўся часта
Лявон Рыгоравіч (выдатны чалавек!).
Каб атрымаць высёлкавы эфэкт,
ён карыстаўся мэтадам контрасту.

Захоўваў веру ў будучыну гэту
і ён спаткаў яе! Галоўнае адно,
што ён заўсёды дум сваіх старно
не пакідаў бяз ясна-ўпартай мэты.

II

— Відаць абрыдзела табе мая гаворка?
А добра што спаткаліся з табой.
Душу адвёў... На сэрцы гэтак горка...
Дасада чортава... Хадзіў як сам ні свой.

Пытаньні часта ставіў я бывала:
За што? Прычына дзе? Адкуль уся навала?

Ідзеш. Зьнішчаеш перашкоды.
Каб дасягнуць свайго, жыцьцё гатоў аддаць.
Над кручаю стаяў... Прайшлі змаганьня годы.
І раптам так бяспраўна дагараць.

Няма падстаў зьбіваць мяне каменнем.
Маё, як вока, чыстае сумленьне.

Ты малады яшчэ. Табе мая парада:
ніколі ня злучай каханьня з барацьбой.
Страшнейшай крыўдаю бывае—толькі здрада!
Прысуд падобны сьмерці—быць не з грамадой!

Заблытаны клубок. Прыблізіцца разьвязка
і будзе вораг наш зубамі сьмерці ляскаць...

— „Лявон Рыгоравіч! Ня будзе так, ніколі!
Ня можа гэтак быць. Патрэбны вы для нас!..“
— „Ня шкодны я, то праўда. Нават болей,
я чую што змагу карысным быць ня раз.

Каб толькі партыі, каб толькі ўсёй краіне
даказаць—што я ня хцівец не злачынец“.

— „Ну, выйшла так. А вывад тут выразны:
ваш абавязак, як бальшавіка,
спакойна і выключна падрабязна
заяву напісаць, паслаць у ЦКК“.

— „Я думаў сам. Пісаў было аднойчы.
Але дванаццаць год, як я ўжо не рабочы“...

— „Заяву, там—разгледзяць як найбліжай.
Зьмяняе ўсё жыццця нястрымны бег.
Лявон Рыгоравіч, хадзем сягаць на лыжах!
Мароз—агонь! А сьнег, прывабны сьнег!“

— „Не. Дзякую. Хіба другім мо‘ разам“...
— „Бывай, Рыгоравіч! Заява—абавязак!“

III

Патрэбных некалькі даведак дам спачатку,
каб не варочацца да дробных фактаў зноў.
Пачну традыцыйнай анкетнага парадку:
адкуль я, хто, становішча бацькоў...¹

нты пацьвердзяць праўду гэтых слоў.

№ 3.

Сам віленчанін я. Цяпер мне трыццаць пяты.
Бацька мой—сталяр. У Вільні і цяпер.
Жылося нам?.. Што-дня над нашай хатай
зубамі ляскаў голад, быццам зьвер.

Заробак бацькі быў, мо' аднаму хапала-б.
Сям'я-ж вялікая. Што чалавек—то рот.
І маці без пары здароўе падрывала
ў тлуме вечно-злыбедных клопот.

Вось гэтак беглі дні. Павырасталі дзеці.
Лягчэй бацьком і дзецям весялей.
Ня страшным стаў зімой халодны вецер,
альбо набег разьюшаных завей.

Цяжэй было на працу дзе прабіцца.
Прайшло і тут: манцёрам стаў мой брат.
Служыць і я пайшоў. За звычай—стаў хіліцца
і потам абліваць халодны свой варстат.

Ня буду гаварыць наконт жыцця рабочых,
пра ўціск, эксплёатацыю, правы.
Было адно: службы, трывай. Ня хочаш?—
вышэй травы—ня ўздымеш галавы!

* * *

Працуй, трывай... І раптам рух шалёны.
Як гулам падзямельным—навіна.
Мобілізацыя. Фармуюць эшалёны.
На фронт!
Вайна.

І мой прызваны год. Пакінуў жонку Ванду.
(Сярод чужых з дзіцём малым адна).
Малебен, а за тым пад выкрыкі каманды—
На палегон!
Вайна.

Агонь і дым. Равуць-гручаць гарматы.
Сьвіргочуць кулі, стогне цаліна.
І веру і цара скубаць акопным матам
салдата ўшчуньвала—
вайна.

Сьціхае бой. Прытуліць сэрца крыўду,
як маладых салдат пясчаная труна.
Заціхне бой, адслужыць паніхіду
губамі наймітаў—
вайна.

І выюць зноў атрутныя гарматы,
як-бы няспынныя раскаты пяруна.
І часта нам:—За што? Таварышы! Салдаты!
Пытаньні ставіла—
вайна.

— За што? Таварышы! Пара спыніць навалу!
Якая танная людэкой крыві цана!
„Салдацкай праўдаю“ на новы шлях гукала
салдат замучаных—
вайна.

.

Прайшла пара сьвінца.
Яшчэ скажу—пры тым
з пачатку й да канца
быў толькі радавым.

* * *

Прышоў дамоў... Інакшай стала Вільня.
Запанаваў нямецкі гарнізон.
Жыццё сям'ю спаткала няпрыхільна...
Памёр мой сын. Лягло адразу шчыльна
на грудзі гора мне, як люты чорназгон.

Але стрываў усё! Хоць данімала гора.
Прадаць—няма чаго, апроч уласных рук.
Бяз працы прападаў. Пры бровары ў канторы
дастала службу жонка. А ўжо сора, сора
чакалі зьмен і ў нас. Сьмялеў рабочы рух.

На Ўсходзе сонца ўсход ніколі не заслоніш!
Пасьля дажджу заўжды растуць грыбы...
Наведваць стаў рабочы клюб на Вроні.
Падзеі рэволюцыі ўсё больш і больш палоняць.
Я стаў удзельнікам падпольнай барацьбы.

Ускалыхнуўся люд. Займае Вільню Воля!
...Старно гісторыі зьвярнула ад крыві.
Мяне таварышы пакінулі ў падпольлі.
І канчаткова я у гэтай цяжкай школе
загартаваў сябе, як цвёрды бальшавік.

Дваццаты год. І Вільня зноў вітае
пару легальнага жыцця бальшавіка.
— Даёш Варшаву! Ўперад! Наступаем!
Па згодзе партыі пайшоў я ў корпус Гая,
з гранатай на плячы, з вінтоўкаю ў руках...

З тых пор у арміі служыў я пяць з паловай,
Быў ваенкамам сёмага палка.
У дваццаць шостым годзе дэмабілізаван.
Прыехаў повен сіл для працы творчай, новай—
пад загад ЦК.

* * *

Я на новым месцы, ў новым атачэнні,
хоць адны задачы, хоць адны імкненні.
Першым што зрабіў я—напісаў загад:
скараціць распухшы канцэлярскі штат,
зьменшыць лік камісій, сходаў, пасяджэнняў
разам з тым і лішні папяровы чад ¹⁾).

І адразу крута
гутаркі пад бокам:
— „Палка перагнута“...
Пачалася склока

Не для ўвасхвалення, а скажу сумленна,
я дабіўся ў трэсьце поўнай перамены.
Кроў байца заўсёды—баявая кроў.
Што здабыта—квіта! Не саступіць зноў!
І трымаў фронт моцна! Поруч з тым штодзенна
вывучаў дарогі новых заваёў...

Жонка за мяжою
і было між намі
тое, што парою
зьменімся лістамі.

¹⁾ Не хацеў, прасіўся, але як ня лез там,
быў накіраваны старшынёю трэста.

Выйшла і цяпер так: паштальён прынёс там
ліст ад жонкі з Вільні, і, як праўда, просты:
— „Гаравала, думала прайдзе ўсё... Дарма.
У Менск хачу, ратунку іншага няма.
Данімае голад, захлынае ростань.
Ня стрываю, цяжка. Ня жыцьцё—турма“.

Не цягнуў я доўга,
ў той-жа дзень адразу
выслаў на дарогу.
— Папрацуем разам!

Так спаткаў яе, і думаў—хай спачыне,
азнаёміцца з савецкаю краінай.
Погляд хай акрэйне, выбера мішэнь,
а пасля нагрузку—за наступны дзень.
Зараз, як успомню, кроў у жылах стыне.
Крыўда, сілай здрады, сэрца мне грызе...

Дзе ні ступіш крокам
тэ сабе, варушыць
павуціньне склокі
павучок—чынуша.

Помню, сход партыйны. Білі адмыслова
па акопах склокі жорстка так, сурова.
Дырэктыва сходу—для мяне загад:
Скараціць нягодных, скласьці новы штат...

Ідучы з ячэйкі я быў... арыштован.
З павуціння склокі ў павуціньне крат.

Служба?—Ўсё ў парадку.
Дома?—Ну, тым болей!
Развязаць загадку
сам—ня змог ніколі.

Так ня знаў прычыны, толькі ўжо на нарах
добра я дазнаўся, чым тлумачыць арышт.
Мой портфэль укралі... Там лісты ЦК,
узаконены сакрэт бальшавіка.
— Што? Портфэль быў дома!.. Як-жа так, таварыш?
Што? Няўжо тут жонка? Жончына рука?

Так, работа Ванды.
О, спакуснасьць грошай!
— Не адна, тут банда
пад камандай Польшчы.

З партыяй—разлучаны.
Цяжкая разлука!
З тых часоў атручаны,
сам ня свой.
О, няўжо сапраўды гэткі блізарукі
што ня змог варожы адгадаць настрой?

* * *

Пятнаццаць дзён сядзеў. Жыцьцёвы зьверыў шлях там,
і пройдзены мой шлях заве гарэць ярчэй!
Няхай трагедыя... Але трымайся шляхта!
За пераможны залп—спаткаемся яшчэ!

Адно прыемна мне, што прэмію за здраду
не атрымала правакатара рука.
Перастраляла ўсіх савецкая засада
сіплым выкрыкам ударніка-курка.

Балюча... Выйшла так, што я больш ня прыгодны
для будаўніцтва, ўпартай барацьбы.
Вось год мінуў... Снуюся як бязродны
хоць добра ведаю—так не павінна быць.

Ня злоснай воляю... А шляхам правакацый
я выкінут сучаснасьцю за плот.
Няўжо здабытак шматгадовай працы
здалеў згубіць за гэты глумны год?

Я не з такіх—„мая, бач, хата з краю“,
я не растраціў сіл! Хоць часам і кране,
глыбока так, за сэрца боль глухая
і моцна крыўдаю ударыць па струне...

Не пашкадуйце час! Прашу разгледзіць справу,
забраць назад мяне ў партыйныя рады.
Прашу настойліва, канчаючы заяву,—
вярнуць мне зноў ранейшы мой уздым!

Р. С. І заадно скажу, каб развязаць вузлы,
пакарчаваць няяснасьцяў карэньні,
ці ў будучым змагу папасьці пад уплыў
маёй радні, што ў панскім атачэньні?

Кар'ера жончына—вядома. А далей
памерла маці... Адыйшла дачасна...
А што пад старасьць атрымала ад дзяцей?
— Павырасталі, кінулі нячаснай.

Мой брат?—Скруціў яго іржавы дрот бяды,
на катарзе ў бязьлітаснай Пазнані.
Ён старшынёю быў райёнай „Грамады“,
а раз грамадавец—напэўна катаржанін!

Застаўся толькі бацька. Гне сваю сьпіну.
Габлюе труны, час свой дажывае...
Але саб'е яшчэ—ну хоць адну труну
ў якой ён шляхціца дачасна пахавае!

.

IV

Мароз, як звон! Як шчоз—калючы сівэр!
Бракуе сонцу сіл зямлю каб абагрэць.
Праменьні валяцца, як быццам зьліткам медзь,
дрыжаць-калоцяцца, як цені, палахліва.

Зіма! Зіма! Суровая такая!
Але ня страшны рост заледзянелых крат,
Усьлед за шахам—блізіцца і мат,
замкі зімы—прадвесня адмыкае.

Пакуль вясна, дык маразы сягоньня
пад сорок градусаў, пры тым яшчэ—вятры...
Бяжыць Лявон Рыгоравіч Бахрым,
ці то ад холаду, ці нехта яго гоніць...

— „Лявон Рыгоравіч! Куды-ж вы так рухава?
Здароў! Ну, што чуто? Мо' добра што спаткаў?“
— „Ня дрэнна. Атрымаў я pozwу з ЦКК,
у парткалегіі сягоньня мая справа.

Сьпяшаюся. Пайду. Мар-роз“... І рупна гэтак,
стаптаны сьнег нэрвова так хрушчыць.
А ў сэрцы цепліцца і глуха шалясьціць
надзея сьветлая—вярнуцца з партбілетам.

Злачынец ён, ці не? Ці праўда гэтых слоў?
Ці шкодны ён? Ці мае права зноў
вярнуцца ў шэрагі ваяк—большавікоў?

Люты, 1929 г.

І. МІКІТЭНКО ¹⁾

Б Р А Т Ї

Паміраючы, стары Сахно казаў да сваіх сыноў: „Сувора цяпер і на зямлю, і на грошы. Сувора, дзеці. От што маю, вазьміце, ды і прырабляйце. Зачапілася зямля за паноў, пакуль вырвеш кавалак, хоць на далонь, дык жылы ў сабе вырвеш... Ды жывучы разам, неяк прахарчуецца. У рамяство ня лезьце, бо што рамесьнік, што рабочы—лёгкі народ. Сягонья быў, а заўтра завьў, і попелу ад цябе не засталася. Ну іх, ня дзівіцеся на тых, што ідуць на фабрыкі ды на цукраварні. Ідуць на лёгкі хлеб, ды там і здыхаюць. А на гаспадарцы, хоць і цяжка—горка, ды ўсё-ж т‘кі ёсьць надзея ў бозе, калі тавар на возе. Нагараваўся і я за свой век і вам давядзецца. Ня цурайцеся зямлі, хоць якая яна малая ды ня шчодрая“.

Тры сыны стаялі перад бацькам, як тры дубы, і ўважна слухалі яго словы. Тры сыны—адзін за другога на год старэйшы: Прохару—васемнаццаць, Сымону—дзевятнаццаць, а Ніканору—дваццаць. Ужо і вус чорны зьвісае яму на губу,—так і ў бацькі было некалі.

Стаялі, думалі кожны пра сваё:

Ніканор тады перахрысьціўся тройчы і праказаў перад бацькавай пасьцеляй.

„Як нашы бацькі жылі, вечная ім памяць, так і мы будзем жыць. Даў ім бог розуму, дык і нам дасьць. А зямлі, хоць і мала, а глядзі яе, дык і яна не забудзе. Мы хоць бедны, але чэсных бацькоў. Памірайце, тата, спакойна, як вам бог дае, а я ўсё гэта зраблю па вашаму закону і братоў давяду да шляху. Памірайце спакойна“.

Так і памёр Сахно. А як памёр, засталіся сыны, пайшлі сваімі дарогамі, дык і словы тыя пайшлі ў забыцьцё.

Шмат рук у сям’і, а тут яшчэ ажаніўся Ніканор. Стаў за бацьку кіраваць, а яно толькі лаянка ды грэх. На працы ўсе гарачыя,

¹⁾ І. Мікітэнко—сучасны украінскі пролетарскі пісьменьнік. Член ВУСПП’у. Рэд.

ухопяць—згарыць пад рукамі: тры кавалачкі зямлі той па грудачцы перабяруць, кожную бур'яніну вырвуць; на пух пераб'юць пахань, а прышла восень, прышла зіма—важ па зернятку. Як пост, то ўжо і пазычай хлеба, ды яшчэ на адработак.

Усё думаў Ніканор:

— Няхай, ня мы апошнія,—б'юцца людзі ды на гаспадароў і выбіваюцца. Можа, і мы нягоршыя, прыробім.

Ня раз казаў яму Сымон:

— Прападзем, як мукі ў восень. Дзесяць тысяч зямлі ў самога Варуна, а нам на сяло, на пяцьсот двароў, напалову менш прыходзіцца. Як-жа ты выб'ешся?

Піць пачаў.

А Прохар, найменшы брат, пабыў з год разам і пачаў наймацца ў эканомію. Што заробіць, на гурт і аддасць. А яно тоне, як капля ў моры.

Потым яшчэ і Сымон ажаніўся. Ня даў Прохар дзяліцца—жыві разам, бо чым яго дзяліць? Абы зямлю крышыць.

Так і жылі. Ніканор чарнеў, абрастаў валосьсем ды ўсё на гаспадароў паглядаў. Сымон піў, а Прохар пачаў бунтавацца. Прарабіў тэрмін у пана і адзецца ня хопіць. Якое-ж гэта жыццё? Ды гэтак цэлы век? І сьвету ня бачыць? Калі-ж яно палепшае?

Вырас ён—хлапец на славу. Вочы сьмелыя, чуб буйны і чорны, як ноч, а сіла ў руках страшэнная. Ударыць кулаком па стале—хата зарухаецца. Ды толькі невясёлы, усё думае, а то яшчэ і кніжку нейкую дастаў і ўсё хаваецца. Зусім адварнуў ад сябе Ніканорава сэрца.

— Паважай мяне,—казаў Ніканор.

А ён толькі гляне на яго... Паважаю, маўляў.

Дзіўны нейкі ён стаў. Ішлі неяк з працы; выпаў дождж, у полі росна, а на дарозе калюгі. Стаў ён пад крыжам—закурвае. Пальцы азызьлі, ніяк цыгаркі ня скруціць. А тут аўтамабіль панскі як наляціць, як гаркне ды гразёю з-пад колаў—усяго чыста і абдаў яго. І паляцеў далей, аж дым адзаду ў яго сінее. Ніканор, на што ўжо ня любіць сьмеху, а й той скрывіў губу—усьміхнуўся сабе пад вус.

Што-ж ты, маўляў, разьзява ня стаў у баку. Трэба-ж берагчыся. ім-жа некалі дзівіцца, калі машына прэ' аж сьвішча. А Прохар колькі хвілін стаяў, як у цемені, нават не зварухнуўшыся, толькі выпусьціў з рук цыгарку, бо яна зусім раскісла ў гразі. Стаяў моўчкі, дзівіўся ўсьлед таму аўтамабілю. Вочы яго гарэлі дзіўным агнём. На скронях выпнуліся скулы—ён быццам хацеў кінуцца ўсьлед

і раскрышчыць машыну, перакінуць іх саміх у грязь. А потым выцер аблічча і пашоў далей, месячы топкую мяжу босымі бруднымі нагамі.

Доўга потым не размаўляў ён нават з Ніканорам, быццам той быў у чым-небудзь вінаваты.

І вось аднаго разу, калі ў сяле стаяла дурная восень, па вуліцах разьязджалі казакі і нельга было паліць сьвятла, ён затрывожыўся зусім. У сэрцы залягла журба. Ні да кога не гаворыць.

Выйдзе за вароты, пастаіць... Над хмурым далягладам плывуць хмары, быццам недзе страшны пажар і шэры цяжкі дым разыходзіцца па цэламу сьвету.

— Не магу я, Ніканор,—сказаў ён брату.—Як сабе ведаеш, а я не магу.

— Чаго ты ня можаш. Не разьбярэш цябе.

— Душыць мяне. Гняце... Праўду казаў той чалавек, што начаваў у нас: задаваць народ чыста ўвесць. Уцяку я, мабыць, сьвет за вочы. Можа знайду йдзе лепшае.

— На фабрыку, можа, ці куды?—спытаў тады насмешліва Ніканор. Успомніў яму бацькавы словы.

— Эх,—адказаў Прохар,—ня цяміш ты, Ніканор. Што-ж бацька? Ляжыць у зямлі. А жыцьцё? Яно-ж патрабуе ня з бацькі, а з нас. Ты вось дзівішся на гаспадароў, ды ты і эдохнеш у злыднях, а ня станеш гаспадаром. Хутчэй пойдзеш да іх у наймы. А я ня хочу, будзь яны прокляты! Лепей пайду куды-небудзь, дзе больш сьвятла. Бо тут прападзеш не запухлую душу. Ня ведаю, можа і на фабрыку. Нічога ня ведаю... Як былі мы ў горадзе з фурманкаю, дык, ведаеш, дзіўная прыгода, от ты слухай. Ляжым мы пад возам. Коні храпуць мордамі, сена з пехцяра выкідаюць. І так гэта яно вечна. Яшчэ малым памятаю. Ага, дык ты сьпіш, а я куру. Самае раньне пачынаецца. Туман такі над горадам, а за турмою неба ледзь-ледзь чырвонае. Ляжу, куру, калі раптам гудок як загудзіць. Адзін, далей другі, далей трэці. Гудок за гудком. Ведаеш, як быццам сьпявае хто, у каго голас моцны, што аж хата дрыжыць і столь хоча разарваць. А тут так неба дрыжыць ад гудкоў. Хто яго ведае, што са мною зрабілася. Як наўрочыў хто. Гудзіць і ўсё.

Ніканор нахмурыўся, падняў свае шырокія плечы.

— Гудок, каб ісьці на працу. І ўсё.

— Ды ўжо-ж на працу. І вось я ляжу сабе, сьвітка ў мяне тлее—вугальчык упаў, а й ня чую. А ў нас, думаю сабе, певень досьвіткам... Ку-ка-рэ-ку... Выйдзе чалавек на двор, пачухаецца.

Цёмна. Сабакі заводзяць. А тут яшчэ, кажуць, нагоняць казакоў. І ў эканоміі жыцьцё сабачае. Нідзе не захаваешся, хоць ашалей.

— Ну, а далей што?—глуха спытаў Ніканор.

— Устаў я, падкінуў коням. Нідзе ні духа. А я не магу, гудзіць, чуеш.

— Цягне ці што?

— Цягне, ды як цягне? Як-бы так, проста,—цягне дый усё. А то цягне за жывое, няйначай за сэрца цябе сьсе. Стаю, а ў галаве кроў бухае. Дзіўна. Сарваўся і гайда. Прыбег да заводу, стаў за корпусам, а яны самыя ў вароты валяць... Валяць, як тая вада чорная... Ні спыніць, ні загаціць... Ніякая сіла. Цёмна, ранака шэры, корпус чорны, высокі. Рабочыя з ліхтарыкамі. Цыгаркі дапальваюць, топчуць нагамі ды ў вароты, у вароты... Толькі варушацца шапкі ды вылаецца хто. А вочы блісь-блісь, тысячы вачэй так і прыймаюць. Здаецца, пройдуць над зямлёю—зьмесьць і жалезам закідаюць.

— Каго?

— Каго? У гэтым і штука... Гэта ў іх запытай. Мабыць, яны ведаюць каго. Пастаяў яшчэ, пакуль прайшлі. Чую, зарухаўся корпус, загурчаў. Пекла дый годзе, а адыйсьці не магу. Падыходзіць стражнік: „Ты,—кажа,—чаго аслупянеў? Праходзь, мілы, калі ня хочаш у кардэгардыю. Супакою за вамі,—кажа,—ня маеш“. Я як ад сну пракінуўся. Іду горадам.

І толькі-толькі паказаўся ўскрай сонца. Гляджу—партыю арыштантаў пагналі.

— Якая табе справа? Зарабілі, дык і пагналі. Сядзі на зямлі, працуй чэсна—ніхто не пагоніць.

— Не пагоніць, дык у зямлю ўгоніць. Я ўжо бачу. Ты вось і брат, а душа ў цябе чэрствая. Каменная яна ў цябе ці што? Злыдзень, а скура тоўстая, як на дубе. То й працуй на іх колькі хочаш.

— На каго? На сябе раблю. Што зраблю, тое і мець буду. Ведаю, што маё, потам зробленае, не на дурнога.

Тады ўжо. Прохар нічога не адказаў. Махнуў рукою і пайшоў.

Адламаў з частаколу кій, паклаў у кішэню лусту хлеба ды жменю махоркі і пайшоў.

Куды пайшоў, як пайшоў? Невядома.

Вышаў Ніканор раніцаю на гумно.

— Прохар.

А яго няма.

„Пайшоў такі на лёгкі хлеб,—падумаў Ніканор.—Ну, ідзі-ж, дый не вяртайся, прайдзісьвет, калі ў мяне душа чэрствая. Глядзі, як у мужыках абрыдла быць“.

Найцяжэй было Ніканору, што Прохар падаўся ў горад. Няхай-бы ішоў хоць ізноў на тэрмін, дзе-небудзь на зямлі рабіў-бы, можа-б здужалі такі на лішнюю дзесяціну. А пайшоў у горад, забыў, як пахне зямля, як усходзіць збожжа, ды й усё забыў—і хату, і родных. Загубіўся паміж тымі гарадзкімі панамі, што толькі і глядзяць, дзе-б пажывіцца, што толькі і чакаюць, пакуль мужык прывязае ім таго хлеба гарапашнага. На завод пайшоў, дурню закарцела, нібы бацькі не зямлю сьвятую аралі, а недзе лізалі па тракцірах гарэлку, ды на дурнога з заводу жылі. Што гэта за работа? Ці стук, ці грук, а есьці яму дай.

Ненавідзеў Ніканор гарадзкіх людзей. Усе былі для яго аднолькавы, усе паны, паўбіраныя, фальшывыя.

А пра Прохара тымчасам ні слуху, ні духу. Толькі дайшлі чуткі за некалькі гадоў, што непарадкі пайшлі ды бунты. Пагналі недзе па турмах ня сотню і ня дзьве бунтароў. Недзе там дастукаўся і Прохар... Няхай-жа зносіць на здароўе ды ўспамінае бацьку. А як ня прыдзе, не паверне галаву і пасля таго,—туды яму і дарога.

З таго часу Ніканор зусім зарос чорнай купчастай барадою, прыдбаў гарба на сьпіну ды вялікія, цвёрдыя, як квасоль, мазалі на рукі. У гэтых руках трымаў ён і вінтоўку, біў ёю з разгону, проста прыкладам па вокнах і сталах, як разьбіралі эканомію, біў глуха з адчаем і бадай зусім бяз слоў: ад глыбокага сэрца. А потым ізноў глуха ўзяўся за ручкі ад плуга, прыціснуў іх мазалямі і таксама бяз слоў пачаў араць. У дваццатым годзе, як адшумелі загоны, недзе зьнік і Сымон, згарэў на вачох буйным полымем, недзе завёў каня і прапіў, кінуў і жонку—невядома ці ўдава, ці не ўдава, а гаруй адна на сьвеце—і як пачалі людзі прыходзіць у памяць, Ніканору нарэзалі зямлі, колькі на едакоў належала.

Хапае цяпер у яго тых едакоў. Ён працуе зранку і позна лажыцца спаць. І ўсё такі хмурны.

Быццам ня верыць, што мае сілу. Пачне гаварыць—слухаюць. На зьезд на нейкі абралі. Паехаў, таксама гаварыў і слухалі. А ня верыць.

„Мужыкі мы,—кажа,—ды й годзе. Душа ў нас чэрствая. А ў іх, бачыш, мяккая“. І голас як-бы надломіцца. На горад злуецца пастарому. Ненавідзіць і ня верыць. Ня ведае нават меры свайму цёмнаму, глухому болю,—прасяк ім, як горкім потам. Адыйшла, казаў, рэвалюцыя, а цяпер от як. А што і як, таго ня можа выказаць. Толькі яшчэ больш распальвае сябе.

За Прохара думае, ды ня кажа. І ў сям'і маўчаць. Толькі палымнее Ніканор дзень і ноч. Ня можа прымірыцца.

Так і жыве.

Вось ён прыехаў з поля. Стаіць пасярод хаты, шапку павесіў на драўляны крук у слупе, што падпірае старую згорбленую столь. Сьвітка стаіць лубам,—ён прыехаў з дажджу, з халоднай непагоды.

Дома за абразамі ляжыць даўны ліст. Ніканор паглядае на абразы, доўга яшчэ стаіць пасярод хаты зьвесіўшы рукі, як дзье цяжкія нязграбныя кляшні.

— Вячэраць,—кажа ён густым, як зямля, голасам.

Сям'я варушыцца каля печы, грухае вілкамі, вымае гаршкі.

— Можэ-б рукі памыў?—кажа Ніканорыха.

Ён моўчкі скідае сьвітку і сядзе за стол.

Адламаўшы хлеба, кажа:

— Мы не паны. Па гарадзкіх трахцірах ня вучыліся.

— Ды бруд-жа на руках. Ці цяжка памыць?

— Маўчы. З гэтага бруду хлеб ясі.

Вялікая сям'я моўчкі, вінавата абсядае стол з усіх бакоў. Вячэраюць.

Маленькая дачка ня вытрымлівае: падводзіць на бацьку цікавыя, чорненькія вачаняткі.

— Тата, а дзядзька Плохал хіба ў тлахцілах ідзяць? А сто-з яны там ядуць?..

Усе паклалі лыжкі краячкамі на берагі вялікае рудае міскі і зірнулі на Тацянку.

— Трэскала-б моўчкі.

У лямпе дагарэла газа.

Ніканорыха падкручвае кнот, і ён задушліва капціць цёмна-чырвоным рогам. Над апарожненай міскаю ў астатні раз перахіляецца вядзёрны гаршчок.

Хлюпае боршч, густа зафарбаваны бураком.

— Ежце, дзеці,—кажа Ніканорыха,—хрысьціце ілбы ды й спаць.

З дзесяцёх пунктаў, праз увесь стол, лыжкі сыходзяцца колам над міскаю, цокаюць зьлёжку адна аб адну і варушацца ў місцы, заграбаючы гушчу. Павольна плывуць назад. Левая рука падставіла кавалачак хлеба, каб не расхлюпаць. За вячэраю не даводзіцца ляпаць языком.

Сёрбаюць моўчкі.

Потым магутная Ніканорава постаць выходзіць з покуту, выцірае бараду і, глыбока ікнуўшы...— ..яко насыціў есі нас... —выдыхае. Ніканор з грудзей і падымае перад сабою чорныя вузлаватыя пальцы для крыжа.

— Патушы яго, няхай мне не сьмярдзіць,—гаворыць ён да старэйшай дачкі.

Яна дзьмухае ў лямпу, і з распаленага, засмуроджанага шкла валіць густы газавы дым, як з сапраўднага коміна.

Столь паважна асядае яшчэ ніжэй. Цяпер яна ўрэзваецца сваім гарбом у цемень, што выйшла з куткоў і агарнула Ніканораву сям'ю.

Сям'я варушыцца, уздыхае, шалясьціць саломая. Бацька скідае боты і кідае анучы на печ, у цёмнае бяздоньне.

Старэйшы хлапец, Васька, ідзе спаць да коняй.

Хата паволі замаўкае, толькі быццам нябачаныя кавальскія мяхі сапуць у цемені.

Ніканор ляжыць на падлозе. Ня сьпіць. Варушыць бровямі, глядзіць у змрок і думае.

„Як пайшлі „зажыгалкі“ дык, бач, разьбегліся па хатах, хвост прышчамілі. А ўжо-ж, не наясія з іх. Пролетарыі. І заводы хвалёныя пакідалі. На ўсё махнулі. У вёску, ды ў ногі ёй. Адпусьціла пятля—зноў на лёгкі хлеб... Толькі мы і дасюль гніем тут, жукі, вечныя чэрві. А ты сядзіш пры электрычнасьці і газэтку пачытваеш. І душа ў цябе мяккая“.

Ніканор перавярнуўся, напяў на сябе кажух. У яго балела паясьніца, мабыць, ён застудзіў яе, бо ў полудзень паляжаў трохі на вохкай ральлі.

„Хіба ў нас ёсьць тыя гадзіны, што адпрацаваў ды й пан? Папяроску ў рот, бразгай грошыкамі...“

Мы ня маем такіх гадзін. Адна ў нас гадзіна—цэлае жыцьцё. Як зямля на цябе ападзе, толькі тады вольны адпачывай“.

Глухая чорная хваля падышла яму ад жывата ў грудзі, затапіла горла.

„Шчэ і размаўляюць. Ды мы для вас, ды мы да вас, от які добры, горад—гэта-ж брат вёсцы. Радня. Цела наша есьці, запіваць нашай крывёю ды папіросамі закурываць. А як-жа! Радня!.. Родныя браты. У цябе сын на электрычнасьці, практыкуецца, а мой у гнаю а дзеўкі пеляною мятучь ды чакаюць ліхой гадзіны“.

Ён цяжка ўздыхнуў і працягнуў руку на вакно па махорку. Адарваў кавалачак старае шпалеры, пацёр паміж пальцамі і, расправіўшы на далоні, сыпнуў дробнай махоркі. Запаліўшы, зноў ляжаў, з закрытымі вачыма. Глыбокія зацяжкі ўваходзілі ў грудзі густымі хмарамі, быццам волавам наліваючы лёгкія.

Нарэшце, ён прытушыў між пальцаў недакурак і зноў уздыхнуў, прыдушаны змрокам.

„У госьці прыяжджай. Засумаваў, аж ні куды. Ды вось чакай, прыеду. Пабачу, як пачастуеш мужыка з чэрстваю душою“.

У глухой начы, калі ў цемені самотны вецер шумеў, гойдаючы дрэвы, біўся мокрым халодным крылом у вокны, Ніканор, нарэшце, заснуў каменным сном.

І, як толькі пачало сьвітаць і ў кутках заварушылася сям'я, ён прагнуўся. У печы ўжо гарэў агонь. Шырокі чалесьнік лізаў гнуткі саломены дым.

Ніканор устаў, падышоў да лаўкі і, набраўшы ў рот вады з старога, некалі сіняга кукліка, пачаў мыцца. Ён пырснуў на рукі і пацер імі пад вачмі і каля носа, дзе ня было барады. Выцершыся нейкай палатнінаю, сеў за стол.

— Хведзька, дзе той ліст?—запытаў ён.

Хлопчык, што зьбіраўся ў школу, палез за абразы, падаў Прохараў ліст.

— Ого-го-о. Тут ужо і літар не пазнаць. Як яго ўсякі бярэ ды толькі камячыць.

Бацька патрымаў ліст, згарнуў і зноў разгарнуў яго.

— Што ён там піша?

— А я-ж чытаў ужо,—паважна сказаў хлопчык.—От я ў школу спазьнюся.

Ніканор яшчэ патрымаў моўчкі ліст, потым сказаў:

— Завяжы там хлеба.

— Тата, куды вы пойдзеце? — спытала Тацянка.—Да дзядзькі Плохала?

— Ой, і ты ўжо тут урадзілася,—крыкнула на яе Ніканорыха,—ты-б лепей памылася ды станавіся, пракажаш отчанаш. Якая цікавая!

Тацянка надула губы, засапела:

— А сто-з? Хіба сто?

Ніканорыха моўчкі падрыхтавала мужніну торбу. Ён надзеў і пашоў...

І калі шырокая бацькава постаць перайшла аж на шлях, з двара пабег Васька; нешта гукаў супраць ветру. Але бацька не абярнуўся. Белая торбана сьпіне хісталася, набітая, як горб, і зьнікла паволі ў глухой лагчыне. Вецер з дажджом і пахам палыну варочаў к Ваську яго гуканьне:

— Та-та-а... Глядзі-ж. На мэх-ні-ка... Та-та!..

Ён яшчэ доўга стаяў за варотамі—дзівіўся на загразьненую асеньнюю дарогу, што працягнулася праз лагчыну, выгнула там сваю патопаную, зьмешаную сьпіну і некуды з-за гарба лезе зноў,

далей, у сівы ад імжы, ад хмар і дажджу—бязьлюдны і халодны стэп. Бацька вынырнуў на гарбе, выцягвае з гразі боты. Вось ён спыніўся і павольна абцірае іх аб тоўсты грушавы кій. Потым рушыць далей. Толькі торба набіта, як горб. Васька таксама думае паважна, але ўсё-ж такі шпарчэй, чым ідзе бацька. І вось у яго ўяўленьні паўстаюць агні, малочнае зьзяньне над горадам, калі неба чорнае і бяскрайнасьць наўкола, а над самім горадам сьветлая яма дрыжыць за малочнай кісяй. Бацька падыходзіць да прадмесьця, становіцца на брук і вымае з кішэні пакамечаны ліст, чытае, дзе шукаць дзядзьку Прохара. Потым ён скідае шапку, выцірае лоб, які змак-рэ ад хады, астатні раз абчышчае боты і йдзе пад ліхтары, зьмяшаўся з людзьмі і патануў.

Колькі думаў Васька аб тым, каб пабачыць дзядзьку і Міхаську! Мабыць, толькі-б яны і зразумелі, як гэта хочацца яму на мэханіка. Ад-жа яны там жывуць, і праца ў іх не такая, і ўсё ў іх, мабыць, іншае. От прыяжджалі летась з гораду хлопцы, дык што ён супроць іх? Ня скажа і слова, а яны такія сьмелыя, ад іх пахне мазутам, а словамі—так і сякуць. Чаму яно так, што нават падмазьнік каля паравіка, у паравым млыне, і той не такі, як яны—вясковыя хлопцы? Нічога ён не баіцца, абы машына ішла. Пачне гаварыць, дык нібы гэта машына яго.

А тут... Бацька злуецца, усё яму ня так, а як, дык і сам ня скажа. Хоть-бы ў арцель запісаліся, трактар быў-бы... Як загрыміць, дык поле разьлягаецца. Ды ўсё ім ня верыцца. Пратрахаюцца, кажуць. А так не пратрахаемся? На каня нешта навалілася, гузы парабіліся. Ну яго к сьвіньням з такою работаю! Казаў на мэханіка, дык хіба-ж яны паслухаюць?

Ён пахіліўся на плот і глядзеў ужо ў стэп, абыякава, тупа. З-пад шапкі тырчаў у яго закручаны чуб—на яго асядаў туман з дажджом. Васька насьвіставаў нешта сумнае, цягучае. З хаты нехта вышаў, грукнуўшы дзвярмі.

— Чаго ты аслупянеў, хлапец?—пачуў ён маткін голас.—Работы няма ці што? От быдла напой.

Васька ўздыхнуў і, насупіўшыся, пайшоў да быдла...

* * *

На прадмесьці заходзіць вечар. Прагула на заводах чацьвертая гадзіна, ударыліся ў мury густыя поўнагрудыя гудкі, ірванулі барытонамі неба і змоўклі. Вуліца п'е зьмярканыя; цямнеюць вокны, гаснуць жоўтыя плямы „ларкоў“ і сінія акалышы „цэрабкапаў“.

Цагляныя паверхі складаў хмурна ціснуць суседнія будыначкі, нізкія, прысадзістыя, з пашчэרבленаю чарапіцаю. Са скуранаго заводу тхне нясьцерпны дух, як-бы там заселі „дабрахэмы“.

Прохар Сахно энэргічна плые ў той бок, бярэцца за раменны казырок, ніжэй насоўвае шапку і пераходзіць вуліцу. Рукі наліты, як рэйкі, цяжка гойдаюцца пры хадзе. Высокая постаць, трохі згорбленая, паважна ступае па бруку. Яму пад сорок, але можна даць пад пяцьдзсят. Шчокі перарэзаны двума раўчакамі, у якіх асела сажа. Кароткі, няроўна падстрыжаны вус, жорсткі і ўпарты, крывіць яму паўгубы, быццам перацягвае яе дротам. На скронях моцна ўзяла сівізна, а над шэрымі гострымі вачыма ляжаць двума пераваламі пухкія чорныя бровы. Яны надаюць яму нейкага дзіўнага выразу—нібы суворага, а нібы лагодна-цёплага...

— Стары ўжо нахмурыў бровы, — сьмяяліся сягоньня ў ліцэйным. — Што ты ўсё думаеш? Плюнь, усё адно нічога ня прыдумаеш.

Ён моўчкі ліў у формы белы чыгун, і водблескі гарэлі ў яго на абліччы.

— Чаму-ж, можа і прыдумаем што.

Заўсёды перад тым, як увайсці ў ліцэйны, яны сядваюць на жалезных брусах пад сыцяною і пачынаюць гаварыць.

— Навошта табе думаць? Гэта мне вось, як давядзецца здыхаць, дык я от тут на гэтых падушках, — стукаў адзін аб жалеза качаргаю. — А табе што? У сяле радня ёсць, а ты яшчэ й думаеш.

— Так, гэта ты правільна. Радня... — сплёўваў Прохар паміж ботаў. — Толькі, як паміраць ужо прыдзецца, дык я табе дам і адрас да іх — ідзі.

Усьміхаліся гіранічна, як-бы гаворачы — ведаем. Потым гаварылі пра „здызельную плату“, потым пра тое, што ў вёсцы от гуляюць, мабыць, у „дурачка“ або ў „казла“, кураць дамарослую махорку і плююць на ўсё. Перабіралі ў памяці, хто далёкія ўспаміны, хто нядаўныя прыгоды, як хадзілі яшчэ на вёску мяняць на хлеб. І ў кожнага зьяўлялася ўсьмешка, калі ён успамінаў, як дзядзька даставаў гарнец мукі і сыпаў яму ў торбу, баючыся распыліць хоць адну парашынку. Потым чыталі газэту і спрачаліся. А як дойдзе ўжо да сэрца, дык заўсёды нехта зьвяртаецца да Прохара: „Як твой погляд?“ Мужчына, што нюхаў досыць пораху, падыме чорныя бровы, зварухне вусам і скажа колькі слоў.

... Прагула чацьвертая гадзіна. Прохар павесіў свой нумар на дошку і йдзе. Рукі наліты, як рэйкі, цяжка гойдаюцца пры хадзе.

Падае вочар. Дзеці з крыкам перакідаюць кошык з семачкамі і імчаць у вузкі завулак, а дзесьці за імі ляціць натхненная, прыцішаная лаянка старой перакупшчыцы:

— Каб вам вочы павывернула, крымінальнікі вы!

Як знаёма гэта прадмесце... Тут кожны мур пастрэяны кулямі. Некалі тут захліналіся свае і чужыя грузавікі, і йшлі працоўныя з праклёнамі і сьмерцю ў абыймах—абаранялі брамы гэтых чорных карпусоў.

Прохар усміхнуўся, глядзячы на дзяцей.

— Ну й галузы.

— Ды бадай ужо з іх душу вытрасла,—крычыць перакупшчыца.

— Чаго ты, стары мухамор?—кажа ён да яе.—Толькі-ж перакінулі, не расьцягнулі. І за гэта дзякуй.

А ў галаве неадступна залягла адна і тая-ж самая думка. Залягла каменем, муляе ў чэрапе, быццам расколіць яго.

„Чаго ён не задаволен? Чаго яны хочуць і за што наракаюць? Пісаў—прыяжджай, зірні на гэты рай, панюхай яго“.

Сягоньня ізноў гаварылі ў ліцейным: „Ну, што, стары, як там брат? Трымаеш змычку?“ А ён, мабыць, і духам іншым дыхае. Усё, мабыць, на „гаспадароў“ паглядае. Цьфу!

Бліснулі і захісталіся на ветры ліхтары. На мокры брук упалі шырокія агнявыя плямы, як трымцячыя языкі шматгаловага волата, лізалі на камні сьлед штодзённай працы.

Паўз Прохара беглі трамваі, набітыя мускуламі—вачыма, вузламі рук, зашмальцаванымі шапкамі. Зьмена ехала дахаты, важкая, змораная. З трамваю выпала колькі постацяй і, згорбіўшыся, перарэзалі вуліцу да „Баварыі“.

Трамвай скрыгануў коламі і зазваніў—уперад.

— Разгружацца, Сёмка?.. Сказаць бабе, што ты на сходзе?..—зарагаталі мускулы ўсьлед тым постацям. І зноў над імі асела сажа і ўтома.

Прохар сумысьля пайшоў—ня сеў у трамвай.

„Чаго ён незадаволен? Як-бы ты зразумеў... А ён маўчыць. А ад маўчаньня толькі на сэрцы накіпае. Ну, і носіць той шлак у грудзёх“.

Ён дайшоў да вузла, дзе разьяжджаліся трамваі. За каменным мастом скрозь цёмную арку зіяла доўгая мяжа ліхтароў—там пачыналася мейсца пышнай вуліцай з музэямі, бліскучымі аптэкамі і тэатрамі. Ён увайшоў пад арку, дзе ня так шалёна гудзеў вецер. Закурыў. Над галавою праграмыхалі вагоны, і далёка засьвістаў задзірысты паравозік, быццам задаваўся.

— Плугі! Плу-гі-і!

Гэта цягнік з заводу. Ён адвязе на таварны вакзал свой жалезны тавар і прыбяжыць назад пустым са сьвістам і крыкам.

— Час-с! ча-с! ча-с!

Прохар пайшоў пад насыпам, бліжэйшай дарогаю да свайго спуску. Апошні вагон мігацеў з далёкіх рэек чырвоным вокам і ўцякаў за чорны загіб вакзалу.

— Таварыш Сахно!—раптам пачуў ён нечы голас, а потым—сьмех.

Перад ім вырасла мокрая скураная постаць і схпіла яго за плечы.

— Тата, чаго ты швэндаешся? Чаму не паехаў трамваем?

Прохар дзіўна неяк заварушыў левым вусам—засьмяяўся.

— Гэта ты! Чаго ты палохаеш?

— Ха-ха-ха! Ах ты, бацька, бацька. А я думаў, што ты гэрой!

— А ты-ж гэта куды нанач?

— Справы.

Прохар ізноў неяк цёпла, патаварыску засьмяяўся.

— Ну, куды?

— Ды на сходку. Сьвята-ж скоро. Плян распрацоўваем. Клюб ілюмінуем. Праводку новую робім. Стук, грук, каюк... Мне няма часу,—выбачай, хоць ты і старэйшы, пабягу.

— Ты-ж не адпачываў.

— Ды ну? От дык штука! А я думаў, што я толькі з ванны вылез ды на балалайцы пайграў. Ну, ідзі, не размаўляй, бо як-бы ты ведаў, хто ў нас...

— Хто?—раптам запытаў Прохар і адчуў, як грудзі ў яго сьціснуліся.

— Угадай.

— З сяла?

— Ды яшчэ з дзікага.

— Слухай, ты дурня ня строй, Міхась. Кажы, праўда?

— Ну, не хвалюся, тата,—сказаў юнак.—Сапраўды прышоў з сяла дзядзька Ніканор. Гэта-ж гора—ня дзядзька! От ён мне падабаецца. У яго кожнае слова—пуд зямлі. А глядзіць! З-пад ілба. Яй-бо, мне падабаецца.

Міхась зьнік за насыпам, а Прохарава вуха ўлавіла яшчэ яго сьмех—звонкі, як цокат кляўца па малому кавадлу.

На заводзе Міхась за малодшага памочніка электратэхніка. Але не працуе ён толькі шэсьць гадзін у суткі, калі сьпіць. Рэшту—недзе ў клубе, на сходах, недзе прападае і прыходзіць дахаты

позна, павячэрае, потым упадзе на ложак і сьпіць, аж хата раскідаецца.

Прохар падзівіўся ў той бок, дзе зьнікла Міхасёва постаць. Вочы яму заліло гарачым, балюча прыемным. Але ён махнуў рукою, ізноў засьмяяўся.

— От зух! Прыходзь-жа, чуеш ты, агітатар,—крыкнуў ён у цемь. Потым падняў каўнер, насунуў на лоб каўнер і шпарка пайшоў дахаты.

*
*
*

Матроскі спуск увяз галавою ў бяздоньне, дзе разбураныя будынкi, каменныя і горы пабітай цэглы. Тут ірваліся трохдзюймовыя набой, а недалёка рабочыя ў шалёным наступе высадзілі ў паветра цэлы артылерыйскі склад.

Насупроць будынку № 12 стаіць адзінокі мур, пахіліўшыся над брукам у нямой развазе: „паваліцца ці не?“ На пабітых ваканіцах варушыцца начная птушка, гатовая зашумець чорным крылом, калі прыдзе небясьпека.

Прохар жыве ў будынку № 12.

Ён падыйшоў к варотам і пацягнуў драцяную ручку. Вышаў гаспадар і, лаючыся, загрымеў запорам.

— Дзякую,—сказаў Прохар.

Гаспадар засоп, моўчкі грукнуў форткаю, сплюнуў.

— Жыве за пухлую душу, ды яшчэ й адчыняй яму. Ох, і людзі-ж цяпер, зямля-б пад вамі правалілася.

Але Прохар ня чуе сягоння гэтых слоў. Ён прыгінаецца і йдзе па каменных сходах пад драбінаю да свайго памяшканьня. Цёмна. Намацаў дзьверы і спыніўся.

З чым прышоў Ніканор? Ад таго часу прайшло жыцьцё. Цяжкае, жорсткае. Ведаў-жа, што брат сядзіць недзе за кратамі... за непарадкі... Але маўчаў. Рабіў, як чорны вол, на сваёй ральлі і маўчаў. Верны раб зямлі.

... Налёг на клямку. Пастукаў. Выйшла Маша, чарнявая, у зморшчаках, у новай кохтатцы.

— Прохар, а ў нас госьці.

Ён ступіў у хату і пабачыў Ніканора. Той сядзеў каля стала ў сьвітцы, як прышоў, не разьдзеты, і здавалася, што яго чорная постаць от-от раздушыць на цуркі белы чысты стол. На другім століку поруч ляжала грубая, добра завязаная торба. Раздутыя бакі выпіналіся булкаю хлеба і яшчэ нейкімі вузламі.

Прохар ступіў у хату і пайшоў да Ніканора, скідаючы шапку.

— Здароў, браце!

Ніканор заварушыў барадою, выпрастаўся і, працягваючы руку, адказаў:

— Здароў, Прохар. От, як бачыш.

Маша адварнулася. Паціхеньку, краем кохты, выцерла вочы. Браты-ж паважна парукаліся, потым паклалі левыя рукі на плячо адзін аднаму і тройчы сувора падалаваліся—моўчкі, уважліва.

— Дзякую,—сказаў пасья Прохар.—Я спаткаў Міхася, а ён мне і сказаў. Я нават і не паверыў. Ну, дзякую, значыць, добра,—гаварыў Прохар, хвалюючыся. Ніканор, пачуўшы пра Міхася, усміхнуўся скронямі, ілбом, усім абліччам.

— Я і ня ведаў, што маю такога пляменьніка.

— А што ён тут? Ён такі, што...

— Не, прыемны хлапец, а ўжо што скажа, што прыкажа... Адразу відно, што... гарадзкі.—І зноў яму барада ўступіла ў аблічча, закрываючы ўсьмешку.

— Давай вады,—сказаў Прохар на Машу,—будзем зараз скрэбсьці сябе. Разьдзявайся-ж, што-ж ты так і сядзіш, як быццам на вакзале? Ну, расьпяразвайся. Ці ты пехатою? Няўжо такі сьвет пехатою?

— А што-ж? Хай коні адпачываюць. Напрацаваліся.

— Адсеяўся, значыць?

— Ды пасеяў, што бог даў.

— Ну, скідай, скідай сьвітку. Сюды яе. Давай, Маша, вады.

Маша наліла ім летняй вады ў вялікую белую міску. Ніканор моўчкі засучыў рукі і ўтапіў іх у прыемна-цёплую ваду. Па твары разьлілася сьмешная, дзяціная нялоўкасьць. Прышлося ўзяць яшчэ і мыла, бо Маша не адыходзіла і проста ўсунула яго ў Ніканоравы рукі. Яны абодвы хлюпаліся ў адной місцы. Вада стала адразу чорнай—ад зямлі і ад сажы.

— Давай чыстай,—камандваў Прохар.

Потым Ніканор разьвязаў торбу і, выняўшы бўлку хлеба, сказаў Машы:

— Прыміце, гаспадыня, з нашых мужыцкіх рук. Жывём мы чорна, а хлеб можам зрабіць і белы.

— Што-ж ты, Ніканор, так гаворыш?—адказаў Прохар.—Дзякуй табе, толькі чаго-ж ты так?..

Браты глянулі адзін на другога. Моцныя, засмаглыя ў працы, грубыя мускуламі, перацягнутымі здаровымі жыламі, яны быццам мералі адзін другога. У аднаго вус пасівелы і галава пакрыта ніткамі срэбра, а ў другога—нявылазная барада.

— Ну, сядай. Расказвай. Як вы там?

— Што-ж, жыцьцё наша вядома табе,—сказаў Ніканор,—вёска дый усё. Ну, ваша мала нам вядома.

— Мала? Прыглядайся, браце. На ўсё прыглядайся. На завод пойдзеш.

— Як пусьцяць.

— Чаму-ж ня пусьцяць?

— У вас-жа там па гадзінах. Зьмены.

— Ну, дык што, калі зьмены? Паглядзіш. Можа ў той зьмене ты й гадзіны ня выстаіш.

Ніканор хмура ўсьміхнуўся.

— Так цяжка?

— Як на каго. Наш брат прывык.

Змоўклі. Маша бразкала шклянкамі—будзе гарбата.

— Вып'ем, брат, гарбаты, а там яшчэ прыдзе Міхась, ён да сьвята нешта там рыхтуецца.

— Сьвяты, значыць?

— Так, нешта клюб пакажа. А ў вас там як? Бывае што?

— Ня ведаю, мы да тэатраў нязвычны, ня ходзім. Копэрацыя ў вас тут, бач, якая. Мы здохнем, а ў нас такой ня будзе. Дзе нам. Тут улада—падтрымка. А ў нас за дзевяць год рэвалюцыі, можа, і дзевяці аратараў путных ня было. Так, нейкія жэўжыкі прыяжджалі, яшчэ й на аўтамабілях. Толькі бэнзіну псуюць. Папшыкалі, папшыкалі—кажуць шэфства. А яно нікуды. Хто яго паслухае? Як у яго маткіна малако на губах, а ён: „таварышы, таварышы“. І так нам усе...

Ніканор разыйшоўся. Ён абапёрся далонямі на камні, пахіліў галаву і, нібы ў землю, нібы ў глыбокую яму, што ляжала перад ім, выварачваў з сябе словы, гарачыя, цяжкія, напоеныя крывёю. Яны падалі ў кучу, тыя гарачыя словы, кавалкі заскарузлай, расьпечанай зямлі, узрасталі гарою, і здавалася, што яны запалоняць увесь пакой.

Прохар слухаў яго, падпёршы шчаку вялікім чорным кулаком. Ад гэтага засмаглая скура сышлася ў гармонік і так ляжала на пальцах.

Яму успаміналіся даўн'я леты. Глухія ночы, пеўні, завываньні сабак. Ніканор сядзіць ля краю стала, думае пра зямлю, глыбока моршчыўшы лоб. Потым перад яго вачыма прайшло ўласнае жыцьцё—у агні, у трывогах і таксама ў нястачках. А цяпер, калі ён сынам зарабляе разам, уросшы ў той штодзённы сьпеў і грукат жалеза, і прыяюць часта проста і шчыра—ад жыцьця, ад таго, гарэньня штодзённага ў размовах і спрэчках, ад таго, што скідаюць

і абіраюць заўкома, бо ўсё ім баліць, калі робіцца не да ладу, і ад таго, што ў сьвята грае ў клубе музыка і гараць сьцягі,—чаму і цяпер Ніканор глядзіць так, як тады?

— Эх, Ніканор. Далі-ж табе зямлю. Ты-ж за яе хварэў. Чаму-ж цяпер ня прыяеш?

— Далі, ды ўзяць яе нечым. Гарбом толькі і бярэш. А прадасі хлеба, сабе нічога за яго ня купіш, бо хіба тут дакупішся? Ты вось што скажы, а то—шэфства. Вам то добра гаварыць.

Прохар горка ўсьміхнуўся.

— А як-жа! Нам добра, у малацэ купаемся, нічога ня робім—само ў рот плыве. Ты яшчэ й тады гэта казаў. Толькі навошта гэтыя рабочыя на сьмерць ішлі, у крыві купаліся? Навошта яны і рэвалюцыю рабілі—хай-бы й зямля была панская, і заводы...

— Я гэтае не кажу. Што-ж ты...—Ніканор не даказаў.

„Дакуль-жа вы“—хацелася крыкнуць Прохару.

Як раптам адчыніліся дзьверы. Увайшоў Міхась.

Вада сьцякала з яго, і каплі мякка падалі з казырка на падлогу. Ён страхнуў з сябе расу і выгукнуў:

— Пасядаеце? От і я. Пакінуў, прыбег. Слова гонару, дзядзька, толькі дзеля вас. Дождж, паночкі, аж пішчыць.

Стала ўсім лёгка, як-бы Міхась, гэты здаровы і вясёлы юнак, мог загаіць усё ліха, мог суцешыць і дзядзьку і ўвесь яго боль.

— Ну, чаго-ж змоўклі? Дакладчык, здаецца, дзядзька Ніканор? Ну-ну, не адпірайцеся, я-ж чуў, як вы крылі нашага брата—комсамольца. Ха-ха! Ня праўда? Ад-жа „крыў“?

— Крыў. Бо вас так і сьлед, вы-ж, барбосы, хіба што зробіце путнае?—сказаў Прохар сувора і з такой пяшчотаю, што Міхась зарагатаў на ўсе лёгка.

— Правільна! Я-ж кажу—ідзі ў нашу ячэйку, мы цябе сэкратаром зробім, і давай парадак.

— Ды адчапіся ты. Гультаёў ня бачыў.

— Ха-ха-ха! Яй права-ж, бацька думае, што й сапраўды мы яго сэкратаром хочам.

Ніканор пасьміхаўся, глядзеў на Міхася трохі недаверліва, збоку.

— Ты-ж і штукар, хлапец, як я бачу,—сказаў ён да яго.

— Іначай, дзядзька, грош нам цана. Хто носу няўмее сабе ўцерці, ходзіць і стогне, той, дзядзька, не чалавек. Той толькі псуе паветра. Яно-ж і самому няпрыемна, кісьне гэта, стыгне, ды яшчэ іншых выклікае на сьлязу.

— Гэта-ж як выходзіць?

— Ды так і выходзіць. Брыдка выходзіць. Калі і нам на тое пусьціцца, дык лепей зразу сказаць: „Паганяй у яму“!

— Гм, ён як. Цябе нешта не разьбярэш, супроць каго ты страляеш,—нахмурыўся Ніканор.

— Ня супраць вас, не. Вы маеце права.

— Гэта якое?

— Ды от хоць-бы клясьці нашага брата, жэўжыка,—засьмяяўся Міхась.

— Бо ёсьць за што.

— Ну, вось бачыце. Ёсьць за што. А вось бацька скажа, ці не казаў я сто разоў: ёсьць у дзядзькі Ніканора сын, а што ён робіць? Хвасты коням круціць. Ці гэта жыцьцё? А дзядзька Ніканор і ня туды, што Ваську трэба ў комсамол.

— Туды. Перавёў на што. І што яму палягчэе?

— А вы-б яго тады запыталі—ці табе, Васька, палягчэла хоць трохі?

— І пытаць няма чаго. Нехта ўсё роўна будзе круціць. Жыцьцё наша такое. Няма яму, хлопча, ні канца, ні краю, як гэта восенская ноч. Усё адно круціў-бы хвасты...

— Але, дзядзька! Вы-б паглядзелі, як-бы ён іх потым круціў!

— Сьвядома ці што?

— Каб вы ведалі!.. А то круціць несьвядома.

Усе засьмяяліся, хоць як Ніканор не хацеў і намагаўся зморшчыць бровы.

— Не, дзядзька, бяз сьмеху: давайце вячэраць! А бацька, мабыць, для такога здарэньня і пляшку віна дазволіць...

— Чаму-ж,—адклікнуўся Прохар,—схадзі. А як-жа—трэба.

Ніканору было дужа прыемна, але ён не паказваў віду. Ён нават сказаў.

— Яно можна й без таго. Абышлося-б.

— Не-не, схадзі, Міхаська,—гукнула з кухні маці.—Тут недалёка „Ларок“. Як можна?!

Міхась на гэта адкінуў палу тужуркі і палажыў пальцы на шыйку бутэлькі, што выглядала з кішэні.

— „Ларок“, мама, бліжэй, як ты думаеш.

— Ці гэта ня штукар?!—ужо шчыра зарагатаў Ніканор.

— Ну, тата, значыць вымаць? У ячэйку не заявіш?

— Вымай, вымай, гэта-ж артыст добры,—засьмяяўся і Прохар,—станаві яе сюды. Навошта было і гутарку разводзіць?

— Мусіў быў даведацца вашага погляду. Ды бачу, што „погляд“ наш такі, што хоць-бы і дзьве,—ня было-б спрэчак.

Ён адкінуў і другую палу і выняў з той кішэні яшчэ пляшку.

— Ах ты, хуліган, хуліган,—прамовіў скрозь сьмех Прохар.

— Гэта так, так!

Міхась паясьніў:

— На чатырох рабочых людзей дзьве бутэлькі віна ўсё адно, што паравіку адна лапата вугальля. Так і сабе разьлічыў. Праўда, я ня дужа п'ю, значыць, вам будзе трохкі больш, ну—паўтары лапаты. Але гэтым-жа такіх паравікоў, як вы ўдвох, не распаліш.

Яны пагадзіліся. Міхась расьпячатаў абедзьве бутэлькі.

— Першую шклянку—за нашу сілу,—сказаў ён, здароўкаючыся да Ніканора.

Выпілі. Ніканор адказаў.

— Ваша сіла і так.

— Чыя гэта „ваша“?—раптам абярнуўся да яго Прохар. Гэта быў першы рэзкі і непрымірымы рух, ад якога ён ня стрымаўся.

— Чыя гэта ваша, я цябе пытаю?

— Ваша, значыць, ня наша. Няма чаго і пытаць.

Міхась усьміхнуўся і адказаў:

— Крыйце іх, эксплуататараў! Бо жыць не даюць.

— Ты гэтую крытыку кінь,—сказаў Ніканор.—Думаеш, як мужык, дык ужо і не разьбярэ?

— Хто-ж кажа не разьбярэ? Тым больш, вы зразу ўгадалі... Можна сказаць, у самую жылу б'еце...

— А што-ж?

— Ну што-ж?—зноў кінуў Прохар і ўтаропіўся ў яго вачыма.

— Ты, можа, скажаш, нас пытаюць? Мы, як скаціна. Угнойвай зямлю ды капайся ў ёй, пакуль не прападзеш.

— А твой унутраны вораг—рабочы тымчасам ходзіць і паплёўвае на заводзе,—зарагатаў Міхась.

— Ня ведаю, ці паплёўвае, ці пасьвіствае.

— Пасьвіствае, буржуйка! О, вы яго яшчэ ня ведаеце, дзядзька Ніканор. Але нічога, будзеце ведаць. Добра, што вы прышлі. Мы гэту крытыку на бок. А вось, як пазнаёмімся, тады мы з вамі ўсё наша і ваша жыцьцё, і ўсю ўладу па вінціках разьвінцім, перачысьцім, зноў разам складзем і ў ход пусьцім. Піце віно!

Ён распаліўся. Голас яго загучэў сухім тэмбрам. У вочах ня стала сьмеху, на тым мейсцы скакалі іншыя іскры...

— Піце-ж віно ды гаварыце да канца. А ну, не хаваць злось думкі! Адкрыта! Бо вы народ моцны, але ня бойцеся—рабочыя куды мацней.

... Сядзелі позна. І ў іхных размовах перапляталіся жалеза і дрэва, камень і чыстая сталь, сваяцкая распырская кроў з цёмнай уласніцкай хцівасьцю хлебароба і кроў рабочага, што бярэ, заваёўвае сьвет, вырывае іх з рук прыгнятацеляў. У кожнага гарэлі вочы натхненым неўгасімym агнём, кожны біў па сталю і сыпаў іскры. І ў гэтым агні тапіліся шчырыя заўзятыя сэрцы, і ў гэтым белым гарэце імкненьняў і жаданьняў—зямлі і жалеза—нараджалася моцная адзіная ісьціна...

— Мы-ж... браты!

* * *

На заводзе рыхтаваліся да кастрычнікаўскіх сьвятаў. Міхась бегаў да заўкома, хапаў яго за блузу, гразіў яму, бліскаючы яснай усьмешкаю:

— Як толькі ты мне, бюрократ няшчасны, не дасі пяцьдзсят рублёў дадаткова на ілюмінацыю, ведаеш, што будзе?

Заўком, заклапочаны, зялёны ад пераўтомы, вырываўся й кідаў на хаду.

— Ведаю, ведаю...

— Ну што?

— Ня будзе ілюмінацыі.

— Правільна. Ня будзе ілюмінацыі, але ня будзе й цябе. Закапаю.

— Абы ня дужа глыбока.

— Ды ўжо так, што ня вылезеш. От-жа глядзі: каб былі грошы. Па-першае, перад сваімі-ж сорам, як будзе абадрана, а па-другое, з вёскі прыедуць. Ды я дзеля аднаго дзядзькі душу ў табе вытрасу.

— Дзеля якога дзядзькі?

— Ды ўжо ёсьць такі. Родны брат майго бацькі.

— Ну? Сахно?

— Мабыць, Сахно, калі родны брат. От зямля! От зямля! Без падробкі. „У вас там,—кажа,—зьмены ды гадзіны“... Гэта ёсьць: лодары вы гарадзкія, сядзіце на нашай шыі.

— Цікава.

— Цікава? Не, брат, ня проста цікава, а пякуча! Так ты-ж, тое, глядзі ў мяне!

Потым бег да заўклуба, да майстра, да рабкора...

А ў клубе грукацелі малаткі, сьвіталі рубанкі, крычала жэсьць. Каля сьцяны ў пахучых стружках танулі раскіданыя кругі дроту. Міхась вымерваў, напінаў драціну, казаў вышэй прыбіць гачок. Тут павінен праз залю праляцець аэроплян.

Адзін раз у клуб прышоў Ніканор і запытаў:

— Дзе тут будзе Міхась Сахно?

— Міхась Сахно?—гукнуў той.—Мабыць, гэта я буду Міхась Сахно. Як вы думаеце, хлопцы?

Рабочыя засьмяяліся.

— Ня ведаем.

— Заходзь, дзядзька, заходзь,—крыкнуў ён Ніканору. Той стаяў у дзвярах цёмнаю масай.—Заходзьце, толькі глядзіце, не зачэпіцеся за дрот, бо можна паваліцца. Майструем! Хочаце, я вас на завод праваджу?

— Ды хачу. Гэта-ж я й хачу, каб прайсьці.

— Ідзем. Я, хлопцы, зараз вярнуся,—кінуў ён да рабочых.

Потым ён перайшоў з Ніканорам праз вуліцу і паказаў:

— О! Падабаецца? Такі вясёлы, як вы.

— Ото-о?

— Не, гэта будзе электростанцыя, а далей,—наш.

— А-а, здаровы.

— Нічога сабе. Хадзем. Я возьму для вас пропуск, а потым вы сабе йдзіце. Пройдзеце ў вароты, пад аркаю, потым направа, налева, направа, налева. І прйдзеце ў ліцейны цэх.

Яны падыйшлі к заводу, Міхась недзе зьнік. Ніканор глянуў перад сабою і стаў напоўголасна чытаць, становячы ў радкі адну да другой вялізныя бронзавыя літары.

„Дзяр... ж... а-жа—Дзяржа... ўн... ы... Дзяржаўны... М-ма... ш... ына...-буд... аўн... ічы... за-во-д.—Машына будаўнічы дзяржаўны завод“.

Зірнуў кругом. Пад мурам першага корпусу ляжала жалеза—рудымі, чорнымі раскіданымі стагамі. Пад'яжджалі цяжкія грузавікі. Пад імі дрыгацела зямля. Людзі скідалі жалезныя слупы, гнутыя, іржавыя трохкутнікі, дзесяціпудовыя „балванкі“, крычалі рэйкі, бразкацела бляха, варушыліся, ухалі людзі ў шэрай заіржаўленай парусіне. Доўгія пруты вытыкаліся з жалезнага лому адбітымі пальцамі і тырчэлі сьвежымі ранами, як-бы жадаючы дапамогі. Тут перабіралі годнае і нягоднае, кідалі зноў на грузавікі і грывелі ў арку, вязьлі, правальваліся, як у чорнае бяздоньне.

— Беражыся, дзядзька, чаго стаў?—крыкнуў нечы рэзкі голас. Ніканор адхіснуўся і стаў воддаль, устрыможаны, дзіўны, разгублены. Раптам пачуў Міхась, той вынырнуў як з-пад зямлі.

— Што, дзядзька, грукае? Так, тут музыка вясёлая. Вось вам пропуск, ідзіце сюды.

Папхнуў яго ў вароты, а сам мягнуўся налева, і зноў яго стала.

Ніканор сьціснуў пропуск і прайшоў пад аркаю.

— Куды?—запытаў яго той, што стаяў у варотах.

— У ліцейны. Да Сахно.

— Пропуск?

— Ёсьць.

— Праходзьце. Там запытаеце.

Ён вышаў з-пад аркі на маленькі пляц. Гэта дно нейкай каменнай крыніцы. З чатырох бакоў падымаюцца грозныя мury, а пад імі направа ў карыдоры між карпусоў сьвішчуць махавікамі трансмісіі, шугаючы ў вакно хісткімі пасамі... Тут рэжуць шыны. Скрыгочуць разцы—точуць нейкія даўжэзныя шворні. Сіняя зашмальцованая кітайка прыліпае ды сагнутых сьпін. Над вузкім карыдорам, між двух карпусоў, павіснуў цяжкі жалезны мост. Падымаюцца чорныя рукі ў скураных рукавіцах па локці. Бягуць ваганеткі, і ўсё дрыжыць пад Ніканорам—і неба, і зямля.

Глянуў налева. Што гэта? Нярухомая галава, літае пагрудзьдзе на высокім камені. Дым калышыцца над галавою і жалезная пурга асела яму на плечы. Падышоў бліжэй. Бюст Леніна...

Стаў... І тут! Ён!! Сярод жалеза... І там... Як дзялілі зямлю... Ён...

... Доўга стаяў. Думаў...

— Куды ў ліцейны?—запытаў рабочага, што прабег перад вачыма.

— Направа.

Прайшоў у карыдор паміж мурамі. Налева застаўся сьлясарны цэх. Перад ім—такарны. У шыбы, у расчыненыя вокны зноў закружыліся валы з безьліччу колаў. А ад іх хваляваліся пасы—да станкоў. І толькі „ж-ж-ж“—скрыгатаньне разцоў і стружкі бягуць сьпіралямі і валяцца ў кучу, як пераможаныя срэбныя гадзюкі.

Выйшаў з карыдору на вузкі дворык.

Куча гатовага прадукту, адлітага з чыгуна, сунулася яму на грудзі.

Дзірчастыя дэкі, грубыя пліты розных форм блішчэлі дужымі рабрамі, давілі на вочы, на галаву, прыцягвалі яго сваёю халоднаю, цвёрдаю сілаю.

Хацеў падысьці, бліжэй паглядзець. Але перад вачыма зашумеў, засіпеў раскіданы агнявы хвост нейкага страшэннага казачнага зьмея...

Кінуўся ў бок і застыг...

Гэта была квадратовая дзірка дзвюхрэў ліцейнага цэха. Але самой дзіркі ня было. Яна заслалася агнявым вадаспадам. У пя-

кельным злучэньні сіпелі, разьляталіся іскры, пырскі чыгуна, белая, чырвоная, жоўта-гарачая пена. Выляталі з боку дзэвярэй і суцэльнай сьцяною зачыняла ўваход. Гагатаньне растопленай сілы, што, вырваўшыся з-пад коксу, з-пад тысяч градусаў беллага гарту, скакала ў шалёным танцы, сьвяткуючы дзікую свавольнасьць і разьліваючы навокал і гарачую, нязносна-гарачую смагу.

Перад вачыма пайшлі жоўта-зялёныя кругі.

— Гэта ўваход у пекла.

... Зноў неспадзявана вынырнула Міхасёва постаць, што ішла за ім назіркам, сочачы за кожным яго рухам, няпрыкметна для яго, скураная, замаскаваная водблескамі чыгуна і сталі. Міхась наблізіўся да Ніканора.

— Гагоча? Сама пашла вагранка. Ну, гайда.

— Куды?—запытаў Ніканор, не адрываючы погляду ад дзэвярэй.

— Ды сюды-ж, у ліццейны.

Ніканор зьвёў на яго вочы: „Што ён, сьмяецца ці праўда?“

— Як? Хіба туды можна ўвайсьці? Агонь... Дзе-ж дзэверы?

— Э, што там агонь. Гэта так, вагранка трохі капціць. Вось глядзіце, унізе куточак дзэвярэй? Трэба прыгнуцца, затуліць галаву і проста туды.

— А там?

— Нічога, думаеце і там агонь? Там толькі трохі дыму. Ну, праскаквайце.

Ніканор нязрушыўся. Хіба можна кідацца ў такое пекла? Міхась сьмяецца, „запэўнівае“ яго.

Але Міхась зусім не жартваў:

— За мною,—крыкнуў ён.

Ніканор пабачыў, як ён затуліў рукамі галаву і шугнуў пад пену ў ніжэйшы куток дзэвярэй, што клубіўся сінім дымам. Там гасьлі рэдкія, стомленыя іскры. Тады ён закінуў на твар палу і рынуўся сьледам за Міхасём.

... У першую хвіліну ўсё захісталася жоўта-сінімі густымі кругамі. Недзе крычалі галасы і варушыліся постаці—у чадзе, у працы.

— Беражыся!—крыкнуў нечы голас.

— Сюды, Ніканор,—пачуў ён з другога канца. Гукаў Прохар. Ізноў нечы рэзкі голас—загадвае:

— Стань у бок! Прымі налева! Стаіш, як...

Двое прынеслі на жалезным каромысьле цяжкі цэбар і зьніклі.

— Міхась, дзе ты? Я нічога ня бачу,—гукнуў Ніканор.

— Тут!—прагудзеў дзесьці адказ і патануў у пяску і ў дыме.

Немагчымая сьпека прайшла яму пад сьвіту, наліла косьці, вырвалася ў жылы, пацякла па абліччу раптоўным гарачым потам.

І раптам збоку ад дзэвярэў ударыла белае сьвятло. Пах растопленага чыгуну абдаў Ніканора. Ён абярнуўся. З высокай вагранкі хлынуў пякучай белаю масаю чыгун і мякка, нячутна напоўніўся цэбар, другі, трэці... Захісталіся на прутах, паплылі па цэху. Ён ужо бачыць варстаты, формы і рабочых, што там чакаюць на пяску кожны на сваім мейсцы, гатовы прыняць з цэбра сваю порцыю страшнай вадкасьці, уліць яе ў форму і выкінуць потым, цвёрдую і сьвежую, у сьвет—на патрэбу людзям. Ёх чорныя твары ўмываюцца потам; рукі лётаюць у незлавімым рытме, і дым разносіцца кругамі ад іхных рукавіц, ад іхнага руху, напружана точнага.

— А што там, як яно ў полі?—пачуў ён нечы голас.

Да яго падыйшоў нізенькі здаровы рабочы з чырвоным спатнелым тварам. Пасьміхаючыся, ён кінуў на Ніканора дружацкі погляд, дастаў з кішэні махорку і стаў круціць цыгарку.

— Усходзіць азімае?—праказаў ён далей.

— Ды паўсхадзіла... ужо на чвэрць ад зямлі,—абьякава азваўся Ніканор.—Калі-б сьнега прыкрыла, дык добра было-б...

У гэтую хвіліну прагучэў сухі майстраў наказ:

— Глядзі літнікі! Глядзі літнікі! Пэдо! Каб ня было мне браку. Давай!

Рабочы хутка цмокнуў губамі цыгарку і адбег дзесьці на сваё мейсца.

Зноў чыгун. Льецца страшным патокам, гатовы перапаліць усё, што стрэне на сваім шляху—руку, нагу, чалавека надвае.

— Гэта-ж сьмерць,—паказвае Ніканор у той бок.

— Сьмерць,—кідае Міхась,—к чорту лысаму лезьці ёй у зубы. У формы яе. Хоць трапляецца...

Ніканор стаяў, аглядаючыся навокал. Шукаў таго, што распытваў пра азімае.

Гэтыя сінія, задымленыя постаці здаліся яму такімі незразумелымі, нават непраўдзівымі. Як? Цэлае жыцьцё—жалеза і агонь. Кроплямі заходзіць на пясок, на чыгун сіла. Яе нельга павярнуць. Упала й няма. Пайшла гарачым потам... А мускулы, косткі, жылы—ляшываюцца... На іх асядае іржа. Будзе час, калі рукі ападуць і нельга будзе ісьці на работу. Сілы той, што была, няма... і хаты сваёй няма... і двору... і скаціны... Толькі ёсьць маленькая скрынка, як у Прохара. А ў ёй увесь скарб рабочага—новыя штаны ды боты.

Цэла стамілася. Вочы плавалі ў тумане, у галаве шумела.

Сьмяртэльна жадалася паветра.

— На двор! Міхаська, куды на двор?

— Сюды,—засьмяяўся Міхась.—За мною.

Ніканор, хістаючыся, дайшоў да дзвярэй.

Кавалак хмарнага неба, што, нацэліўшыся на камяны між карпусамі, сеяў халодную морась, здаўся яму такім бязьмежным, чыстым прасторам. Ніканор азірнуўся навокал сябе, але Міхася ня было, хоць ён, здаецца, выскачыў адтуль сьледам за ім. Тады ён сеў на жалезны брус і хціва дыхнуў, выпрастаў сьпіну і плечы, аж захрусьцела ў суставах. Перад вачмі яго паўстала поле і тусклы вечар, калі на даляглядзе залягалі хмары, а Прохар казаў пра ўцечу... І раптам адчуў, як дрыжыць зямля ад клёкату грузавікоў за варотамі... Адчуў гэту страшную сілу. Устаў,—хацеў выйсьці на вуліцу.

— Ужо йдзіце?—пачуў ён адзаду ў сябе.

Стаяў і ўсьміхаўся Міхась.

— Дзе ты быў? Я хачу выйсьці адсюль.

— Чаго? Я быў заскочыў на хвілінку ў машыннае. Можна й выйсьці. Але тут вось трохі ніжэй—склад. Хочаце падзівіцца? Якраз стаіць тысячы са дзеве плугоў.

Ніканор бліснуў вачыма.

— Саккаўскія?

— Чаму-ж саккаўскія? Нашы. Дзяржаўныя плугі. От пойдзем.

Ён сам правёў яго ў склад. І тут, абапёршыся на касяк, Ніканор дзівіўся ў глыбіню бяскрайнага складу, дзе, задраўшы рукі ды зарыўшыся лемяхамі ў дробны пясок, стаялі бесканцовымі шэрагамі новыя, сьвежа-падфарбаваныя плугі. І раптам уявілася, як гэтыя часткі рабочага цела, яшчэ ня высохшыя ад поту, яшчэ хмурыя ад чорных муроў складу, упадуць на сотні і сотні вагонаў і ўначы, насустрач вятрам і слаце, застугоняць у далёкія палі.

І зноў паўстаў перад вачмі ліцейны,—і дым, чад... Сінія постаці ў рукавіцах. Гэта-ж яны... Гэта іхнія мускулы...

Прагуў гудок.

— Зьмена,—сказаў Міхась.—Зараз выйдзе бацька. Ідзіце разам дахаты, а я яшчэ маю тут справу.

Хлынулі рабочыя. Ніканор ступіў у гэты паток. Сьціскаючы плячыма, бакамі, локцямі, яны сунулі яго ў вароты—на мокрую вячэрнюю вуліцу.

* * *

Да сьвят засталосся некалькі дзён. Ніканор напасьледак паабяцаў Міхасю застацца яшчэ на гэтыя дні.

— Пагляджу яшчэ, як вы там прадстаўляеце. Бо там-жа Васька будзе распытваць. Ён у мяне таксама баявы...

— Але ходу яму няма,—сказаў Міхась.

— Яно як-бы й праўда.

— Яшчэ ня праўда! Ведаеце што? От вы яго прышліце да нас.

— Ды й што?

— Хай пабудзе. Можа, мы яго куды...

— Ды яно там на рабфак пнецца. А ня ведаю.—Ён не хацеў нават сказаць, што меў на думцы пакінуць у іх на кватэры.

— Пнецца? І добра. Давайце сюды,—горача адказаў Міхась.

— На мэханіка, кажа, хачу. Такі дурны, быццам дома няма чаго есьці.

— Няўжо на мэханіка? Я таксама, дзядзька, буду мэханікам. Значыць, сюды яго!

— Ды я ня пушчу. Куды там яму? Хай працуе на зямлі.

— А ў вас-жа яшчэ ёсьць хлопцы?

— А ёсьць. Там адзін такі галузьнік. У школу ходзіць. А другі, той па гаспадарцы таксама. Хвасты няхай круцяць.

— Дурныя! От пасья сьвят прысылайце. Вы, як пабудзеце ў нас у клубе, то яшчэ й самі, чаго добрага, на завод папросіцеся. Ніканор паківаў галавою.

— Гэта ўжо не. Няхай ужо вам доля такая выпала. Хто яго ведае, можа й Ваську,—дадаў ён задуменна,—а я ўжо тут нагледзеўся. Дзіўныя вы людзі.

— Дзіўныя?

— Не такія нейкія. Вы й самі як-бы з жалеза, мабыць, у вас замест крыві от той чыгун.

— Ого, дзядзька! Яй-бо, добра сказалі! Гэта-ж, як-бы хто сказаў,—не паверылі-б. А калі вы кажаце,—павераць.

— Ці павераць, ці не павераць, ну, а я ўжо бачу цяпер.

Хацеў яшчэ нешта сказаць, ды толькі махнуў рукою—не знаходзіў такога слова. Потым дадаў:

— Сьмерць за вамі ходзіць.

Міхась засьмяяўся.

— Яна за кожным ходзіць. А найбольш, дзядзька за тым, хто ёй ня думае. За намі ёй цяпер ня так зручна.

* * *

У гэты вечар Міхась, перахваціўшы пасыля зьмены на скорую руку абед, пайшоў ізноў на завод.

— І сягоньня йдзеш?—спытала маці.—Хоць-бы гэты вечар пасядзеў дома. Вось дзядзька хутка пойдзе. Пасядзі з намі.

— Ня йдзі, Міхаська, ну яго,—сказаў і Прохар,—без цябе абыйдуцца. Ня йдзі, прашу я цябе.

Але Міхась усё-такі пайшоў. Як-жа? Засталося два дні. Сягоньня будзе генэральная проба. Ён павінен сам пусьціць ток, павінен паглядзець, як асьветліцца заля, як будзе круціцца Зорка. Хто-ж без яго? Яшчэ ўдарыць каго токам. Нельга, трэба ісьці.

І пашоў.

У клюбе зьбіраліся ў той вечар усе „сіняблузьнікі“, што меліся рабіць у дзень свята спэтакль. Міхась глянуў на сцэну і адразу пабачыў між імі адну... Яе звалі, як і яго маці, Машаю.

Сэрца сьціснулася немагчыма пругка. Ён колькі дзён ужо ня бачыў яе, колькі дзён яны не размаўлялі і не гарэлі на ветры, пад мурамі заводу.

Бліснула на яго вачыма, як толькі стаў каля дзвярэй.

— Здарова, шація!—крыкнуў ён „сіняблузьнікам“.—А ну, артысты пагарэлага тэатру, злазьце мне са сцэны.

— Паложым,—адазваліся тыя,—нам і тут добра.

— Але лепш, калі вы зьлезце. Бо вось зараз буду пускаць ток, а там скрозь драты, яшчэ ня ўсё гатова. Дык лепей сыходзьце, сур'ёзна кажу. А то яшчэ тузана каго.

Узьбег на сцэну і пасьпеў сьціснуць Машы гарачыя пальцы.

— Здарова,—шапнуў ёй.

Далей разьдзеў тужурку, надзеў на шыю маток тонкага дроту.

— Гэта перацягну для заслоны і потым... Казаў ім—прыбіце, ня прыбілі. От народ! І гэта павінен рабіць сам.

Падставіў раскладную лесьвіцу і палез да верхняга парталу прыбіваць дрот. „Сіняблузьнікі“ сядзелі ў залі, курылі, чапалі дзяўчат.

Сьмяяліся. Усім было так ясна: ідуць кастрычнікавыя свята, будзе чырвона і гулка.

Міхась дастаў адзін канец дроту з матка, што вісеў у яго на плечах, і стаў зачэпліваць яго ў куточку, над дошкаю з ізалятарам.

Маша сачыла за ім, за кожным яго рухам, не адрывала вачэй.

Яго моцная гнуткая постаць бялела сьвежаю кашуляю ў напоемным квадраце сцэны, то небяспечна перахіляючыся праз лесьвіцу, то напружана застыгаючы каля нейкай цяжкасьці.

Вось ён напяўся... Павольна зьвёў рукі.

— Не зваліся, Міхась,—ціха сказала Маша. Ды ён і сам трымаўся добра. Ён толькі засьмяяўся на яе папярэджаньне, трахнуў чубам—ня турбуйся. З гэтым ужо скончыў і вось зараз застаецца толькі пракруціць другі канец дроту да таго канца, што ў залі. Дрэнна, няма провада. Казаў дакупіць, не дакупілі.

Але можна гэтым, звычайным...

— Эх, і заграе-ж ілюмінацыя!..

Яму было глыбока-прыемна адчуваць, што тут пакладзена сілаю яго турбот, працы, фантазіі. Маша таксама гэта адчувае. Яна мружыць на яго вочы, усміхаецца. А як-жа дзядзька Ніканор будзе здзіўлены!

Яму і на вялікдзень у царкве не даводзілася бачыць столькі агню, колькі тут.

— Ну, хлопцы, яшчэ адна хвіліна. Прыкручваю...

— Давай хутчэй!

— Хвіліна. Бяжыце хто да механіка, няхай дае ток. Пакуль я тут...

Раптам ён пахіснуўся.

Рука з дротам махнула ў паветры.

Канец недзе зацапіўся... У залі бліснулі сотні агней...

І ў гэту-ж секунду адзін кароткі зык вырваўся з Міхасёвых грудзей, і ён, як стаяў, паваліўся на сцэну. Спачатку ніхто нічога не зразумеў. Толькі ўва ўсіх адразу, у адзін міг расшырыліся вочы і ва ўсіх твары быццам акамянелі. Потым усе кінуліся на сцэну...

— Ток!!!

— Хто пусьціў ток!??

— Выключыць!!! Выключыць ток!!!

Міхася падкінула над сцэнаю і ўдарыла галавою аб рампу.

Маша скочыла да яго. Кінулася да ізалятараў. Няма. Ня знойдзе... Ірванула яго за руку—хацела вырваць з таго дроту—яе кінула ў сцэну.

Нехта закрычаў.

— Манцёра!!!

... Нехта паўторыў:

— Манцёра!!!

Нехта ўдарыў кавалкам рэйкі ў дошку.

Адразу пагасла ўсё.

Але Міхась ужо ня біўся. Ён ляжаў сярод свайго інструманту, абрэзкаў бляхі і дроту.

Страшэнна ціха.

За некалькі хвілін карэта хуткай дапамогі бліснула чырвоным ліхтарыкам ля клюбу.

Таварышы абкладалі Міхасёва цела халоднай мокраю зямлёю. Але доктару засталася толькі сказаць ім:

— Годзе, таварышы, чакайце... Апавясьціце бацькоў і заўком...

Міхася пахавалі. Сумнае было сьвята. Жалобна прагулі гудкі. Стары Прохар ня плакаў, ён толькі счарнеў на вугаль, як-бы ў сярэдзіне ў яго ўсё ператлела.

Ніканор зьбіраўся дахаты. У маленькім пакоіку стаяў змрок. Маша ляжала на ложку ў нямой распачы. Сухія, выплаканыя вочы яе бяздумна блукалі па сьценах.

Ніканор надзеў торбу.

— Бывай, браце,—сказаў ён Прохару,—бывай і ты, Маша.

І потым, апусьціўшы на грудзі галаву, быццам на сваё даўняе запытаньне, адказаў:

— Дапрактыкаваўся... — І неяк коратка і глуха, усім цэлам, зарыдаў...

— А чалавек-жа які быў...

Прохар падняўся з сундучка. Тры дні ён ужо ня быў на заводзе. Галава яго пабялела, а жорсткую, няголеную шчаку зацягнулі сьвежыя, глыбокія равы.

— Хадзем. Правяду.

Яны выйшлі на вуліцу і пайшлі на прадмесьце. Ніканор маўчаў, як і Прахор. А калі даходзілі да заводу, Ніканор схапіў за руку брата горача, усімі грудзьмі прахрыпеў яму:

— Хадзем на вёску! Зямля не заб'е. Памятаеш бацькавыя словы?

Прохар спыніўся. Падвёў на брата важкі, наліты горам погляд, і ўпяршыню пасьля сьмерці сына загаварыў, цяжка здабываючы з грудзей сухія, пякучыя словы:

— На зямлю? Няўжо й цяпер не разумееш? Ды ты падумай... Ён паківаў галавою і глянуў на рабочых, што лаваю сунуліся ў браму заводу.

— Глядзі сюды,—паказаў на іх Прохар,—глядзі на іх! Ня спыніш... Табе, як выяжджаеш раніцою ў поле, жаваранак сьпявае, зямля табе пахне. А тут яна стогне ўся, і жылы табе нальюцца агнём, аж пацягне іх.

— Застаешся?—нібы запытаў, нібы сьцьвердзіў Ніканор.

Прохар нічога не адказаў, толькі глянуў на брата сухімі, запаленымі вачыма.

Потым прыхіліўся да сьцяны, закрыў твар і застагнаў:

— Міхаська, хлопчык мой... Мэханік... Як-жа ты не ўсьцярогся?.. Ты-ж загінуў задарма...

Ніканор стаяў моўчкі, не знаходзячы слоў, каб разгрузіць душу. І раптам... выплыў перад ім напалову цёмны склад і тысячы жалез, пастаўленых у бясконцыя шэрагі... Яны яшчэ пахлі сьвежаю фарбаю, нібы зыходзіла на пясок нябачная сіла—паветра было ад яе гарачае, насычанае потам. Міхасёва постаць моўчкі стаіць у дзьвярох складу,—працягвае да жалеза брудную зашмальцаваную руку.

— Нашы, дзядзька Ніканор. Не саккаўскія.

Ніканор захлынуўся паветрам. Пасунуўся ўперад усім целам, ахапіў Прохара, сьцяў мускуламі, быццам абклаў яго чорнаю зямлёю, і прагаварыў яму і заводу, і сінім кітайкам, што недзе там варушыліся ў дыму і ў грукаце:

— Бывай, браце... да сьмерці не забуду. А як Васька прыдзе,—беражы яго... бог з ім...

Адступіў, у астатні раз глянуў на завод, на трубы, што, як вартаўнікі волатаў, пыхкалі ў неба, і пайшоў, адбіваючы па бруку цяжкія крокі.

Калі скончылася вуліца і перад ім лягла доўгая, пакручаная і гразкая дарога—бяскондым асеньнім стэпам—Ніканор пачуў, як раптам у дваццаці мейсцох задрыжэла прадмесьце і паплыло магутнымі галасамі над стэпам:

— Гу-у-у-у-у!

Абярнуўся. Там, пазадзе яго, валіў густы дым і патануў над будынкамі...

Пэралажыў з украінскае мовы В. К—ль.

ЮЛІ ТАЎБІН

АРГЕНТИНСКАМУ СЯБРУ

Сябра мой!
Над намі ходзіць месяц,
А ў вас, напэўна, ясны дзень...
Ты ў далёкім Буэнос-Айрэсе
Па шумлівых вуліцах ідэш...
У другіх інакшыя пуціны,
Ты-ж такі бядак, як і раней...
Аргентына—добрая краіна,
Калі ёсць даляры ў партманэ...
Чысьціў боты з вечару да ранку,
А цяпер блукаеш па рагу...
На нагу наступяць—скажаш: „Сэнк ю“,
У кішэню злазіш—„Вэры гуд“...
І цяпер ты хочаш абнадзейваць,—
Вось Бразілія—другая старана...
Сябра мой!..
І ў Рыю-дэ-Жанэйро
Той-жа доляр правіць ля старна.
Сябра мой!..
Ты, пэўна, многа вынес
І ў лісьце ты пішаш да мяне:
„Аргентына—добрая краіна,
Калі ёсць даляры ў партманэ“...
Можна жыць у дзень адным какосам,
З пляшкай „віскі“ весялей табе...
Пішаш—хочаш паступіць матросам
На якісь бразільскі карабель.
Паблукай салоннымі марамі,
Паглядзі шумлівыя парты,—
Ці ня ўбачыш новай пекнай рані,

На Усходзе пробліск залаты...
Прыдзе час... Пад чырванью штандару
Зарава асіплы паравік
І ты крыкнеш, стаючы на варце:
„Гэй!.. Лёнг лів ды рашшон рэпюблік“...
Сябра мой!..
У нас адны пуціны,—
На ступеньках будучага дня...
Аргентына—добрая краіна,
Калі серп і молат ёй радня...

Некаторыя тлумачэнні:

„Сэнк ю“—„Thank You“—„Дзякуй вам“, „Вэ-
ры гуд“—„Very good“—„Вельмі добра“, „Лёнг лів
ды рашшон рэпюблік“—„Long live the Russian re-
public“—„Няхай живе расійская рэспубліка“.

АЛ. ДУДАР

СТАРЫ ЛЯСУН

Гушчу лясную займае ноч.
Цёмна, нуда і сум.
Сёння ізноў на струхлелы корч
сядзе стары лясун.

Месяц, дружака стары, прапоўз,
плача ў гушчары воўк...
Трэскі бялеюць старых дубоў —
секлі сягоньня зноў.

Брат балацянік косьці склаў
недзе пад новую гаць.
Рэчка нібыта назад пацякла —
вадзяніка ня чуваць.

Нават русалак пакрыўдзіў кон
для вадзяных турбін...
Сэрца кроіць сякераў звон:
падаюць хвоі, дубы...

— Старасьць—ня радасьць, і час ня той;
мабыць і сьмерць ня міне,
калі ня хоча верыць ніхто
і ў самога мяне.

Як-жа, як ад тугі уцячы?
Лес свой як бараніць?
Толькі і могуць сэрца тачыць
клятыя гэтыя дні.

Мабыць ня вернецца тая пара.
Чуеш, сястрыца ноч!
Прыдуць, прыдуць у нас адабраць
гэты апошні корч.

Твар мой асунуўся, стан аблёг.
Сёньня туга і сум!..
Так на гнілым карчы па начох
плача стары лясун.

Пятрусь Броўка

* * *

Дні цякуць, нібы кроплі праз сіта,
ня стрымаць хады пэўнае ног...
Абдымаюцца ў полі ракіты,
павяваючы радасным сном.

Зоры й тыя ў срэбным убранні,
б'юць у далоні і скачуць на дол,
бы дружкі й шафірыцы з сватамі
за вясельным гуляюць сталом.

Нек хаўтурна замоўклі капліцы,
крыж пахілы мінуўшчыну сьніць,
што даўно ўжо званы на званіцы
сабіралі папу пятакі.

Час дарэмна мы траціць ня любім,
у нас новы—машынны звон.
Толькі часам са дзьве-тры бабулі
ля налою пакінуць паклон.

Нас завуць... мы ідзем і сьпяваем,
творым новае: песьні і цьвет.
Не адну 'шчэ душу пахаваем
ў будаванні жыцця, ў барацьбе.

Дні цякуць, нібы кроплі праз сіта,
ня стрымаць хады пэўнае ног...
Абдымаюцца ў полі ракіты,
павяваючы радасным сном.

Полаччына, 1928 г.

А. Рэйзэн

Насільшчык

Шчыльна каля вялікага магазіна, падпіразаны тоўстай вяроўкай, у знак таго, што гэта насільшчык, ён стаіць і глядзіць. У яго вачох—неспакой. Ужо другая гадзіна, а ў яго яшчэ „пачыну“ няма...

Каля яго праходзяць людзі, сьпяшаць, мітусяцца, не глядзяць нават у яго бок, нібы гэта стаіць слуп...

Ён разважае,—так стаяць далей нельга, трэба шукаць рады, выйсьце, а выйсьце ў тым, каб заглядаць кожнаму ў вочы,—але-ж усе праходзяць з апушчанымі вачмі, і ня можа ён улавіць аніводнага погляду.

Ён бянтэжыцца, злуецца, зрывае шапку, трэ вочы, і хочацца яму падняць гвалт: „Разбойнікі, хоць гляньце на мяне, я-ж таксама чалавек!..“

Але ён душыць гэты крык у сэрцы, і яму робіцца яшчэ горш.

І ён пачынае пільна прыглядацца,—а мо' хто-небудзь заўважыць яго, пакліча, каб паднесьці хоць які цяжар,—ён так марыць аб гэтым цяжары; о, каб яму далі вялікую, цяжкую скрыню! Ён-бы так пабег з ёю, як найлепшы конь...

Але ніхто яго не заўважае, ніхто яго ня кліча, а людзей так многа, так многа! Кіпіць вуліца.

І раптам ён нешта ўгледзеў, і яго неспакой яшчэ больш расьце.

Янкель-насільшчык дыбае пасярод вуліцы з вялікай цяжкай скрыняй, якраз гэткай скрыняй, аб якой ён толькі што так марыў.

Панураным ад зайдрасьці поглядам праводзіць ён Янкеля-насільшчыка і з болам у голасе стогне:

— Такая скрыня! Такая скрыня! Во шчасьце!..

З яўрэйскае мовы пераклаў

Ізраіль Плаўнік

ДЫК ДЗЕ-Ж ЗЯМЛЯ?

(Па раману К. Чорнага „Зямля“)

„Як у галіне ідэалёгіі наогул, дык так і ў галіне мастацкае літаратуры ў прыватнасці нэабуржуазныя ўплывы праяўляюцца ў простае груба-непасрэднай форме і ў форме замаскаванай, часам самым нечаканым спосабам пераблытваючыся з рознымі настроямі, якія нельга аднесці да нэабуржуазных, пры чым у гэтым другім выглядзе нэабуржуазны ўплыў праяўляецца значна часцей“.

(З рэзолюцыі 4-га Усесаюзнага З'езду пролетарскіх пісьменьнікаў 1928 г.).

Што такое сучасная „зямля“ ў мастацка-рэалістычным паказе яе? Што такое вёска ці мястэчка ў эпоху соцыялістычнае перабудовы, пераробкі іх? Зямля ёсць сынтэзам класавага змаганьня двух класавых групавак: бядняцтва і кулацтва, а больш поўна скажаўшы, змаганьне соцыялістычных элементаў (калектывістычных па сваёй бачнай форме) з элементамі індывідуалістычнымі, з элементамі кулацкага напластаваньня і росту. Сучасная вёска і мястэчка ёсць ясным фонам, на якім выразна выпінаецца сынтэз класавага змаганьня—зямля.

Выходзячы з гэтых агульных установак, давайце паглядзім, як паказвае нам зямлю ў мястэчку К. Чорны.

Поцёмкам у мястэчку склікаецца сялянскі сход. На сходзе даволі моцная фігура—сельсаветчык Тамаш. На сходзе распальваюцца „страсти“. Бядняк Мацьвей запальваецца класаваю нянавісьцю да свайго роднага брата—кулака Сэбастыяна. На сходзе закранаюцца пытаньні перамеркі зямлі і быццам-бы вырашаюцца станоўча. Пасьля гэтага шмат разьдзелаў аддаецца аўтарам на хлапчукоў, якія ня мыюць праз цэлыя гады ног, лазяць у чужыя ігрышы ды яблыкі, а потым паказвае тыпы местачковых камсамольцаў—п'яніц, дзе пачынаецца гутарка, каб абкласьці падаткам

жыхарства і на гэтыя грошы прыдбаць музычную духавую капэлю.

...права з падаткам ня выгарыць, дык камсамолец Клемусь прапануе: „... А каб гэта нам самім. Мы-ж самі гаспадары. Каб гэта кожны з нас прадаў можа хоць і цішком ад бацькі па пудоў колькі жыта, ды самім справіць струмант, а пасья ўсё вярнулася б нам, пачалі-б вясельлі граць. Зарабілі-б.

Як бачыце, камсамольцы пачалі-б вясельлі граць. Гэта, праўда, ім-то і ня дзіўна, бо той-жа самы камсамалец на другой старонцы сьпявае:

Над зялёнаю лукою
ходзяць мукі талакою...

а хор гукае:

Пад гарою й на гары
таўкуць кашу камары.
Ай, ф'ююю.

Ужо з пададзенага відаць, што гэта за камсамольцы. У першай частцы падаюцца досыць выразна тыпы кулакоў, толькі не як кулакоў, а як самых звычайных „богобоязненных“ працавітых сялян: Сэбастыян, Павал, Вашыновіч, Барановіч. Другая частка пачынаецца паказам ячэйкі, але справы прыходзяць да таго, што ячэйкі ня відаць—няма. Тымчасам нібы-та меркавалася сакратаром ячэйкі¹⁾ даручыць сельсаветчыку Тамашу арганізаваць справу з калектыўнаю алейняю. У другой частцы адбываецца перамерка зямлі, на якую гэтак неахвотна згаджаліся заможнікі і кулакі на сходзе і якою яны вельмі здаволіліся, роўна гэтак сама, як і самы галейшы бядняк у мястэчку, Мацьвей, у якога памёрла жонка, а засталіся драбней маку—дзеці, і конь у якога ня сёння, дык заўтра мусіць здохнуць—такі няўдалы. Пасья гэтае славуе перамеркі каморнік-студэнт, што кватараваў у аднаго з багатыроў мястэчка Барановіча, бярэ замуж яго дачку Ганну і выяжджае ў горад. Алесь—сакратар ячэйкі (быццам), што кахаўся з Ганнаю, застаецца з вялікім носам і горкім сумам на сэрцы, з чаго яму хочацца выгнаць горкасьць горкім і ён ня раз выпівае з сябрамі. Клін клінам выганяецца, нічога не парадзіш. Трэцяя частка, як і патрэбна было чакаць, канчаецца „мірам на зямлі і ў чалавеках благоволеніем“, сьмерцю Тамаша, што не намогся ўсё-ж такі на сваіх каляктывістычных лятученьнях, і ціхім мяшчанскім шчасьцем, да якога прышоў па сьмерці Тамашовай Алесь, ажаніўшыся на дачцы селяніна з суседняй вёскі, хоць зманіў быў да гэтага сваю таварышку па

¹⁾ З раману ня відаць, што ён сакратар ячэйкі.

партыі Вольку. „Чуеш, Маня, гэта паўната жыцця... усё роўна ўсяго за век не пераробіш... Яшчэ хадзем гуляць, Маня“... Ідэалізацыя ціхае мяшчанскае прытульнасці, ідылія бясхлопатнага мяшчанскага спакою. Мы не ўспамінаем пра цэлы шэраг „жывых“ людзей мястэчка, пра цэлы шэраг кулакоў, пра выразна індывідуалістычны характар жыцця рэшты гэрояў, бо яны выконваюць у раманае другарадную ролю, ролю дапаможнікаў у дасягненні пастаўленае перад сабою аўтарам мэты. Хаця вельмі цікава паглядзець у твар аднаму з іх, каб пакінуць сабе ўяўленьне аб гэтых „жывых“ людзях зямлі. Вось—Юлік Барановіч.

— *Мяне раней усе лічылі кулаком*¹⁾, цяпер лічаць серадняком. А гэта што значыць? Гэта значыць, што я чалавек. Я сабе маю *гаспадарку*, гляджу яе, маю, што мне трэба, і *нічыя ласкі не прашу*, калі ўсе такія разумныя пашлі. Ня дай бог як з-замаладу я мучаўся.

— Як-жа вы мучыліся?

— Хлеба кавалка ня было... А цяпер трое коняў маю. І ніхто мне не памог на макава зерня... А цяпер—кулак, серадняк... Чорт вашу матару бяры, як сабе хочаце, я *ёсць сам сабою*. Нялішне да каго прыслухоўваюся. Калі тут сказаць, няма каго лішне прыслухоўвацца—у іх што гадзіна, то навіна. Як патвойму, Алесь, я—кулак ці серадняк? Ты мне скажы.

— Памойму, серадняк.

— А за што мяне ўсе гады лічылі кулаком?

— Хіба не падабаецца?

— *Мне ўсё роўна*. Няхай мяне хоць чортам лічаць, да мяне нічога ня прыстане. Я нікога не забіў і не аграбіў. *Іншы ня мае,— бо рабіць лянуецца*. Абібока або дурня ніколі кулаком не назавуць...

— Я гляджу гаспадаркі, бо хачу жыць на сьвеце, а не прападаць. Унь я і дзяўчыну сыскаў з навукі дзеля гэтага. Мне і шкода яе было, от што, але я не глядзеў на гэта. У мяне сэрца таксама-ж не каменнае і мне таксама хацелася, *каб мая дачка выўчылася і была паняю*, але што-ж ты зробіш, не даўчылася. А тут, калі што якое, дык адразу: кулак, кулак. Як-бы гэта ганьба, што чалавек мае. Няўжо-ж, каб усе нічога ня мелі. А калі і кулак, ну то што—трэсца матары іх... які я кулак... я — трудзяшчы пралетарыят. І больш нічога, калі яны хочуць ведаць.

— Вам цяпер далі скідкі з падатку на канюшыну?!

¹⁾ Тут і ніжэй падкрэслена намі. Р. М.

— Далі. Бо паразумнелі. Бачаць, нічога ня выходзіць, на галетніку далёка не заедзеш. Адразу і мяне серадняком зрабілі... Як гэта ўсё лоўка робіцца ў іх. Ай-яй, што за майстры...

Вось вам „жывы“ чалавек зямлі, тып у „Зямлі“ Чорнага надзвычайна пашыраны і надзвычайна актыўны. Рэшта іх нічым не адрозьніваюцца ад яго, а хіба толькі дадаюць да тыпу свае індывідуальныя рысы: адзін з іх больш рэлігійны за самога папа, называе таго „дамакратам“, другі будзе гаварыць вам пра сваю крыўду цэлы дзень і вы не ўразумеете. што-ж яму за крыўда, а трэці вельмі ёмка адводзіць братава абвінавачваньне яго ў кулацтве тым, што дапамагае таму, як кажуць, ня кіпець, а звоніць пра дапамогу аж цэлы тыдзень, стараючыся паказаць сябе ні больш ні менш, як добрага жаласьлівага брата.

Досыць пра гэта. Цікава цяпер паглядзець, якімі літаратурнымі сродкамі апэруе К. Чорны, майструючы „сваю“ зямлю.

Улюбёным літаратурным прыёмам К. Чорнага ёсьць на працягу ўсяго твору ўспрыманьне зьяў прыроды і адчуваньне іх праз пахі: пахла страху, пахлі гнілыя платы, пахла падмеценаю хатаю, пахла хлявом і г. д. Ня мела-б гэта вялікага значэньня, каб яно ўжыта было адзін, два, ну некалькі разоў у творы. У К. Чорнага гэтае нюхальнае адчуваньне на працягу 353 старонак паўтараецца на кожнай літаральна старонцы па 2—3 разы. І вось тут гэты прыём выкарыстаны ў неабмежаванай колькасьці, пераходзіць тым самым у якасьць і тым самым робіцца пэўным прынцыпам. Ці варта тут варочацца да таго, што форма і зьмест у мастацкім творы непадзельны і што форма і зьмест выконваюць адну і тую-ж самую службовую ролю. Адхілімся крыху ад тэорытычных разважаньняў і паспрабуем уявіць сябе некаторыя рэчы праз паказ на канкрэтных і зусім рэальных фактах.

Індывідуум індывідууму не раўня, бязумоўна, хоць у чым-небудзь з свайго жыцьця ці натуры яны розьняцца адзін ад аднаго. На гэтае, вядома, маюцца свае прычыны, бо выніка ніколі ня можа быць бяз прычыны. Бяспрычыннасьці мы не прызнаем. Ёсьць людзі, надароныя, скажам, больш разумоваю памяцьцю, а ёсьць больш—зрокаваю. У адным перамагае, да прыкладу, больш лёгічнае аналітычнае ўспрыняцьце рэчаў, у другіх больш пачуцьцёвае. У сваю чаргу і гэтыя катэгорыі можна падзяліць на цэлы шэраг падкатэгорый—пачуцьцёвае ўспрыманьне пэўных зьяў разьбіваецца яшчэ на цэлы шэраг: зрокавае, праз слых, мацальнае і нюхальнае. Уявім сабе на адну хвіліну, што чалавек ня мае мажлівасьці сузіраць абкружаючае, што ў пэўнай меры адна высокаслужбовая

частка яго асмысьлівалянага апарату вядомым парадкам атрафава-лася; гэты індывідуум ужо ня скажа вам, якога колеру вкладка на кніжцы, якіх колераў электрычныя лямпачкі на сьвятковых арках і шмат іншага. У такім выпадку важкасьць успрыманьня пераходзіць ужо на іншыя функцыянальныя органы ўспрыняцьця, на слых, мацальныя і нюхальныя. Але зрок ёсьць зрокам і рэштаю органаў успрыняцьця нельга замяніць яго, бо пэўныя зрокавыя зьявы ўспрыймаюцца слыхам і мацаньнем і нюхам аморфна, зусім ня гэтак, як іх успрыняў-бы зрокавы апарат. Тое-ж самае можна сказаць і пра рэшту органаў успрыняцьця ў адносіне выкананьня службовае ролі па чужой ці сумежнай лініі. Кожны ўспрымальны орган мае вельмі вялікае значэньне і да некаторае ступені як спэцыфічна самастойнае ў суцэльным асмысьлівальным апарате чалавека і наогул жывое істоты.

У пэўным успрыманьні якое-небудзь зьявы ці факту ў розных жывых істот па аднэй і тэй-жа самай лініі дзейнічаюць зусім розныя ўспрымальныя органы. І характэрна тое, што чым вышэй па культурным стане трымаецца тая ці іншая жывая істота, дык больш важную ролю ў суцэльным асмысьлівальным апарате выконвае зрок і, наадварот, чым ніжэй стаіць, тым большую ролю і значэньне набывае нюх; у кожнага праз розныя шляхі праходзіць успрыманьне аднаго і таго самага зьявішча, вядома—ўспрымаецца яно далёка не ў аднэй і тэй самай прапорцыі.

У зьвязку з даведзенымі палажэньнямі мы можам наблізіцца да пэўных вывадаў адносна літаратурнага прыёму К. Чорнага—ўспрыманьня праз пахі. Але перад гэтым патрэбна спыніцца крыху ля мовы аўтара. Мова К. Чорнага выразна мясцовая, вельмі часта сустракаюцца паветалізмы. З гэтае-ж самае прычыны вельмі часта бывае не зразумець аўтара, вельмі часта словы ўжыты, відаць, па згукавай роднасьці, бо сэнс іх зусім інакшы, напрыклад: „Буйны жвір і гліна чырванелі сярод абязьвечных зімою бяроз у чыстым полі“. Ці—„Мікалай *габляваў* смольны кант у тоўстай дошцы. А ўдалку мова не скандэнтраваная, лагодненькая, ціха закалыхвае чытача і наганяе дрымоту.

Мова ёсьць матар'ял, які адыгрывае ў творы найважнейшую ролю. Мова ёсьць адначасна элемэнтам і формы і зьместу. У К. Чорнага гэта асабліва характэрна выпінаецца на двор, у яго адно з адным зьвязана вельмі цесна. Найвышэйшага посьпеху дасягае ў яго мова там, дзе, як і ў Л. Калюгі, на працягу 5--10 старонак гаворыцца пра хлапчуковыя, зроду нямытыя, ногі, пра брудныя зашмальцаваныя штаны, пра тое, як лязяць у чужыя агароды ці сады, або яшчэ

кормяць свіней,—там мова дасягае свайго кульмінацыйнага пункту па лагоднасьці, па разьмякчаныню, па закалыхваньню чытача, па прытупленьню яго ўвагі. Мова К. Чорнага характарна якраз старой вёсцы, вёсцы даўных часоў, а ня новай. Навошта канкрэтна аўтару спатрэбілася такая мова і як гэта ўвязана ў агульнай сыстэме мастацкіх сродкаў—вынікне далей. А пакуль што бачым, што мова адыгрывае найвялікшую ролю, а ў „Зямлі“ К. Чорнага асабліва.

Вернемся яшчэ да зьместу „Зямлі“, хоць, паўтараем, нашы досьледы ні ў якой мерцы ня ставяцца разглядаць яго вузка ў паасобку. На падставе кароценькага пераказу таго, што выказана на 353 старонках, маем поўную рацыю запытацца: А дзе-ж уся сетка грамадзкіх арганізацый мястэчка, дзе ўся тая маса сялянскага савецкага актыву, вылучаная процэсам клясавага змаганьня і соцыялістычнай перабудовы вёскі—мястэчка,—дзе гэтыя жывыя людзі зямлі па Чорнаму. Няма іх. Няма, як няма ні ўлады, ні партыйнае і ні камсамольскае ячэйкі, як ня відаць ні коопэратываў, ні клюбу, адным словам, нічога, што паказвала-б на савецкае мястэчка. Два ці тры разы, праўда, ушчынаецца ў Чорнага гутарка пра сходы ячэйкі, відаць быццам зьбіраецца яна і—няма яе. „Усё ў тым-жа самым школьным будынку (чытач ня ведае ў якім, бо пра яго гутаркі больш нідзе няма—Р. М.) зьбіралася некалькі чалавек. Алесь на ячэйку пазваў Тамаша і настаўніка“. Праз увесь разьдзел гутарка ідзе зусім не аб ячэйковых справах, нарэшце, усе разыходзяцца, а ячэйкі ня відаць. Няма. Затое ў гэтым разьдзеле супроцьставіцца ячэйцы наўна абыватальская фізыяномія настаўніка.

— У горад хачу паехаць на які тыдзень, праветрыцца трэба, ды не прыбяруся ніяк. Гаспадарка заядае... Заядае... Гарбузы палажыў на страху, кожны дзень зьнімаць іх нанач часу няма і ахвоты: больш тае работы будзе, як гарбузоў. А так дык падпільноўваць трэба, а то пазвалакаюць ўночы са страхі, і прапала ўся мая, так сказаць, гарбузовая палітыка.

— Палітыка.

— Палітыка. Я мяркую высьпяліць гэтыя гарбузы—р-раз...

Пры слове „раз“ настаўнік пальцам правае рукі прыгнуў самы меншы палец на левай руцэ.

— ... Пасьля гарбузоў—у мяне другое: пудоў шэсьць з агароду ўўса будзе, гэта два. З дзвёх яблынь будзе трохі яблык, гэта тр-ры. З гэтага месяцу пачынаю адкладаць па чатыры рублі з пенсіі—гэта чацьвёртая даходная стацьця. Цяпер, каб як вынайсьці пэўную якую, так сказаць, даходную стацьцю. Каб як хоць на руб-

лёў дванаццаць адшукаць

Можа пачнем, а то яшчэ я думаю да вечара капусту ў агародзе пазрэзваць.

Вы мне выбачайце, я праз хвілін пятнаццаць вярнуся—залажу пайду разгародку ў плоце, баюся, каб гусі капусты не папсавалі“.

Вось хто выразна выступае са сваёю „палітыкаю“ у гэтым разьдзеле, а ячэйкі няма і ні слова пра яе, і сход не пачынаецца, бо зноў-жа таму, што ячэйка недзе ў паветры, а мо і зусім у беспаветранай прасторы, але толькі ня ў школьным будынку, не ў „Зямлі“ К. Чорнага.

Другі раз таксама,—нейкая зусім не ячэйковая гутарка ідзе праз увесь разьдзел і ні з таго ні з сяго ў канцы раптам адзін радок: „Пачала збірацца ячэйка“.

Тут мы сустракаемся са справаю поўнага адхіленьня ячэйкі, адмаўленьня яе, ну якія ячэйкі могуць быць на зямлі. Не здарма зусім староньнія, быццам захавана-варожыя гутаркі ідуць перад гэтым, не здарма паказаны ясна тып самага звычайнага абываталя ў асобе настаўніка. Гарбузовы „палітык“, вось хто па К. Чорнаму зьяўляецца рэальнаю, культурнаю і грамадзкаю сілаю нашага мястэчка, гэта ён ёсьць выказнік і „вылучэнец“ тых, што гавораць у „Зямлі“: „Я ёсьць сам сабою“... „На галетніку (на бедняку—Р. М.) далёка не заедзеш“. І не ўважаючы на ўсю захаванасьць, на ўсё прымяненне да мясьціннасьці, гэты гарбузовы „палітык“ зусім выразна і тэндэнцыйна супроцьставіцца ячэйцы і па К. Чорнаму натуральна займе яе месца.

Возьмем каморніка-практыканта, у якога наперадзе пасья перамеркі зямлі ў мястэчку здача дыплёмкі. Каго ён сабой уяўляе? Роднага брата настаўніку, толькі крыху іншае, мусіць савецкае ўжо фармацыі. Не памыляецца адзін з гэрояў „Зямлі“, сымпатычны няўдачнік Тамаш, калі характарызуе яго гэтак:

— Хто яго ведае, ці ён залаты, ці не залаты гэты каморнік. Але што ён панаваты, то гэта відаць. А раз панаваты, то і сьвінаваты.

Клясавым чуцьцём бядняк Тамаш, адзіны актывіст у мястэчку, адчувае ў каморніку „панаватага“ і „сьвінаватага“. Хіба-ж не праўду ён кажа. Каморнік, фігуруючы на працягу ўсяго твору без прозьвішча нават, што характэрна для гэрояў К. Чорнага, сапраўды заслугоўвае такое характарыстыкі, бо да сучаснасьці ён наблізіўся столькі-ж сама, як і настаўнік са сваёю „гарбузоваю палітыкаю“.

З рэшты персонажаў варта спыніцца яшчэ на двух, гэта на Алесю і Вольцы. Алесь быццам-бы сакратар ячэйкі, хоць дакументальна пасведчыць гэтага нельга, зноў-жа такі, што блізка тычыцца „асаблівасці“ К. Чорнага. Дэмабілізаваны чырвонаармеец, ячэйковец (іначай па К. Чорнаму яго нельга назваць), ён далёка застаецца пазаду ў простага малапісьменнага актывіста — старога Тамаша. У шмат якіх пачынаннях, якія дарэчы ніколі не праводзяцца ў жыццё, Тамаш падштурхвае Алеся і ячэйку. Але ячэйка ніякага ўдзелу не бярэ ў вяліказначных грамадзкіх з’явішчах мястэчка, узяць тую-ж самую перамерку зямлі. Алесь выведзены тыпам досыць вадкім, без акрэсленых пераконанняў і, што самае галоўнае, без цеснае сувязі з жыццём, без усялякае мэты на будучае. Ды гэта іначай і не магло выйсці: у агульнай сыстэме Алесь павінен быць кіраўніком *няіснуючае* ячэйкі, адхіленае, ячэйкі ў беспаветранай прасторы. Волька — тып дастойны свайго кіраўніка Алеся: па масе, якая высоўвае кіраўнікоў, трэба меркаваць аб кіраўніках, і кіраўнікі вызначаюць сабою пэўны сацыяльны і культурны стан масы. У нашым выпадку якраз абое — і Алесь і Волька — ёсць людзьмі „не от мира сего“, людзьмі *няіснуючымі*, як тыпова *няіснуюць* і шмат хто з іх у „Зямлі“ Чорнага.

Няма ў К. Чорнага ні груп беднаты, ні коопэрацыі, якой прадказваў вялікую будучыню вялікі Ленін, ні клюбаў, нічога з тых культурных інстытуцый, якія ў сацыялістычным напрамку перавыхоўваюць шырокія сялянскія масы. Гэта ня дзіўна, К. Чорнаму было-б куды ня гэтак спраўна паладзіць з упартым матар’ялам, які напэўна не паддаўся-б штукарству мастацкага „інжынэра-канструктара“. Пры наяўнасці групы беднаты не пасмеў-бы кулак Вашыновіч сказаць пасля перамеркі зямлі: — Чорт яго ведае, можа яно і лепш будзе цяпер. Пасля перамеркі ня стала-б у мястэчку „тишь да гладь да божья благодать“.

Невядома чаму, з якое рацыі немаль усе і крытыкі і крыцікі, лічаць К. Чорнага рэалістам. Гэта ёсць проста непаразуменьне, якое лёгка давесці на прыкладзе яго „Зямлі“.

Вывад з першага нашага палажэння.

Мастацкі прыём К. Чорнага ўспрыманьня ў большай частцы праз пахі сьведчыць пра вачавісны намер накіраваць успрыняццё жыцця на ашуканцкі шлях — ня ўперад да асмыслівання жыцця, праз эрокавы апарат, не наперад па шляху клясавага змаганьня да канчатковае сацыялістычнае перабудовы, а назад туды, адкуль чалавечтва прышло праз цэлы шэраг эпох у сёньнешні дзень. Гэта кажа ўжо зусім не пра рэалізм.

Паглыблены психолёгізм, у якім навіхнуўся творчы мэтад К. Чорнага яшчэ ў рамане „Сястра“, у „Зямлі“ ператвараецца ў натуралізм: на працягу цэлых дзесяткаў старонак круціцца гутарка вакол тэм пра нямытыя ногі, пра смаркатыя насы, сьвінушнікі і гнілыя платы. І ўсё гэта дзеля таго, каб праз строга „аб'ектыўны“ бытавы паказ і пералічэньне дробязяў накіравацца да канчатковае мэты.

Што-ж за мэта? Калі ўдумацца на падставе пададзенага вышэй у сутнасьць „Зямлі“, дык стане зразумелай аўтарава тэндэнцыя, і не на карысьць яму хай будзе сказана—тэндэнцыя Вашыновічаў, Барановічаў, Сэбастыянаў, гарбузовых „палітыкаў“ і каморнікаў з шайкі першых. Яго мэта дайсьціся таго, што „нейкая“ там клясавая барацьба—абстрактнае разуменьне па-за сялянствам, можа ў галовах хіба толькі палітыкаў ды ў вузкім коле „чыстае“ палітыкі. Хіба-ж ня так. Сьвіццуюшчым пальцам паказваючы ў пачатку на наяўнасьць клясавая барацьбы (сход), К. Чорны даходзіць ня толькі да адмаўленьня яе, а яшчэ далей. Ён прапаведуе самае шчыльнае, самае братэрскае сяброўства (выпіўка на каленьні парасюка—ст. 300—305) бедняка з кулаком, кулака з сакратаром ячэйкі Алесем. Адным словам, зразумелая тэндэнцыя. Мы не памылімся, калі назавём яе тэорыяй пацыфікацыі ў сваім зараджэньні, тэорыяй клясавыя замірэньня і бясклясавасьці (у мастацтве).

Але памыляецца К. Чорны, калі думае, што можа дасягне свае мэты ўплываючы ў пэўным напрамку на чытача. Памыляецца. Старанныя спробы запяць туманом з грубога натуралізму сваю тэндэнцыю, рассыпаюцца на порах. Адмаўленьне на кожнай старонцы, хоць і ня ў рэзкай форме новага грамадзкага жыцця, падменка жывых людзей новае зямлі бязвольнымі абстрактнымі беднякамі, сакратарамі ячэек і п'яніцамі камсамольцамі, толькі настойнай выпукляе тыпы кулакоў, толькі ярчэй вырысоўвае іх на фоне мяшчанскага бытавізму, палатно якога выткаў нам у сваёй „Зямлі“ К. Чорны.

Некаторыя „шаноўныя крыцікі“ за гэтае, як і за поўна якіх сьцьвярджэньняў могуць вырачыцца на нас з аргумэнтам:

— А дзяк Скварчэўскі, а адмаўленьне ад царквы і рэлігіі дзяка... Што гэта—не заняпад рэлігіі. Кіраваньне местачковаю капэляю, за якое ўзяўся Скварчэўскі, ці гэта ня пэўная перамога новага жыцця над рэлігіяй. Хіба К. Чорны не рэалістычным прыёмам агольвае супярэчнасьць паміж ніжэйшым духавенствам і рэлігіяй? Гэта-ж такі рэалізм, над які лепшага ня трэба.

Мы з такім „крыцікам“ спрачацца асабліва на конт рэалістычнасьці гэтага прыёму К. Чорнага ня будзем, мы толькі прымусім яго

ўспамянуць два-тры факты з „Зямлі“, цесна звязаных з гэтым аргумэнтам.

Бядняк Мацьвей у адносіне да рэлігіі ні рыба ні мяса—быццам бы не хацеў хаваць жанку з папом, але-ж пад уплывам свайго брата кулака Сэбастыяна прымушаны быў уступіць. Ужо з гэтага мы бачым, як перамога рэлігія па К. Чорнаму. Далей. Сама капэля, якою ўзяўся кіраваць былы дзяк Скварчэўскі, хіба яна рэальна, хіба яна сапраўды прадукт грамадзкага жыцця, навошта яна сабрана і што яна робіць, пра гэта таксама ні слова; ня бачыць яе ні месцаковае грамадства з раману, ні чытач, ніякае карысці ад капэлі грамадства ня бачыць. Капэля Скварчэўскага ёсць такім самым абстрактным зьявішчам, як і фігуры Алеся, ячэйкі камсамольцаў. Гэты рэалістычны прыём атручваецца аўтарам праз адхіленьне новых людзей, жывых людзей, праз адхіленьне зьяў новага жыцця, праз адхіленьне клясавага змаганьня і праз прапаведваньне бясклясавасьці.

Пададзены рэалістычны прыём К. Чорнага ў агульнай суме груба натуралістычных сродкаў зьяўляецца ашуканскім прыёмам, зьяўляецца толькі спрытным ходам у пацыфісцкай гульні. Прыём ужыты з пэўнаю мэтаю ашукаць чытача, у самым небясьпечным мейсцы разгортваньня свае тэорыі. Сваю задачу прыём выконвае, а далей, калі ён ужо становіцца не патрэбным, аўтар сілаю асноўных сваіх натуралістычных сродкаў абязбройвае яго, уціскае ў вузенькую клетачку і, упэўнены ў сваім спрыту, не азіраючыся, шпарыць уперад (выбачайце: па сутнасьці назад). Такім чынам некаторыя элемэнты рэалізму ў „Зямлі“ Чорнага ёсць нічым іншым, як сапраўдным зьялёным колерам ваеннага абмундзіраваньня. І тут і там замаскоўваюцца пад колер прыроды, каб ашукаць супраціўніка, каб ня даць заўважыць пад гэтым абаронным колерам сьмяртэльнае зброі і варожых намераў. Але ў К. Чорнага вышла горш, чымся на вайне: скроена добра, ды пашыта не самавіта, белыя ніткі відаць, вельмі ўжо ён захапіўся ідэяю адмаўленьня і папаў у няволю да тэндэнцыі. Тэндэнцыя заўладала К. Чорным, тэндэнцыя яго-ж і выкрыла з вушамі. Пасьля ўсяго гэтага рэалістычным прыёмчыкам не накрывешся, як хвосцікам, балазе ён вельмі кароценькі і без шчаціньня.

Усе пэрсанажы, якія толькі можна, выкарыстоўвае К. Чорны. Не забываецца ён уставіць і традыцыйнага беларускага старца-падарэку, што цягаецца ад вёскі да вёскі, перакрываваўшыся паўразамі торбаў. Але пра іх ужо досыць, нас цікавіць яшчэ толькі адна асоба з другога сэрыі: дадатных нібы-та, але абстрактных, няжыццёвых тыпаў і таму адмоўных. Гэта Тамаш.

Вось што ён кажа пра сябе Алесю:

— От я стараюся тут з табою, а наўрад, госпадзі, ці я прычакаю ўбачыць усю гэту формальную¹⁾ перастройку. Яй-богу. Але от варушуся... Вёсялей жыць... унь той лог, каб забараніць грузіць каровамі, дык там сенажаць буяла-б. Ато—чорт яго ведае што. Праўда, ці не. Але з нашым народам нічога ня зробіш. Няхай яны паправальваюцца скрозь зямлю гэтакія людзі.. Чаму ты, Алесь, ня жанішся?”

Памяркуйце, чытачу, даможацца гэты чалавек свайго, ці не. Ці будзе грамадзкая алейня ў мястэчку, пра якую ён на працягу ўсяго раману марыць. Паглядзімо больш. Гутарка кулакоў з Тамашом.

— Што ты Тамаша чапаш, Тамаш у камуністыя сам думае зараз падавацца. Ён нанава зараз гаспадарыць пачне. Яшчэ ажаніцца гатоў.

— Што мне, колькі там мне засталася пажыць. Ты ведаеш, колькі мне ўжо гадоў?

— Можна тымчасова дагадвацца.

— Ну от-жа. То што ты маеш да мяне?

— Нічога. Што мне да цябе мець. Жыві сабе на здароўе.

— Я і живу.

— Добра робіш. Адно, не баламуць лішне сьветам (які выразны кулацкі ультыматум—Р. М.).

— А што я дзе баламучу?

— З Алесем разам баламуціце. Таварышы, тымчасове, знайшліся. Можна сказаць—аднаму жаніцца пара, а другому ўміраць. Хэ-хэ! Фацэця дый годзе. Тымчасове, усялякія перарэзкі і перамеркі—гэта-ж з вас усё сьвет гарыць.

Паслухаем яшчэ, як характарызуе Тамаша гарбузовы „палітык” настаўнік.

— Здаровы... Ён не здаровы. Зусім не. Гэта, так сказаць, здаецца толькі. Затым, што ён рухавы такі. Ён, так сказаць, як *грыб стары, які ў сярэдзіне зніў увесць, а толькі зьверху здаецца цэлым і не чарвівым* (падкрэсьлена намі—Р. М.).

Усе тры вытрымкі з розных мясьцін раману выразна гавораць пра тое, што не дажыць Тамашу да зьдзейсьненьня сваіх грамадака-калектывістычных лятуценняў, што нічога ня спраўдзіцца і таго, пра што ён не пакідае ні хвіліны думаць. Мы не памыляемся.

¹⁾ Пра гэта мы ўжо не гаворым—Р. М.

Гэтымі і шмат якімі параскідванымі па кнізе характарыстыкамі і проста кароценькімі заўвагамі апраўдваецца мастацкі Тамашова сьмерць у трэцяй частцы. Тамаш памірае, а з ім разам паміраюць і яго лятуньні. Нічога не зрабілася, нічога ня вышла з яго сьветлых прыгожых думак. Разам з Тамашом яны знаходзяць сабе прытулак на местачковых могілках у смаляной Тамашовай труне.

Тамашова сьмерць акрэсьлена сынтэзуе сабою крах калектыўных лятуньняў і поваратку да старасьветчыны,—задні ход ад сучаснасьці! Мясцэчка, калі толькі яго паказвае К. Чорны (ня відаць), пададзена ў аморфным станаўленьні. Барджэй за ўсё гэта вёска старых-старых часоў, а не савецкае мясцэчка. Гэтак прынамсі ўяўляецца. Бо сучаснае мясцэчка стаіць у пляне пэўнае праблемы, як раённы цэнтр. Ад паказу яго К. Чорны стаіць на вельмі скэптычнай адлегласьці.

Асноўная ідэя раману „Зямля“, калі яго можна назваць раманам, бо ён вадкі і не дынамічны, як само местачковае мяшчанства,— праз лагодненькі набор дробнага маштабу бытавых зьяў з дна савецкага мясцэчка, зьвязаных паміж сабою хіба толькі тэндэнцыяю, гэта новая ў беларускай літаратуры ідэя пацыфікацыі. Гэта ёсьць спроба ў мастацкай форме давесці, што клясавае змаганьне ня госьць у сялянстве. Мы паказалі, як К. Чорны ад адмаўленьня клясавае барацьбы шпарка прайшоў просьценькаю пацыфіскаю сьцежачкаю да прапаведваньня бясклясавасьці. Агульнае здавальненьне перамеркаю зямлі і беднякоў і кулакоў ясьней яснага сьведчыць пра гэта.

На гэта мы можам заключыць толькі выняткаю з прамовы тав. Сталіна на адным са сходаў партактыву маскоўскае гарадзкае арганізацыі ЎсеКП(б) у 1928 годзе. Вось што сказаў ён:

„Хто думае ў вёсцы весьці такую палітыку, якая ўсім упадабае— і багатым і бедным, той не марксыст, а дурань, бо такое палітыкі ня існуе ў прыродзе“.

Камэнтарыі да гэтае вытрымкі бадай будуць лішнімі.

Дык дзе-ж зямля па „Зямлі“ К. Чорнага. Па Чорнаму яна ў „жывых“ людзях такіх, як Сэбастыян, як Павал, Вашыновіч, Барановіч, як гарбузовы „палітык“, як каморнік нарэшце. Але жывымі то яны ўдаліся толькі ў двукосьсі. Аднатоўваем толькі, што спробы К. Чорнага ў гэтай адносіне ідуць па ўжо вядомых літаратуры гэтага напрамку сьцежках. К. Федзін у сваім „Трансваалі“ паспрабаваў ідэалізаваць кулака Сваакера. К. Чорны падыходзіць да гэтага. Але пэўнае любоўнае вырысоўваньне сваіх „жывых людзей“ замілаваньне імі гаворыць нам, што базу для нараджэньня Сваакера К. Чорны сваёю

зямлёю заклаў. Тэндэнцыйнае замілаваньне выдуманымі „жывымі людзьмі“, людзьмі савецкага дна паказваюць на чый сацыяльны загал працуе К. Чорны.

Сапраўднае зямлі, сапраўдных жывых людзей яе няма знарок у К. Чорнага. (Па тым самым шляху ідзе ў „Узвышшы“ і Л. Калюга са сваёю аповесцю „Ні госьць, ні гаспадар“). Зьвязаныя арганічна з пэўным клясамым асяродзішчам у вузка-замкнутай цэхаўскай арганізацыі, яны знарок ня хочуць бачыць сучаснага наогул і сялянства ў прыватнасьці, ня хочуць бачыць што:

„Наш расшчы наступ на капіталістычныя элемэнты гораду і вёскі выклікае шалёны адпор клясавага ворага. Ён упарта ня хоча здаваць пазыцыі, ён, баронячыся, пераходзіць іншы раз да контратакі, робіць вылазку на тым ці іншым участку фронту і адсюль на сучасным этапе мы маем завастрэньне клясавае барацьбы.

Хто ня бачыць гэтага завастрэньня, хто спрабуе зьменшыць яго значэньне, замазаць, той нічога не разумее ў клясавай барацьбе, той шкодзіць справе пролетарыяту, той спрабуе паслабіць яго пільнасьць, яго волю да барацьбы, як і той, хто ў паніцы павялічвае сілу клясавага ворага, спрабуючы растлумачыць завастрэньне клясавае барацьбы нібы ўзмацненьнем клясавага ворага і нашу слабасьць“. (Са справаздачы ЦК КП(б)Б—даклад тав. Гамарніка на 12-м зьездзе КП(б)Б).

У асабліва вострыя моманты клясавага змаганьня акрэсьліваюцца і афармляюцца неабуржуазныя ўплывы. Яны прасочваюцца і ў пасьпяховыя галіны культуры і ў літаратуру, наймагутны сродак клясавае барацьбы.

„Завастрэньне клясавае барацьбы не магло не знайсці свайго водгуку, адбітку сярод інтэлігэнцыі, асноўная маса працоўнай інтэлігэнцыі за мінулы год яшчэ бліжэй стала да савецкае ўлады, да рабочае клясы; бліжэй да нас падышла некаторая частка кваліфікаваных спэцыялістаў. Але затое некаторая, праўда, невялікая частка спэцыялістаў, невялікая частка інтэлігэнцыі супольна з кулаком і нэпманам адкрыта і ўпотаіку спрабуе аказаць супраціўленьне нашаму сацыялістычнаму наступу“. (З дакладу тав. Гамарніка на 12-м зьездзе КП(б)Б).

Варожыя супраціўленьні будуць пабіты. Завастрэньне ўвагі на іх пралетарскае і ўсяе савецкае грамадзкасьці зьявляцца спагаднаю атмасфэрай, у якой пролетарскай літаратуры лягчэй будзе даць адпор падобным варожым тэндэнцыям і ідэям.

Форсыраваным маршам ужо ідуць кадры беларускае пролетарскае літаратуры да буйнага паказу сучаснасьці, да паказу соцыя-

лістычнага будаўніцтва ў яго шырокіх памерах. Новая тэматыка, зьяўленьне шырокіх палосен пролетарскае літаратуры—гаворыць за тое, што Сваакерам і да іх падобным будзе дадзены добры адпор пролетарскаю літаратураю, цесна звязанаю з шырокімі пролетарскімі і працоўнымі масамі. Упартая праца пад непаслабным кіраўніцтвам камуністычнае партыі ёсць пэўны залог перамогі пролетарскае літаратуры. Толькі ня трэба забываць пра ўсе цяжкасьці. Вучоба, творчасць—творчасць і вучоба. Пры гэтай неабходнай умове дасягнем мы гэгэмоніі пролетарскае літаратуры, якая дасьць ва ўсёй яе шырычыні і глыбіні новую зямлю і новых людзей на ёй.

В. Мачульскі

3 сучаснага стану літаратуразнаўства на Украіне ¹⁾

Рукапісны Аддзел Усенароднае Бібліятэкі Украіны, Камісія Украінскае Акадэміі Навук для выдання твораў новае украінскае літаратуры. Акадэмічная Бібліятэка украінскіх пісьменьнікаў. Літаратурная Бібліятэка украінскіх пісьменьнікаў (выданні „Кнігоспілкі“). Інстытут імя Т. Шаўчэнкі. Біо-бібліаграфічная Камісія УАН для складання біаграфічнага слоўніка дзеячоў Украіны. Абслугоўванне літаратуразнаўчай працы карэспандэнтамі Фольклёрна-Этнаграфічнай Камісіі УАН.

На Украіне сыстэматычнае вывучэнне роднае літаратуры пачалося значна раней, чым на Беларусі. Між тым, як у нас літаратуразнаўчая праца ставіцца на навуковы грунт толькі пасля Кастрычніка, у Кіеўскім Універсітэце мы бачым з'арганізаванне сямінарыя для вывучэння украінскае літаратуры пасля рэвалюцыі 1905 году. Сямінары прыцягнуў да сябе пэўную колькасць студэнтаў. Частка досьледаў маладых удзельнікаў сямінару была выдрукавана ў „Записах Українського Наукового Товариства в Києві“ (1908 г.), з прычыны чаго вядомы ў свой час украінафоб С. Шчогалёў у 1912 г. пісаў: „Семинарий, существующий при „Императорском университете“ и даже пользующийся его денежной поддержкой, был исполнительным органом украинской партии в Киеве и питомником для украинизации русской учащейся молодежи“.²⁾ Свой данос Шчогалёў закончыў пэсымістычным выслоўем, што „хмары, якія сабраліся ў Кіеўскім універсітэце, ня хутка расьсеюцца“.

Але хмары расьсеяліся, толькі ня тыя, пра якія пісаў С. Шчогалёў. Кастрычнікавая рэвалюцыя зьліквідавала стары дзяржаўны

¹⁾ З дакладу, які быў зачытаны на сходзе катэдры гісторыі беларускае літаратуры ІБК.

²⁾ Проф. П. Филипович. „Українське літературознавство за десять років революції“. Київ. 1928, стар. 6.

лад, і ў нацыянальных рэспубліках у тым ліку на Беларусі і Украіне вольна залучаюць родная мова і разам з тым побач з іншымі дысцыплінамі ў вышэйшых школах было ўведзена выкладанне гісторыі роднае літаратуры.

Першае пытанне, якое паўстала перад літаратуразнаўцамі вызваленых Кастрычнікам нацыянальнасцяў, гэта пытанне аб збіранні літаратурнага матэрыялу.

У галіне збірання матэрыялаў літаратурнага характару на Украіне заслугоўвае ўвагі праца „Рукапіснага Аддзелу Ўсенароднай бібліятэкі Украіны“.

У рукапісным Аддзяленні, які займае ва Ўсенароднай бібліятэцы на Украіне ў Кіеве тры вялікіх пакоі, сабрана шмат рукапісаў гісторыка-літаратурнага і публіцыстычнага значэння.

Рукапісны Аддзел тым і адрозніваецца ад архіваў, што ў апошніх збіраюцца дакументы дзяржаўнага, афіцыйнага значэння, а ў рукапісным Адзеле сабраны рукапісы больш прыватнага характару.

Некаторыя раздзелы рукапісаў Усенароднае Бібліятэкі прадстаўлены вельмі значнаю колькасцю нумароў. Так, напрыклад, сабраны лістоў літаратурных і грамадзкіх дзеячоў налічвае ўжо 20 тысяч нумароў, сярод якіх ня менш паловы зьяўляюцца вельмі цікавым матэрыялам, які высьвятляе самыя інтымныя бакі грамадзкіх, агульна-культурных і літаратурных інтарэсаў Украіны.

Рукапісны Аддзел Усенароднае Бібліятэкі Украіны зьяўляецца зараз самым вялікім сховам у Кіеве і наогул на Украіне дакументаў і рукапісаў гісторыка-літаратурнага значэння. Адсюль у выпадку патрэбы бяруцца рукапісы рознымі камісіямі 1-га Аддзелу Украінскае Акадэміі Навук і іншымі інстытуцыямі г. Кіева, якія займаюцца даследаваннем украінскае гісторыі і літаратуры. Адсюль бяруцца рукапісы пісьменьнікаў для выдання іх твораў.

Аднаю з найважнейшых інстытуцыяў, што займаецца выданнем твораў новага украінскага пісьменства, зьяўляецца „Постійна Камісія для выдавання пам’яток новітняга украінскага пісьменства“ пры Украінскай Акадэміі Навук.

Камісія апрацоўвае творы украінскіх пісьменьнікаў да акадэмічнага выдання. Разам з тым Камісіяю распрацоўваюцца і розныя гісторыка-літаратурныя тэмы з прычыны гадавін, юбілеяў ці якіх-небудзь іншых падзей з жыцця таго ці іншага украінскага пісьменьніка, як, напрыклад, Шаўчэнка, Куміма, Шчогалёва, Каніскага, Грынчанка, Самійленка, Лесі Украінкі, Олеся і іншых.

Камісіяю выдадзены 2 тамы зборніку „Шевченко та його доба“ (т. I—у 1925 г., т. II—у 1926 г.) і зборнік „Пантелеймон Куліш“—у 1927 годзе.

Але галоўная праца Камісіі вялася ў напрамку акадэмічнага выдання твораў Шаўчэнка.

Акадэмічна выдадзеныя творы з аднаго боку зьяўляюцца вельмі каштоўным помнікам, які ставіцца пісьменьніку за яго літаратурную працу. Акадэмічна выдадзены поўны збор твораў складае сабою монумент рэдкі сваімі якасьцямі. З другога-ж боку чытач да акадэмічнага выдання прад'яўляе самыя сур'ёзныя вымаганьні; тут ён павінен знайсці адказ на ўсе галоўныя пытаньні, якія ўзьнікаюць у яго пры чытаньні тэксту твораў данага пісьменьніка. У гэтым сэнсе акадэмічна выдадзеныя творы зьяўляюцца як-бы поўнаю энцыклёпэдыяю, якая зьмяшчае ў сабе розныя веды аб пісьменьніку.

Маючы на ўвазе выдаць акадэмічна поўны збор твораў Т. Шаўчэнка, Камісіяю для выдання твораў новае украінскае літаратуры выпушчана ў сьвет першая кніга „твораў Тараса Шаўчэнка. Том IV. Щоденні записки (Журнал). Тэкст. Первістні варіянт. Коментарій. Редакція і вступне слово акад. Сергія Ефремова“.

Ва ўступе да выдання („Од редактора“) гаворыцца: „В свой работі редакція виходить із основних вимог для всякого наукового видання будь якого письменника: певний, перевірений і установлений текст творів, по змозі всі варіанти до основного тексту і широкій коментарій у формі матеріалів історично-літературного і громадського значіння“.

„Журнал“ Шаўчэнка, як і іншыя яго творы, выдаваўся шмат разоў. Так яшчэ адразу пасля сьмерці поэты рэдакцыя „Основы“ пачала друкаваць „адрыўкі“ з „запісок“ Т. Шаўчэнка, які звычайна завуць „дзеньнікам“, „Щоденником“¹⁾. Але ў гэтых адрыўках былі апушчаны ўсе на той час нецэнзурныя месцы, а таксама і ўсе няпрыхільныя заўвагі поэты да асоб, якія яшчэ тады жылі. Вось ад гэтага першага выдання „дзеньніка“ і да выданняў самага апошняга часу, у тэкст уведзіліся часта нематываваныя папраўкі і шмат якія перапрабкі, якія ў кожным паасобным выпадку выклікаліся рознымі прычынамі, і толькі зараз у акадэмічным выданьні грамадству дадзены тэкст штодзенных запісаў поэты ў тым выглядзе, як яны былі зроблены самім Шаўчэнкаю бяз усякіх уставак, пропуску і іншых зьмен.

¹⁾ „Дневник Т. Гр. Шевченко. Отрывок первый... і т. д. „Основа“ 1861 г. кн. V—IX, XI і XII; 1862 г. кн. I—VIII.

Маючи на мѣсе ў сваім виданні аднавіць першатвор у найбільш чыстым выглядзе, Камісія па виданні твораў новае літаратуры пры УАН перазняла ўвесь „журнал“, які захоўваецца ў Гістарычным Музеі ў Чарнігаве, старонка за старонкай; цікава адзначыць, што часамі пасля фотографавання, некаторыя нячытэльныя месцы аўтографу праясьняліся і паддаваліся расчытыванню. Карактура „Журналу“ праводзілася таксама вельмі ўважліва, прычым захоўваліся ўсе асаблівасці шаўчэнкавага рукапісу ўключна да памылак самага рознастайнага характару, захоўвалася, нават ужытая поэтам няправільная пастаноўка знакаў прыпынку. У гэтым сэнсе цікава падаць некалькі вынятак з тэксту. Так у запісе ад 30-га красавіка чытаем: „Барон безъ умысла достигъ цели выльпивше эту жалкую статую и барельефы именно для дитей“... Далей: „Находившись до упаду мы на яликъ переплыли неву...¹⁾ і г. д. Ці ў іншым месцы пра Мікалая І-га: „Покойному нашему Тормозу надо думать очень нравилось это топорное произведение... [Принем я помню когдато в петербургѣ оперетка эта исполнялась с большей дисциплиной“... і г. д.²⁾).

На кожнай старонцы дзеньніка зьвяртаюць на сябе ўвагу асаблівасці мовы і правапісу Шаўчэнка. Усе гэтыя адступанні ад таго-часнага правапісу і асаблівасці лексыкі Шаўчэнка ў даным виданні пакінуты, як сказана вышэй, непарушанымі.

Самыя памылкі Шаўчэнкі, якія так старэнна захаваны ў виданні, наводзяць рэдактараў на пэўныя адшуканні ў яго творчасці і нават даюць магчымасць зрабіць тыя ці іншыя вывады.

„На гэтых нявыпраўленых старонках, гаворыцца ў прадмове, адбілася і так выразна столькі непасрэдных рыс, што робяць гэты „брульон“³⁾ вельмі цікавым ня толькі для біографа поэты, для гісторыка пісьменства ці грамадзкага жыцця, але і для психолёга, для філёлёга, для тэорэтыка поэзіі. На падставе гэтага „брульону“ мы можым гаварыць ня толькі аб зьмесце напісанага, а і пра тое, якімі шляхамі думка аўтара даходзіла да таго зместу...⁴⁾ „Вялікі процант памылак у Шаўчэнка мае нейкі сваеасаблівы, унармаваны і нават „нормативний“ характар. Тут мы бачым усе адзнакі пэўнага гукавога прыпадабнення“⁵⁾.

¹⁾ Українська Академія Наук. Повне зібрання творів Тараса Шевченка, т. IV. Щоденні записки (Журнал). Д.В.У. 1927, ст. 177.

²⁾ Ibid. стар. 143.

³⁾ Чарнавік, чарнавы рукапіс.

⁴⁾ Прадмова, стар. XXXIII.

⁵⁾ Прадмова стар. XXXVII—XXXVIII.

Далей робіцца спроба на падставе памылак праясьніць бакі Шаўчэнкавай творчасьці. „Гукі мелі для яго (Шаўчэнкі) такую сілу, што часам запаланялі і падбівалі пад сябе нават правільнасьць вымаўленьня, прыпадабняючы да сябе навакольныя гукі“. („Прадмова“ стр. XXXIX). „Адзін гук выклікае другі сабе падобны, як бы сілком цягне яго за сабою. Такім чынам Шаўчэнка пісаў: „не мого хорошо разсмотрѣть“, „по моро (замест „по мере“) съ тѣхъ поръ“, „сочинение возотительных“ (замест „возмутительных“) стихов“ і г. д. Вось гэтыя памылкі, калі іх паставіць у залежнасьці ад „інэрцыі гуку“, стануць яснымі, зразумелымі. Гэтая рыса Шаўчэнкі (г. зн. безграмаднасьць рукапісу), анархічная анамалія... вада свайго роду,—набывае выразнасьці, закончанасьці, хараства ў тыя моманты, калі ён знаходзіўся пад уладаю творчага натхненьня“, гаворыць акад. Ефрэмаў у сваёй прадмове.

Такім чынам, як сказана вышэй, на падставе памылак аўтара, старанна захаваных у акадэмічным выданьні, ужо сам рэдактар „Журналу“ робіць спробу зрабіць некаторыя вывады. Гэты прыклад вельмі выразна гаворыць за тое, каб у акадэмічных выданьнях твораў пісьменьнікаў з найбольшаю паўнатаю і дакладнасьцю былі захаваны ўсе асаблівасьці аўтографу.

У аўтографах часам сустракаюцца неапрацаваныя, няясныя месцы. Захоўваючы іх у выданьні, можна выклікаць у чытача розныя запытаньні. Вось каб прыйсьці на дапамогу чытачу, каб праясьніць незразумелыя месцы, дадаецца ў канцы акадэмічнага выданьня да тэксту твораў пісьменьніка крытычны апарат, у якім у першую чаргу і павінны быць высветлены ўсе няяснасьці тэкстуальнага характару.

Апроч заўваг, выкліканых неабходнасьцю даць тлумачэньне да адпаведнага месца тэксту, у крытычны апарат уводзяцца і коментары гісторыка-літаратурнага зьместу. „У коментарыях мы пільнавалі (гаворыцца „Од редактора“ IV т. Шаўчэнка), каб не пакінуць без тлумачэньня аніводнага месца ў журнале, якое магло б у чытача выклікаць тое ці іншае запытаньне. Асобы, з якімі спатыкаўся Шаўчэнка; мясцовасьці, дзе ён бываў ці аб якіх успамінаў; падзеі і рэчы, так ці іначай з ім зьвязаныя, яго погляды, творчасць і г. д. — усё гэтае зьяўлялася прычынаю адпаведнага коментарыя“.

У дадатках да тэксту рэдакцыяю старанна выбраны ўсе першачатковыя варыянты, якія меліся ў аўтографе і не ўвайшлі ў тэкст. У якасьці варыянтаў прыведзены ўсе закрэсьленыя поэтам месцы журналу. Апроч таго сюды ўнесены і папраўкі да некаторых слоў, якія ў тэксьце пакінуты нязьменнымі, з памылковым напісаньнем.

А калі ў тэксьце падана выпраўленае слова, дык у дадатках яно прыводзіцца ў пачатковым напісаньні. Словам, тут можна знайсці ўсе розначытаньні да пэўных месц „Журналу“.

Выданьне Шаўчэнкі, такім чынам, з пункту гледжаньня вытрыманасьці прынцыпаў акадэмічнасьці, робіць уражаньне дасканаласьці як з боку пастаўленых і прынятых Камісіяй па выданьні твораў найноўшага украінскага пісьменства мэт, таксама і па практычна праведзенай працы ў падборы матар’ялаў да ўвагі ва ўважлівым расчытваньні нячытэльнага рукапісу „Журналу“. Шмат якія месцы дзеньніка толькі зараз у акадэмічным выданьні ўпяршыню паданы грамадзтву ў правільным напісаньні і высьветлены так, як хацеў аўтар. Такая монумэнтальная праца, зразумела, запатрабавала ад Камісіі шмат часу. Як паказана ва ўступе („Од редактора ст. 5“) ужо ў 1919-м годзе была складзена ўмова з Дзяржаўным Выдавецтвам Украіны аб падрыхтоўцы твораў Шаўчэнка да выданьня, але абставіны таго часу ня спрыялі выданьням падобнага тыпу, і толькі ў 1923 годзе Дзяржаўнае Выдавецтва выявіла ахвоту ўзяць на сябе выданьне „акадэмічнага Шаўчэнка“. „Журнал“ быў аданы ў друк у 1924-м годзе, але ўбачыў сьвет ён толькі ў 1927 г.

Некалькі павольны тэмп друкаваньня IV-га тому вельмі становіцца адбіўся на якасным баку данае кнігі: Камісія мела магчымасьць сабраць патрэбныя матар’ялы і належным спосабам іх распрацаваць.

Для выданьня твораў новае літаратуры на Украіне прыняты і другі тып навуковых, але не акадэмічных выданьняў. Між тым як сьцісла-акадэмічнае выданьне разьлічана на спэцыялістых, навуковыя выданьні другога тыпу маюць на ўвазе задаволіць у першую чаргу школы і шырокае кола грамадзтва.

Тэкст твораў для выданьня другога тыпу таксама правяраецца і навукова-апрацоўваецца. Да тэксту звычайна дадаецца прадмова, у якой характарызуюцца асаблівасьці творчасьці пісьменьніка, і крытычны апарат з заўвагамі тэкстуальнага і гісторыка-літаратурнага характару.

Але розьніца пастаўленых мэт прымушае рэдактараў, якія працуюць над выданьнямі 1-га (акадэмічнага) і другога тыпу, не адналькава, па-рознаму адносіцца перш за ўсё да падбору матэрыялаў да выданьня. Між тым як у выданьні акадэмічнага тыпу зьмяшчаецца па-магчымасьці ўсё, што выйшла з пад пяра таго ці іншага пісьменьніка, у выданьні другога тыпу друкуюцца толькі выбраныя творы. Па-другое, калі ў „Шоденніх записках“ Т. Шаўчэнка, выдадзеных УАН засталіся захаванымі правапіс і пунктуацыя аўтографу, дык

редакційныя колегії, што падрыхтоўваюць выданьні другога тыпу, прытрымліваюцца іншага погляду.

У гэтым сэнсе вельмі цікава выданьне „Кнігоспілкі“ („Літаратурна-бібліотека“) — „Галіцка та буковинська поезія XIX віку. Київ, 1927“. XXXVIII+168+XXI.

У данай кнізе зьмешчаны выбраныя творы 26 пісьменьнікаў XIX ст., пачынаючы з Марціана Шашкевіча (1811—1843) і канчаючы Аляксандрам Казлоўскім (1876—1898).

„Перад редакцыяю, гаворыцца ў прадмове (стар. V), паўстала важнае пытаньне аб правапісе кніжкі. Галіцкая ды Букавінская поэзія расьлі ва ўмовах надзвычайна гострай барацьбы з уплывамі польскай ды расійскай мовы на нашу мову, з полёністычнымі ды русафільскімі тэндэнцыямі. Даваць кніжку правапісам кожнага з аўтараў было-б немажліва (для гэтага трэба дачакацца сысьла „акадэмічнага“ выданьня); асабліва-ж немагчыма рабіць гэта зараз, у часе рашучай барацьбы нашай за ўстанаўленьне адзінага навуковага правапісу: відавочна, для данае кнігі магчымы толькі адзін выхад,—зьвесці розныя правапісы з рознымі лінгвістычнымі законамі да сучаснага украінскага правапісу. Рэдакцыя ўласна і стаяла на гэтым шляху пры складаньні кніжкі, за выняткам тых момэнтаў, калі выпраўленьне правапісу гостра парушала-б мастацка-эўфонічныя эфэкты поэта. Напрыклад, калі поэт дае рыфму „берези“—„слёзы“ дык пераіначыць апошняе слова на „сьлёзи“ немажліва; калі поэт дае радок: „Кожный ся цурае“, дык паставіць „ся“ на сваё месца і сказаць „цурається“, немажліва бяз поўнага зьнішчэньня поэтавага рытму. За выняткам такіх і падобных выпадкаў, па меры мажлівасьці правапіс перакладзены на сучасны („уніфіковано“).

Пры уніфікацыі правапісу редакцыяй рабіліся папраўкі і ў галіне фонэтычных зьяў, і ў морфолёгічных формаў, а таксама і тады, калі падпарадкаваньне словаў сучаснаму правапісу даволі значна адбіваецца на яго вымаўленьні. Падобныя зьмены ў сысьла акадэмічных выданьнях на Украіне не дапушчаюцца.

Паводле другога тыпу навуказгоднага выданьня выдаецца „Кнігоспілкай“ „Літаратурна бібліотека“...

Усе выданьні Кнігоспілкі разьлічаны на семдзсят пяць тамоў: ужо выйшла з друку каля трыццаці кніжок—твораў Бордуляна Т. (апавяданьні), Віннічэнка В. (выбраныя творы), Кабылянскай О. (новэльлі, аповесьць „Зямля“ і зборнічак апавяданьняў), Кацюбінскага М. (выбраныя творы і „Fata Morgana“), Куліша П. (поэзіі і „Чорна рада“. Хроніка 1663-га году), Мартовіча П., Нечуя-Левіцкага І., Олеся О. (выбраныя творы), Руданскага С. (поэзіі), Самій-

ленка В. (выбраныя творы), Старажэнка О. (выбраныя творы), Франка І., Шчогалёва Я. („поэзія“), Чарэмшына М., Тараса Шаўчэнка („поэзія“) і некаторых іншых.

У падрыхтоўцы тэкстаў да выдання і ва ўкладанні ўступных артыкулаў прымаюць удзел кіеўскія дасьледчыкі—(А. К. Дарашкевіч, М. К. Зераў, Б. В. Якубскі, А. Лебедзь, П. Філіповіч, О. Гермайзе, П. Рулін і інш.), харкаўскія (А. Шамрай, І. Айзеншток, А. Рэчыцкі), адэскі—В. Герасіманка і інш.

Апроч таго выдавецтва „Сяйво“ распачало выдаваць „Бібліотэку украінскае аповесьці“; выдавецтва „Час“ выдае „Популярную бібліотэку з выбраных твораў украінскіх пісьменьнікаў—клясыкаў“. Выданні „Часу“ задавальняюць гісторыка-літаратурныя запатрабаванні ў меншай ступені, чым выданні „Кнігаспілкі“, але і яны сьведчаць пра імкненьні на Украіне да літаратурнае асьветы, пра вялізарны попыт на украінскіх клясыкаў з боку шырокага чытача і школы.

Для задаваленьня патрэб школы складзены гісторыка-літаратурныя хрыстаматыі М. Плевака—„Хрестоматія новай украінскай літаратуры“, „Шкільная бібліотэка за ред. А. Дарашкевіча—„Енеіда“, 20—40-ыя гады ва украінскай літаратуры, а таксама прызначана для школьнага карыстаньня хрыстаматыя старога украінскага пісьменства, укладзеная А. К. Дарашкевічам і Л. Т. Білецкім.

На Украіне набывае ўсё большае значэньне ў справе зьбіраньня і дасьледваньня твораў новае украінскае літаратуры параўнальна маладая ўстанова, заснаваная толькі ў канцы 1927-га году—*Інстытут імя Шаўчэнка*. У разьдзеле першым проэкту статуту Інстытуту аб меце яго гаворыцца наступнае: „Інстытут Тараса Шаўчэнка ёсьць навуковая ўстанова, якая ставіць сабе мэтай зьбіраць і захоўваць матар’ялы і дакумэнты з новае украінскае літаратуры і ў першую чаргу аб Т. Шаўчэнку, а таксама дасьледваць і папулярызаваць з пункту гледжаньня матэрыялістычнага разуменьня гістарычныя ды гісторыка-літаратурныя зьявы і процэсы, у першую чаргу жыцьцё і дзейнасьць Шаўчэнка на фоне яго эпохі, а потым і наогул новую украінскую літаратуру XIX—XX ст. і літаратурна-грамадзкія рукі на Украіне“. У разьдзеле чацьвертым статуту гаворыцца: „Інстытут Тараса Шаўчэнка мае пераважнае права на канцэнтрацыю ўсіх літаратурна-мэморыяльных матар’ялаў, якія датычацца Шаўчэнка,—рукапісаў, малюнкаў і г. д., а таксама і копіяў з іх“.

Як відаць з прыведзеных вытрымак з статуту, Інстытут Шаўчэнка на Украіне ў некаторых адносінах нагадвае Пушкінскі Дом у Ленінградзе, з тэю толькі розьніцаю, што ва украінскім інсты-

туце да вывучэння Шаўчэнка яшчэ далучана і наогул дасьледваньне новае украінскае літаратуры.

Інстытут т. Шаўчэнка мае два аддзелы: Літаратурна-мэморыяльны і навукова-дасьледчы.

Літаратурна-мэморыяльны аддзел зьбірае і захоўвае друкаваныя, рукапісныя і іншыя матэрыялы Інстытуту, каталёгізуе і апісвае іх, падбірае калекцыі да выставак. Пры літаратурна-мэморыяльным аддзеле існуе бібліотэка Інстытуту.

Для навукова-дасьледчай працы ў Інстытуце Т. Шаўчэнка вазноўваюцца габінэты, якія распрацоўваюць пастаўленыя перад Інстытутам праблемы.

Асноўных габінэтаў 6. 1) Габінэт для вывучэння жыцьця Шаўчэнка, 2) Габінэт для дасьледваньня творчасьці Шаўчэнка, 3) Габінэт бібліяграфіі Шаўчэнка і новае украінскае літаратуры, 4) Габінэт дашаўчэнкавай літаратуры, 5) Габінэт дакастрычнікавае літаратуры, 6) Габінэт пасьякастрычнікавае літаратуры.

Паасобныя габінэты ў выпадку патрэбы могуць выдзяляць сэкцыі і камісіі для распрацоўкі тых ці іншых заданьняў.

Тры габінэты Інстытуту імя Шаўчэнка (уласна габінэт для дасьледаваньня творчасьці Шаўчэнка, габінэты дакастрычнікавай і кастрычнікавай літаратуры) працуюць у Харкаве, рэшта габінэтаў уваходзяць у склад Кіеўскай філіі Інстытуту.

Кіеўская філія фактычна распачала сваю працу з пачатку лістапада 1927 году, калі атрымала будынак. У гэтым будынку некаторы час жыў Т. Шаўчэнка ў 1846 годзе. Зараз на адпушчаныя Акрывіканкам сродкі будынак нанова адрамантаваны, прычым яму наддзены той выгляд, які ён меў у часе пражываньня ў ім славутага пісьменьніка.

У мэтадзе працы Інстытуту імя Шаўчэнка цікава адзначыць два моманты.

Па-першае—Інстытут мае на мэце сваю сэтку корэспандэнтаў у розных раёнах Украіны і па-за яе межамі. Гэтыя корэспандэнты павінны дапамагаць працаўнікам Інстытуту арыентавацца ў мясцовасьцях, дзе жылі тыя ці іншыя пісьменьнікі, зьбіраць розныя звесткі і матар'ялы літаратурнага характару, а таксама выконваць розныя даручэньні Інстытуту.

Па-другое—для сувязі з масамі Інстытут шырока карыстаецца адозвамі, газэтнымі артыкуламі, зваротамі да паасобных інстытуцыяў і розных дзеячоў. Так, напрыклад, у сьнежні месяцы 1927 г. усімі газэтамі Украіны была надрукавана адозва Кіеўскае філіі Інстытуту Т. Шаўчэнка ад 19-га грудня (сьнежня) 1927 году.

Гэтая адозва нагадвае ўмовы, у якіх прабівала сабе шлях беларуская літаратура:

„Цяжкія ўмовы, у якіх разьвівалася украінская літаратура ў часы царызму, гаворыцца ў адозьве, агульна вядомы. Ня толькі шмат твораў маладых пісьменьнікаў, якія прабавалі свае сілы ў літаратуры, але і ня мала твораў ужо вядомых пісьменьнікаў не маглі пабачыць сьвету, дзякуючы цэнзурным уціскам. Нічога не гаворым ужо пра гісторыка-літаратурныя матар'ялы—дзеньнікі, ліставаньні, успаміны, якія друкаваць было ўжо зусім немагчыма. Вялікая колькасць такога матар'ялу першараднага значэння захоўваецца ў архівах цэнзурных ды жандармскіх упраўленьняў, а яшчэ больш іх захавана ў прыватных сховах аматараў украінскае старажытнасьці. Кастрычнікавая рэволюцыя разгарнула шырокія мажлівасьці для творчасці і гісторыка-літаратурных досьледаў. І гэтыя досьледы на падставе тых архіваў, якія зьявіліся ўжо ў першае дзесяцігодзьдзе рэволюцыі, часта цалком панаваму высьветлілі шмат якія факты літаратурнага і грамадзкага жыцьця, цалкам у новым асьвятленьні выявілі цэлыя пэрыоды і паасобныя постаці дзеячоў украінскага літаратурнага руху“.

Далей у адозьве гаворыцца аб заснаваньні Інстытуту, які ставіць сваёю мэтай вывучэньне украінскага „літаратурнага працэсу“ за XIX—XX сталяў. „Але падобная навуковая праца можа шырока разгарнуцца толькі пры ўмове, калі на дапамогу прыдуць усе, хто мае якія-небудзь літаратурныя ды іконографічныя матэрыялы, ці можа даслаць свае ўласныя ўспаміны пра паасобных пісьменьнікаў.“

Інстытут зварачаецца да ўсіх грамадзян з заклікам перадаць для навуковага выкарыстаньня, або зусім падараваць, ці прадаць свае матэрыялы гісторыка-літаратурнага характару (або аўтэнтычныя копіі з іх) і партрэты даўных дзеячоў і пісьменьнікаў“. Далей у адозьве зьмешчана просьба перадаць у Інстытут свае ліставаньні, успаміны, або „прынамсі паведаміць, дзе падобныя матар'ялы захоўваюцца“.

Цікава адзначыць, што нават у календарох Украіны зьмяшчаюцца артыкульчыкі, у якіх сьцісла пераданы зьвесткі аб розных культурных установах Украіны. Так там зьмешчаны весткі аб Акадэміі Навук Інстытуту імя Т. Шаўчэнка, у якіх між іншым досыць падрабязна і поўна высьветлены мэты Інстытуту, характар яго чыннасьці як у галіне зьбіраньня літаратурных матэрыялаў, а таксама ў галіне дасьледаваньня найноўшае украінскае літаратуры.

Ужо на працягу першых месяцаў у Інстытут, як водгук на звароты, былі дасланы каштоўныя матар'ялы, сярод якіх асабліва вызначаюцца некаторыя рукапісы Шаўчэнка, М. Маркавічовай („Маркс

Ваўчок“), лісты Куліша, а таксама архіў Архіпа Тэсьленка, пісьменьніка з Палтаўшчыны, які памёр у 1911 годзе. Архіў Тэсьленка быў дасланы настаўнікам з Лохвіц Палтаўскае губ.

Усе матар'ялы, якія зьбіраюцца Інстытутам, вывучаюцца, распрацоўваюцца і друкуюцца ў спецыяльных выданнях.

Дасьледчая праца ў галіне распрацоўкі пытанняў гісторыі украінскае літаратуры апроч зазначаных вышэй інстытуцый праводзіцца на Украіне ў шматлікіх навукова-дасьледчых установах і катэдрах.

Пры Ўсеукраінскай Акадэміі Навук у 1922 годзе была заснавана Гістарычна-Літаратурнае Таварыства з мэтай спрыяць вывучэньню роднае літаратуры з усімі дапаможнымі інстытуцыямі. За 6 гадоў існаваньня Т-ва на яго пасяджэньнях было зачытана 167 дакладаў, значная колькасьць якіх была выдрукавана ў акадэмічных выданнях і па розных часопісах.

З іншых устаноў Украінскае Акадэміі Навук гісторыка-літаратурныя пытаньні распрацоўвалі: Камісія для вывучэньня Візантыйскага пісьменства і яго ўплыву на творы украінскае літаратуры, кабінэт араба-іранскае філэлёгіі. У гістарычнай сэкцыі ВУАН таксама зачытваюцца даклады галоўным чынам на біяграфічныя тэмы, якія потым друкуюцца ў воргане гістарычнае сэкцыі—„Украіне“.

Навукова-дасьледчыя катэдры ці іх сэкцыі з пэўным штатам вучоных спецыялістаў і навуковых працаўнікоў і аспірантаў існуюць у Кіеве, Харкаве, Адэсе, Днепропетровску, Нежыне. Кожная катэдра інтэнсыўна праводзіць дасьледчую працу і мае мажлівасьць друкаваць свае досьледы ў адпаведных выданнях. Гістарычна-літаратурная работа праводзіцца і ў меншых цэнтрах, як, напр., Жытомір, Камянец-Падольск і інш. Гэтая інтэнсыўная праца, якая праводзіцца ў дасьледчых катэдрах і іншых інстытуцыях Украіны і ў адпаведнасьці з тым падвышэньне гісторыка-літаратурных інтарэсаў масавага чытача неаднокраць адзначана ва украінскім друку. Так, напр., К. Копержынскі, робячы агляд украінскага літаратуразнаўства за 1926 год, піша: „Мінулы год быў, супроць папярэдніх, вельмі плённы на розныя артыкулы, рэцэнзыі, і студыі з поля украінскае літаратуры“¹⁾.

Для гісторыка літаратуры як і для кожнага, хто цікавіцца літаратураю, вялікае значэньне мае добра складзеная бібліяграфія. „Без гэтае папярэдняе, чарнавое, але неабходнае працы немагчыма навуковая распрацоўка гісторыі украінскае літаратуры“, гаворыць І. Айзеншток у артыкуле.

¹⁾ „Украіна“ 1927, III.

Пытаньні бібліографічнага характару распрацоўваюцца на Украіне пры Ўсенароднай Бібліятэцы і часткова ў „Камісіі для складаньня біо-бібліографічнага слоўніка дзеячоў Украіны“.

Мэтаю апошняе камісіі зьяўляецца выданьне слоўніка дзеячоў Украіны, у тым ліку, значыць, і слоўніка украінскіх пісьменьнікаў.

У аснову працы над слоўнікам пакладзены наступныя прынцыпы:

Слоўнік павінен быць даведачным выданьнем біо-бібліографічнага характару, г. зн. біографічныя нарысы, якія будуць зьмяшчацца у слоўніку, павінны быць па магчымасьці кароткімі, яснымі, поўнымі, але не монографіямі; пажадана, каб у біографічнай частцы былі паказаны ўсе творы данае асобы, а таксама і крытычныя артыкулы, якія датычацца яе твораў і чыннасьці.

На той выпадак, калі чыннасьць асобы датыкаецца Украіны толькі часткова, пажадана, каб у біографічным нарысе, а таксама і ў біографіі былі распрацаваны галоўным чынам моманты яго чыннасьці на Украіне, а ўсе іншыя пэрыоды жыцьця павінны адзначацца толькі „пабіжна“.

У слоўнік павінны увайсці біографіі дзеячоў усіх нацыянальнасьцяў, якія жылі на Украіне, пачынаючы ад найдаўнейшых часоў і аж да нашых дзён, і ва ўсіх галінах людзкае чыннасьці. Такім чынам слоўнік дасць біографіі: усіх дзеячоў нацыянальна-украінскіх: украінцаў сваім нараджэньнем пры ўмове, калі іх дзейнасьць была звязана з Украінаю; украінцаў месцам нараджэньня ды паходжэньнем, калі іх дзейнасьць ня была звязана з Украінаю, але мела вялікае значэньне для Украіны, дзеячоў расійскіх, польскіх, яўрэйскіх і іншых, калі яны сваёю чыннасьцю ўплывалі на украінскіх дзеячоў, пакінулі некаторы сьлед у гісторыі Украіны; дзеячоў, якія жылі на Украіне (галоўным чынам навуковых працаўнікоў, адміністратары і інш.), і ўрэшце чужаземных дзеячоў, якія ніколі ня жылі на Украіне, але праца якіх мела дачыненне да украізнаўства.

У канчатковым сваім складзе слоўнік павінен даць поўную бібліографію па украізнаўству. Ён мае на мэце, з аднаго боку, выявіць усё тое, што даў для культуры украінскі народ ва ўсіх галінах людзкае чыннасьці, а з другога—даць месца ўсім дзеячам, якія працавалі на Украіне, незалежна ад таго, ці была іх чыннасьць карыснаю ці шкоднаю для Украіны.

Шляхам распрацоўкі друкаваных крыніц і праз вусныя апытаньні ўжо ў біо-бібліографічнай камісіі сабрана больш за сто тысяч картак з зазначэньнем біографічных і бібліографічных звестак аб дзеячах Украіны.

Над распрацоўкаю іх працуюць спэцыяльныя рэдактары.

Уся рэдактарская праца падзелена між 6 рэдактарамі, якія рэдагуюць біяграфіі наступных разьдзелаў:

а) ад найдаўнейшых гістарычных часоў да паловы XIV ста-
лецьця;

б) ад паловы XIV стал. да паловы XVII ста-лецьця;

в) ад паловы XVII стал. да другое паловы XVIII ста-лецьця (да
1764 г. для Левабэражжа, да 1765 г. для Слабажаншчыны, 1775 г.
для Сечы і да 1768 году для Правабэражжа);

г) ад другое паловы XVIII стал. аж да нашага часу;

д) дзеячы літаратуры ўсіх часоў (паэты, пісьменьнікі, журналі-
стыя, крытыкі);

е) дзеячы мастацтва ўсіх часоў (мастакі, артыстыя, музыканты,
крытыкі мастацтва, разьбяры, архітэктары і г. д.), уключаючы і тых,
замест прозьвішча якіх ёсьць толькі ініцыялы.

Калі чыннасьць данае асобы мае разнастайны характар (напр.,
поэта і артысты ці крытык мастацтва), дык яна падлягае разгляду
некалькіх рэдактараў.

Камісія лічыць, што на літару „А“ ёю ўжо сабраны ўсе біягра-
фічныя і бібліаграфічныя зьвесткі, а таму карткі на гэтую літару
ўжо сыстэматызуюцца і апрацоўваюцца для здачы ў друк у блі-
жэйшым часе.

Інстытут імя Т. Шаўчэнка і Камісіі УАН шырока карыстаюцца
звесткамі спэцыяльных і дабраахвотных карэспандэнтаў, але най-
больш шматлікую і дасканалую сетку карэспандэнтаў разьвінула
Этнаграфічна-Фольклёрная Камісія Украінскае Акадэміі Навук.

Этнаграфічна-Фольклёрная Камісія ў сучасны момант мае сваімі
карэспандэнтамі да 600 юрыдычных асоб, пры чым, часам пад
адную юрыдычную асобаю (школа, паасобная установа, вёска і інш.)
захоўваюцца больш за дзесятак і нават каля сотні звычайных дапіс-
чыкаў. Кожная юрыдычная асоба мае сваю картку, на якой зазна-
чаюцца як усе атрыманыя Камісіяю лісты, так і яе адказы. Кожны
карэспандэнт знаходзіцца ў сыціслаі сувязі з Камісіяй, не затрым-
лівае адказаў на розныя пытаньні, якія яму ставяцца Камісіяй, і, з
другога боку, у самым хуткім тэрміне атрымлівае патрэбныя інфар-
мацыі ад Камісіі. Такая наладжанасьць апарату дае магчымасьць
Камісіі праверыць якія заўгодна даныя на мясцох, у самы кароткі
тэрмін, прыблізна ў два тыдні.

Ва ўмовах Беларусі зьвесткі літаратурнага характару на мясцох
збіраюцца праз краязнаўчыя арганізацыі, якія ў гэтых адносінах
прыходзяць на дапамогу літаратуразнаўству.

К Н І Г А П І С

„*Новая Беларусь*“ — літаратурны альманах за редакцыёю С. Пилипенка. ДВУ, 1929 г., 386 стар. Цана 3 руб.

Усё шчыльней і шчыльней замацоўваецца сувязь паміж літаратурамі братніх савецкіх рэспублік. Асабліва гэта яскрава бачна на прыкладзе Украіны і Беларусі.

Павязкі нашых пісьменьнікаў на Украіну, украінскіх да нас, пэўная ўзаемная напільнасьць творчасьцю сьведчаць аб гэтым.

Якраз у пачатку 1929 г. ДВУ выдала вялікі альманах перакладаў з беларускіх пісьменьнікаў на украінскую мову. Крок, які бязумоўна трэба вітаць. Крок, які дапаможа яшчэ шчыльнейшай нашай сувязі.

Але ў гэтым значным культурным зьвязе вялікай прыкрасьцю зьяўляецца артыкул Міколы Байкова „Новітня білоруска літаратура“.

Беларуская грамадзкасьць, якая ўважліва глядзіць за нашым літаратурным жыцьцём, ведае яго (М. Байкова) па досыць, у большасьці, бяспрынцыпных артыкулах аб беларускай літаратуры на старонках „Полымя“.

Пры значнай слабасьці нашай крытыкі. Яшчэ ў дадатак часта зьяўляецца і крытыкай, а гісторыяй літаратуры, зразумела, што кожная асоба, якая працуе ў гэтым напрамку, на пералік.

Творы розных крытыкаў і гісторыкаў літаратуры з прыемнасьцю друкуюцца ў нашых газетах, часопісах, альманахах. Што-ж, гэта зьява добрая! Яна сьведчыць аб значнай увазе да пытаньняў літаратуры.

Але дрэнна тое, што гэта крытыка часта вызначаецца такой бяспрынцыпнасьцю, такой неакрэсьленасьцю, такой „об’ектыўнасьцю“ (ідэал М. Байкова, а двукосьсе наша), што толькі наша няўвага дае магчымасьць усіх гэтых крытыкаў лічыць марксыстымі. А можа і друкаваць?

У нашых умовах, зразумела, найбольшае права на жыцьцё мае крытыка марксыцкая і таму зразумела, што ўсе (ці амаль усе) спрабуюць быць марксыстымі.

Але аднаго жаданьня, хоць і падмацаванага інады авансам, мала. Трэба і яшчэ нешта. Вось аб гэтым нешта і пойдзе наша гутарка.

Надзвычайна добра разабрацца ў гэтай бяспрынцыпнасьці, адсутнасьці належных ведаў можна па ўжо названаму нам артыкулу М. Байкова.

Яшчэ ў пачатку 1928 г. („Полымя“ № 1—1928 г.) ён даў нам яскравы прыклад неразуменьня сутнасьці крытыкі ды і ня толькі крытыкі. Чаго варты такія пэрлы як: „беларуская пролетарска-сялянская літаратура“, „каштоўнасьць выяўляе об’ектыўная бесстаронная крытыка, якая выходзіць з мотываў паспрыяць удасканаленьню (толькі? М. А.) навуковай або літаратурнай працы“, „дарасьці да ступені сапраўднай аб’ектыўнай (падкрэсьлена намі. М. А.) марксыцкай крытыкі“, „спакойная сур’ёзная крытыка „нашаніўцаў“, як ідэал нашага часу“.

Гэтыя памылкі, гэтае неразуменьне (а мо’ і нежаданьне зразумець) сутнасьці сучаснае беларускае літаратуры пышнай краскай распушчаюцца ў яго апошнім артыкуле.

Тут мы маем і няправільную абмалёўку літаратурных падзей, тут і значная доля самаўпэўненасці, тут і жмут памылак, якіх ня зробіць вучань школы. прапрацаваўшы хоць-бы „Гісторыю беларускае літаратуры“ Гарэцкага.

Але па парадку. Для ўсяго свая чарга. Спачатку аб улюбёнай Байковым „об’ектыўнасці“. Зразумела ў двукосных, бо ён сам дае такі прыклад „об’ектыўнасці“ ў „Полымі“ № 1—1928 г. што лепш і ня трэба.

Толькі малым дзецям ды яшчэ політычна-няпісьменным можна марыць аб нейкай такой чароўнай аб’ектыўнасці. Ня бывае яе ды і не павінна быць такой рэчы.

Пляханаў даў сапраўды клясычную формуліроўку асноўных задач кожнага крытыка-марксыстага. Яго формула аб двух шчыльна-звязаных паміж сабою актах: знайсці соцыялёгічны эквівалент дадзенае літаратурнае з’явы і ацаніць эстэтычную вартасць разглядаемага твору, зьяўляецца сапраўды асноўным мэта-дологічным прынцыпам.

Але гэта ні ў якой меры ня кажа аб аб’ектыўнасці. Бо аднаго разгляду ў дадзенай плошчы мала. Кожны крытык ня толькі даследчык, але і барацьбіт сваёй клясы. Ён павінен ацаніць твор з пункту погляду карысці ці шкоднасці для справы пролетарыяту, для справы будавання соцыялізму. І чым больш тут будзе тэмперамэнтнасці, чым больш будзе запалу, тым лепш. Тым крытычны артыкул, рэцэнзія і г. д. будуць больш актуальнымі і цікавымі.

Але гэта, можа і частковая публіцыстычнасць, будзе значна розніцца ад „спакойнай сур’ёзнай крытыкі „нашаніўцаў“, бо там мы мелі ці спробу выкарыстаць свае (нашаніўскія) політычныя і этычныя ідэі ў якасці асноўнае меркі мастацкага твору ці выкарыстоўванне мастацкага твору ў якасці выпадковага поваду для сваеасабовых публіцыстычных меркаванняў. У той час калі, наша марксыцкая крытыка павінна будаваць свае,

няхай і публіцыстычныя нічога дрэннага тут няма, вывады на грунце ўсебаковага аналізу.

Цяпер можна перайсці да рэвалюцыі. Байкоў лічыць, што „сучасную беларускую літаратуру з поўнай рацыяй можна назваць парасткам двух Кастрычнікавых рэвалюцый—1905 г. і 1917 г.“. Зразумела, раўнаваць гэтыя дзве рэвалюцыі справа смешная.

Аўтар зусім змазвае клясавую сутнасць беларускае літаратуры. Цэлы шэраг фактаў сведчыць аб гэтым. Ён зусім спакойна „об’ектыўна“ кажа, што ў першыя гады рэвалюцыі ў Вільню эмігравалі некаторыя беларускія літаратары ў тым ліку і А. Гарун, які там памёр. І хоць-бы некалькі слоў аб тым, што Гарун эміграваў туды пасля барацьбы з Савецкай уладай. Пасля таго як ён быў старшынёй нацыянальнага камітэту, а потым працаваў у вайскавай беларускай арганізацыі, утворанай на грошы Польшчы.

Ці ён падае такі факт, што ў Менску ў часе польскай окупацыі выходзіць газэта „Беларусь“. А дзе тое, што ў гэтай газэце на першай старонцы буйнымі літарамі друкуюцца весткі аб „першагах“ польскіх акупантаў, аб гістарычнай місцы Польшчы на „Крэсах Усходніх“. А гэтым ані гуку. І гэта „об’ектыўнасць“.

А азначэнне асноўнага грунту нацыяналіскае літаратуры, як „соцыяльна-дэмакратычнага“ чаго варта? Праўда, у лістах („Звязда“ № 41 ад 21 лютага 1929 г.) Байкоў піша, што гэта памылка; быццам бы ў рукапісу было „нацыянальна-дэмакратычны“, але чамусьці на Украіне змянілі. Як кажа прыказка: без імяне жанілі. Ну што-ж, бываюць такія падкі. Але як убачым далей. Ліст не ліва ўпэўнівае.

Байкову, як знаўцы сучаснае літаратуры („шэраг аргыкулаў пра літаратурны апошніх год“), сорам пісаць: „Дэмакратыруюцца сучасныя беларускія літаратары больш па чыста фармальным законах“ (20).

О, зразумела гэта спакайней! У нас, ведаецца, ціш гладзь ды балагадаць. Ні барацьбы табе, ні лаянкі. Супакой. Калі і адрозніваецца чым пісьменьнік адзін ад другога, дык гэта формай. А змест ого! на ўсе 100 проц., ды што 100—на 200 проц. сучасны, „Марксыцкі“. Тут, ведаецца, сымбальныя, тут рэалістыя, там романтикі, ну з новых яшчэ конструктывістыя. Расьцем. А змест што—глупства! Такі напашываецца вывад.

Тая самая песьня і аб адколе „Узвышша“ ад „Маладняка“. „Звычайна, у гэтым расколе мелі значэньне ня толькі ідэйныя прычыны. Тут, фактычна, значную ролю адыгралі і прычыны арганізацыйнага характару.

Ну як сказаць памячэй каб? Вырасла значыць „Узвышша“, вось яно па фармальным адзнакам і выдзелілася. Мы вярхі, а вы там нізы. Нездарма Бабарэка заваў „з далін на узвышшы“. Прыгожасьць.

Зразумела, ні ў якім выпадку такое глумачэньне адходу „Узвышша“ ад „Маладняка“ і гутаркі аб адрозніваньні нашых пісьменьнікаў толькі па формальным адзнакам ня ўпэўніваюць, ды нават і ня могуць мець месца.

Але гэты артыкул прэтэндуе на азнаямленьне украінскай грамадзкасьці з сучаснай беларускай літаратурай. Замест жа сапраўднага рэальнага паказу суадносіны літаратурных сіл мы маем крывое люстра, у якім дагары нагамі адбіта наша новая кастрычнікавая літаратура. Пагэтаму трэба з усёй няпрымірымасьцю ўдарыць па гэтым спробам рэпрэзэнтаваць беларускую літаратуру перад украінскай савецкай грамадзкасьцю.

На вестках Байкова артыкул пісаўся ў жніўні 1927 г. Нават паказаньне аб рэаганізацыі Інбелкульту ў Беларускай Акадэмію Навук зроблена без яго ведама. Што-ж, паспрабуем паверыць. Але іншыя факты з артыкулу нас зноў разупэўніваюць.

Вось хоць-бы весткі аб выхадзе пяці першых томаў збору твораў Я. Купалы

(стар. 27), аб вялікай аповесьці Бядулі „Салавей“ (1928 г.), нават год выхаду асобным выданьнем у дужках ёсьць; ці „гэты капітальны твор вышаў цяпер асобным выданьнем і паставіў маладога раманістага ў першы шэраг беларускае літаратуры“. Аб чым вы думаеце, чытачу, гэта? Ну, зразумела, аб „Сьцежках-дарожках“ Зарэцкага, які мы ў 1928 г. асобным выданьнем пабачылі.

Бачыце, апошнія літаратурныя навіны ёсьць. Інфармацыя досыць поўная.

А з другога боку „найвыдатнейшыя з маладнякоўцаў Міхась Чарот і Міхась Зарэцкі“. Сапраўды, я ня хлушу. Так на старонцы 38 надрукована. У той час, калі ўжо з канца 1927 г. гэтыя таварышы перайшлі ў групу „Полымя“. За тое ў групу „старэйшых“ трапіў сябра БелАПП (раней „Маладняка“) А. Моркаўка.

Байкоў піша, што артыкул выдрукаваны са скарачэньнем цэлага абзацу і толькі, бачыце, чаму Моркаўка апынуўся сярод старэйшых.

Ну што-ж, можа хоць тут кропля праўды? Ды дзе вы бачылі. З старонкі 20 аж па 38 уключна ідзе разгляд творчасьці групы „старэйшых“ і тут на стар. 37 ясна выдрукавана. Як поэты, з групы старэйшых маюць значэньне Я. Моркаўка, М. Грамыка і А. Гурло“. Наяўнасьць памылкі відавочная. Ды яшчэ і не Я. Моркаўка, а А. Моркаўка трэба! Што-ж, бываюць выпадкі.

Варта для некаторае поўнасьці падаць яшчэ некалькі прыкладаў літаратурнае няпісьменнасьці паважанага „крытыка“ (я дазваляю цяпер узяць яго у друкоўсі).

Калі ў адным месцы ён кажа (стар. 22), што асноўная адзнака творчасьці Купалы гэта сымбальзм разам з романтизмам, то праз некалькі старонак (стар. 29) ён ужо аб гэтым запамінае і піша „у Я. Купалы асноўны напрамак творчасьці—нацыянальны романтизм“.

Ці яшчэ: „Больш-менш пэўнае аблічча мае толькі адно аб'яднаньне пісьменьнікаў „Узвышша“, а праз некалькі радкоў ніжэй „літаратурным аб'яднаньнем ува

ўласным разуменьнем слова ёсьць „Малад-
няк“. А як па вашаму. дзядзька Байкоў.
„аб'яднаньне ува ўласным разуменьні
слова“ ня мае аблічча? Што-ж гэта за
аблічча такое? Можа „ордэн сонэту“ ці
„ордэн трыолету“?

Пакуль што мы лічым прыматам адзакі
літаратурнае арганізацыі, яе ідэолёгію і
на грунце гэтае ідэолёгіі мы маем фор-
мальныя плыні. Але ніяк не наадварот.

Чамусьці Байкову здаецца, што наша
„Энэіда навыварат“, гэта пераклад з укра-
інскае мовы. Калі сам ня ведаеш, то за-
ўсёды трэба даведацца. Такі выдатны да-
сьледчык беларускае літаратуры як проф.
Піотуховіч зусім слухна даводзе („Нары-
сы гісторыі беларускай літаратуры“ ч. I)
пэўную самастойнасьць і арыгінальнасьць
нашае „Энэіды“.

Да *Iupus linguae*, а мо' і памылак аў-
тара трэба аднесці і Кастуся (?) Каган-
ца і даты выхаду ў сьвет шматлікіх кні-
жок. (Цётка—„Хрэст на свабоду“ і „Скрып-
ка беларуская“—1904 г., а трэба 1906 г.;
Купала—„Жалейка“—1906 г., а трэ' 1908 г.
Купала—„Паўлінка“ і Раскіданае гняздо“
напісаны ў 1915 г. у той час, калі „Паў-
лінка“ напісана ў 1912 г. друк. 1913 г., а
„Раскіданае гняздо“ нап. у 1913 г., а друк.
у 1919 г.; Т. Гушча—„Апавяданьні“—1908 г.,
а трэ' 1912 г., яго-ж—„Родныя зьявы“—
1912 г., а трэ' 1914 г. і г. д.).

Ну, досыць! Можна было-б даць і яшчэ
прыкладаў, але ці варта? Ё так ясна.

Як бачым, гэты артыкул, роля якога ў
азнаямленьні украінскае грамадзкасьці з
беларускай літаратурай значная, сваёй
мэты дасягнуць ня можа.

Надзвычайная бяспрынцыпнасьць, пера-
бытваньне і няведаньне літаратурных
і замазваньне політычных фактаў яго
асноўныя адзнакі.

На нашу думку, гэты артыкул зьяў-
ляецца яскравым прыкладам наступу на
беларускую пролетарскую літаратуру,
якая пад сыягам Бел.АПП'а вядзе ба-
рацьбу за свю гегемонію.

Кніжка Клейнборта „Молодая Белору-
ссия“, некаторыя артыкулы З. Жылуно-

віча (зб. „Узгоркі і нізіны“) і гэты арты-
кул Байкова—усё гэта ластаўкі з аднаго
гнязда. „Адна ластаўка вясны ня ро-
біць“—кажа народная прыказка. Будзем
думаць і верыць, што ня зробіць вясны
і гэтыя некалькі ластавак.

Бо афіцыйнае расьпінаньне за проле-
тарскую літаратуру на літаратурных веча-
рох і неафіцыйнае замазваньне вялікае
працы перадавога атраду беларускае про-
летарскае літаратуры; не дапамаганьне
яму, а завугольнае хіхіканьне і пужаньне
расійскімі „бякамі“ і цукеркамі зьяўляецца
вадой зусім не на млын нашага соцыя-
лістычнага будаўніцтва. Аб гэтым варта
падумаць.

Бязьлітасна змагаючыся за гегемонію
пролетарскае літаратуры ў нашых бел-
ларускіх умовах, мы павінны былі-б спа-
дзявацца і на дапамогу іншых, блізкіх да
гэтае мэты, арганізацый. Калі гэтага няма-
тым горш для іх.

* * *

З боку матар'ялу трэба сказаць, што
зборнік складзены разнастайна. З поэтаў
маем: Александровіча, Бядулю-Ясакара,
Вольнага, Гартнага, Грамыку, Гурло, Ду-
дара, Дубоўку, Кляшторнага, Коласа,
Крапіву, Купалу, Маракова, Мorkаўку,
Салагуба, Труса, Фаміна, Чарнушэвіча,
Чарота і Лявоннага. Чамусьці сярод су-
часных поэтаў мы знаходзім М. Багдано-
віча і А. Гаруна, тады калі іх творчасьць
цалкам адносіцца да нашаніўскае пары.

У якасьці перакладчыкаў мы маем та-
какіх выдатных сучасных украінскіх по-
этаў як Тычына, Полішчук, Сосюра,
Кулік, Паніў, Піліпэнка, Масэнка, Дра-
Хмара, і інш.

У разьдзеле прозы прадстаўлены такія
нашы пісьменьнікі: Барашка, Бядуля,
Гарэцкі, Гартны, Гушча, Зарэцкі, Каваль,
Нікановіч, Неманскі, Чарот і Чорны.

Некаторыя поэты і пісьменьнікі прад-
стаўлены ня зусім характэрнымі для іх
творами.

Ня глядзячы на некаторыя з вы-
занных недахопаў, літаратурны матар'ял

зборніку з'яўляецца каштоўным для азнаямлення ўкраінскага чытача з беларускай літаратурай.

Шкода толькі, што ўступны артыкул належыць... Байкову і зусім не дапамагае чытачу разабрацца ў нашым літаратурным жыцці.

Мік. Аляхкевіч.

„Вясна“, штомесячны літаратурны дадатак да газеты „Камуніст“ № 1 (10), студзень 1929 году, ст. 16.

Некалі тав. Сянькевіч на старонках газеты „Звязда“, рэцэнзуючы першы нумар „Вясны“, заўважыў тую вялізарную ролю, якую павінна адыгрываць гэта выданне. Зараз перад намі ўжо 10 выпуск „Вясны“, які адчыняе новы творчы год Бабруйскай філіі Бел. АПП, які працягвае асноўнае сваё заданне вылучэння новых літаратурных сіл з глыбіні працоўных гушчаў і іх выхаванне. Бабруйская філія знаходзіцца ў асабліва цяжкіх умовах, бо адзінаццаць яе сяброў раскіданы па розных кутках Бабруйшчыны, што ў пэўнай меры перашкаджае выхаваўчай працы. Вось чаму асабліваю ўвагу мы павінны звярнуць на кожны выхад „Вясны“, якая можа ўжо падзяліцца некагорымі вынікамі. Проза 1 (10) № дадатку складаецца з апавяданняў Міколы Мікіціна „Пісямко“, Алесі „За лепшыя дні“, Хвядоса Явара „Чую кліч“, — акрамя гэтага маецца апрацоўка народных жартаў „Прыказкі і прыслоўі“ — Язэна Стратановіча.

Апавяданне Мікіціна — хучэй абразок, што ў прыгожа-лірычных рысах малое ўмовы працы вясковай настаўніцы і самаю постаць гэнай настаўніцы. Простасць і задушэўнасць, так уласцівая для гэтага аўтара, робяць апавяданне „Пісямко“ сапраўды каштоўным.

Першая літаратурная спроба Алесі „За лепшыя дні“ малое дзяўчыну-тэлеграфістку, якая гэроічна гіне „за лепшыя дні“ ад рукі белапалкаў.

У апавяданні ёсць недахопы, але ў цяжкім часу, трэба спадзявацца, яны будзь унікнуты. Хвядос Явар дае ў нумары

нешта нахшталь вершу ў прозе, які ўсё-ж малое чыгунку. Вершаваны матэрыял „Вясны“ складаецца з вершаў Атавы, Яўхіма Кохана, Алеся Жаўрука, Шылава, Эрэбнага, Крысько і Чымбура, з якіх апошнія чатыры друкуюцца амаль што ўпярышню. Выгодна вылучаюцца вершы Яўхіма Кохана („Песьня вясковай дзяўчыны“) і Алеся Жаўрука. Трэба з прыемнасцю аднатаваць вялізарныя поспехі гэтых маладых поэтаў, якія старанна працуюць і над формай, і над мовай, і над зместам.

Верш Апанаса Атавы „Праводзіны“ таксама сведчыць аб крока: наперад, але тэхнічная апрацоўка вершу ўсё-ж слабая.

Яшчэ ў нумары меем біюнататку да 20-гадовага юбілею Дзям'яна Беднага.

Вялізарная зацікаўленасць насельніцтва і аграмадны прыток новых літаратурных сіл ставяць перад „Вясной“ адказныя заданні.

Б. М.

Школьная праца. Часопіс Дзвінскі Дзяржаўнай беларускай гімназіі. Дзвінск 1928, № 10, folio 24 ст.

Ужо каторы год выдаецца гэты часопіс у Дзвінску сіламі беларускай моладзі, якая змагаецца з цяжкімі ўмовамі жыцця і ня траціць надзей на лепшую будучыню. Гэты нумар часопісу пачынаецца напеўным бадзёрым вершам Кастуся „Мэта жыцця“, якая вызначаецца аўтарам як змаганне і праца, апрача гэтага, у нумары ёсць яшчэ тры вершы: абразок — заклік хуткай язды наперад здольнай Н. Мікалаевай — пад назвай „Жаданне“; адраджэнчы зварот да гусляў з заклікам пець на ўвесь свят беларускія песьні У. Ціхамірава — пад назвай „Гусляр“, ды загад кавалю выкаваць магутны меч для змагання з нядолей П. Сакала — пад назвай „Кавалю“. Кароценькія апавяданні: „За што?“ — Янкі з вёскі і „Зіміны вечар“ А. Ціхамірава раскажваюць аб тым як забілі на вайне татку і пра вучнёўскае жыццё. Артыкул рэдкалегіі

„Навагодныя думкі“, заклікае моладзь загартоўвацца для змаганьня з жыццёвымі нягодамі. Летапіс гімназіі паведамляе аб прынятых у першую клясу вучнях, сходзе бацькоў вучняў гімназіі, лекцыі П. Масальскага „Пачатак і разьвіцьцё беларускага пяснярства ў Латвіі“ з літаратурнымі выступленьнямі розных аўтараў, лекцыях (тры з астрономіі, тры аб тэатры, адна аб выбары профэсіі і інш.), вучнёўскім коопэратыве, гістарычна-этнографічным музэі і такім самым вучнёўскім гуртку, сьвяткаваньні дзесяцігодзьдзя беларускай сярэдняй школы, спектаклях („Модны шляхціц“ К. Каганца, „Сурдуд і сярмяга“ Ф. Аляхновіча, „На дарозе да справы“ і інш.) і г. д. У часе вакацыў вучнямі гімназіі ў родных мясцовых вёсках былі пастаўлены наступныя п'есы: „Пасланец“ — Родзевіча, „На папасе“ — Купалы, „Модны шляхціц“ Каганца, „Калісь“ Аляхновіча, „Суд“ Галубка, „Атрута“ Гарэцкага і інш.; выступаў на некаторых спектаклях і хор. Тэкст часопісу аздоблены малюнкамі.

З усяго гэтага відаць, што беларуская моладзь у Латвіі шмат і актыўна працуе. Апошнія мабыць, выратоўвае яе ад уплываў сантымэнтальнага нацыяналізму, якім там-сям разбаўлена часопісь рэдкалегіі.

А. С.

О. Ф. Сахарова. *На Полацкім замчышчы. Казачная фэерыя ў 2 дзях з пролётам. Усцэнзізавана паводле п'есы „Сон на кургане“ Янкі Купалы. Прывітаеўца роднаму месту Полацку. Дзьвінск 1928 г., in 4°. 16 ст., цана не паказана.*

Імя Вольгі Тодаравай Сахаравай ужо вядома ў беларускай літаратуры ў Латвіі, дзе яна і захапілася літаратурнаю творчасцю на роднай мове з часу выхаду газэты „Голас Беларуса“ пад рэдакцыяй К. Б. Езавітава. Яе вершы „Яму і бацькаўшчыне“, „Плаўцу“ і інш. мелі там добры пасьпех і водгукі. Пра апошні ў „Голасе Беларуса“ (1927 № 48) адзначалася як пра верш упартага змаганьня і моцнае веры ў перамогу. Трэба сказаць,

што шэраг іншых вершаў Сахаравай: „Змагару“, „Адраджэнец“, „Брату беларусу“, „Стары працаўнік“, „Прайшлі гады“, „Нашы дзеці“, „Сумрак“, „Ноч“, „Доля“, „Заклік да працы“, „Вясна“, „Восень“, „Сірацінка“, „Родная краіна“, „Наша моладзь“ і г. д. таксама каштоўныя ў пэўнай меры сваім соцыяльным зьместам ды сьведчаць аб формальных магчымасьцях літаратаркі. З гэтай прычыны нас некалькі дзівіць чаму Сахарова згадзілася зараз выдаць гэту п'есу „На Полацкім замчышчы“, якая 28 траўня 1927 году ставілася на сьвяткаваньні пяцігадовага юбілею Дзьвінскай беларускай гімназіі ў Дзьвінску. Тады яе пахваліла расійская Дзьвінская больш чым буржуазная газэта „Двинский голос“ (1927, № 23) ды стрымана інфармаваў аб ёй „Голас беларуса“ (1927, № 57). Ужо адно гэта магло паслужыць пэўнай перасьцярогай аўтарцы.

Коротка зьмест гэтай п'есы наступны: Стары дзед апавядае унукам лягенду пра Прадславу — княжну, заклітую мачыхай, якую вызваліў ад чар князь Усяслаў. У канцы дзедавага апавяданьня хор за сцэнай пяе „гімн“ — „О, божа, спасе наш“. Расказанае дзедам у пролёгу, паказана ў I і II акце п'есы, калі Усяслаў блудзіць па лесе шукаючы гарадзішча з заклітай Прадслай, ды, ня глядзячы на розныя чары русалак, ведзьмаў і іншай чартаўні, знаходзіць яго і вызваляе Прадславу. У канцы п'есы хор за сцэнай зноў сьпявае названы „гімн“, хоць у агульнае адзначана, што па жаданьню можна пачаць і „Мы выйдзем шчыльнымі радамі“. У гэтай романтичнай чартаўні, апрача таго, яшчэ прыпраўлена романтичным ідэалізаваньнем старадаўняга мінулага Беларусі. Толькі само змаганьне Усяслава з чорнымі сіламі, яго заклік: „Прадслава, Прадслава, я іду за табою змаганьне з народнай нядоляй ліхою“, які перадае п'есу, ды памянёны марш зьяўляюцца сьвэчэйшым плямай на агульным малюнку п'есы. Яны ў пэўнай меры наводзяць на думку, што аўтарка хацела сымбальна

паказаць змаганьне беларускага працоўнага народу з чорнымі сіламі фашысцкай рэакцыі ў Латвіі, як гэта некалі рабілі адпаведна стану свайго народу і часу Райніс і інш. пісьменьнікі ў латыскай і інш. літаратурах. Але для данага адфармленьне п'есы гэта ўжо занадта „туманная алегорыя“, адгаваньне якой абцяжарана эпіграфам на цітульнай старонцы п'есы з вершаў „Слаўнага Полацку“, якія канчаюцца радком: „У цяжкой няволі Полацк пагас“.

Аўтарка ўдала скарыстала Купалаў „Сон на кургане“, ад чаго выйгралі шмат якія мастацкія якасьці п'есы. Усё-ж у п'есе вельмі шмат русізмаў, без якіх можна-б было абыйсьціся, і мастацкі бок п'есы зусім не выратоўнае яе зьместу. Каму з латвійскіх, прыгнечаных фашызмам, беларусаў галоднай Латгаліі дзі беспрацоўных гарадоў Латвіі гэта п'еса хоць што-небудзь скажа? Наогул—што можа гаварыць сёньня беларусам стары беларускі драджанізм з налётам прымірэнства з фашызмам? Аўтарка быццам забылася, што ўжо няма і ня можа быць спажыўцоў такой літаратуры і ніхто яе ня тво-

рыць. У захаваных або вострых адчыненых формах адбываецца найвялікшая клясавая вайна; усё беларусы, якія дзе-небудзь толькі ёсьць на сьвеце, прымаюць у ёй удзел ці з таго ці з таго боку; вайна гэта адбываецца ў літаратуры, і нават у латвійскай беларускай літаратуры ёсьць зародкі пролетарскай літаратуры; сама аўтарка піша часамі выразна каштоўныя соцыяльныя творы; і раптам, як быццам усё гэта праспаўшы, яна заміж зборнічку сваіх вершаў, заміж сваёй драмы „Маладыя парасткі“ з жыцьця ідэёвай настаўніцы і г. д. згаджаецца выдаваць гэту чартаўню. Ні цэнзурныя ўмовы, ні фашысцкія ўмовы жыцьця ў Латвіі наогул ня могуць апраўдаць гэтага факту.

Выданьне гэтай п'есы больш чым памылка. Аўтарка павінна пазбавіцца ад інтэлігэнтных хістаньняў у справе культурнай працы ў шэрагах беларускага працоўнага народу, калі яна хоча знайсьці і сваё месца і скарыстаньне сваіх здольнасьцяў.

М. Касьпяровіч.

Х Р О Н І К А

У Беларускай Асоцыяцыі Пролетарскіх Пісьменьнікаў

* *М. Нікановіч* канчае пісаньнем роман „Вяснянка“. Ём-жа рыхтуецца да друку зборнік апавяданьняў „Вясновыя праменьні“.

* *М. Хведаровіч* здаў у друк другі зборнік вершаў пад назваю „Рытмы“.

* *С. Баранаў* здаў у БДВ зборнік апавяданьняў „Плямы“, ём-жа здадзены ў выдавецтва „Чырвоная Зьмена“ зборнік дзіцячых апавяданьняў „Злосьць“.

* *В. Казлоўскі* здаў у БДВ зборнік вершаў „Аржаныя пажары“.

* *А. Якімовіч* здаў БДВ дзіцячую вершаваную казку пад назвай „Каваль-Вярнідуб“.

* Вышаў з друку зборнік вершаў *Ал. Салауба* „Лукішкі“, дзе малюецца вастрожнае жыццё поэты. Ён-жа канчае апрацоўкай для „Полымя“ трохактавую п’есу „Вяселье“.

* *П. Галавач* здаў у друк зборнік апавяданьняў „Хочацца жыць“.

* *А. Гародня* падрыхтоўвае зборнік крытычных артыкулаў. Ём-жа скончана пісаньнем апо-весьць „Пісар пана Куркуса“.

* Вышаў з друку зборнік мастацкіх нарысаў *М. Гольдбэрга* „Пабягуць слупы“.

* *П. Броўна* скончыў пісаньнем поэму фактаў з літаратурнага жыцця „Рапарт“.

* *Ян. Скрыган* (Відук) піша апо-весьць з жыцця рабочых пад

назваю „Будынак“. Яго зборнік апавяданьняў „Затока ў бурах“ друкуецца ў БДВ.

* *В. Маракоў* рыхтуе да друку зборнік поэзіі пад назваю „Вершы і поэмы“. Ём-жа здадзены ў „Маладняк“ да друку поэмы: „Муляр“ і „Парогі паміраюць“. У „Полымя“ здадзена поэма „Рабінавая ноч“, там-жа друкуецца поэма пад назваю „Мая поэма“.

* У лютым м-цы Менская філія „Бел АПП“ наладзіла ў Менску два вялікія літаратурныя вечары. Адзін вечар у АБВШ, другі ў клюбе камунальнікаў.

* Расійская п’еса *А. Файко* „Чалавек з портфэлем“, перакладзеная на беларускую мову *С. Баранавым* і *Ал. Пальчэўскім*, у гэтым м-цы будзе пастаўлена клюбам К. Маркса. Яна-ж здадзена для друку ў БДВ.

* Добра працуе гурток беларускае культуры пры Горацкай с.г. акадэміі, заснаваны з пачатку навучальнага году. За 4 м-цы было 9 заняткаў, дзе акрамя літаратурных тэм разглядаліся яшчэ і—аб становішчы Зах. Беларусі. У гуртку прымаюць удзел сябры *Бел. АПП’у*. Адчуваецца недахоп сродкаў на выпіску газэт і часопісаў, што не дае магчымасьці шырэй разгарнуць працу.

* На сходзе Менскай філіі прыняты ў склад асоцыяцыі малады

беларускі драматург *Іл. Гурскі*. Вышла з друку яго новая п'еса „Дрыгва“.

* 22 лютага г. г. у малой залі Клуба ім. К. Маркса адбыўся агульны сход Менскай філіі.

На сходзе адказны сакратар праўлення Бел. АПП тав. Ліманоўскі зрабіў даклад „Аб чарговых задачах Бел. АПП'у“, у якім ён зрабіў аналіз усім літаратурным падзеям за апошні час ад з'езду Бел. АПП.

У спрэчках выступалі: *В. Каваль*, які адзначыў на неабходнасьць утварэньня вечароў самакрытыкі, пашырэньня часопісі. Ён таксама звярнуў увагу на ўцягненьне ў драматургію сяброў філіі, дзеля чаго ў якасьці першага зададу трэба абвясціць конкурс на лепшую п'есу.

М. Аляхновіч адзначаў, што зараз няма ўвязкі лірыкі з жыцьцём. Падтрымаў пытаньне, высунаў *В. Каваль*, аб пашырэньні часопісі.

— Больш дбаць аб культуры мовы, вывучэньні фольклёру. Пашырыць крытычны аддзел, у часопісі ўвесці ілюстрацыю, звярнуць увагу на калектыўную творчасць—аб усім гэтым казала *З. Бандарына*.

П. Трус адзначыў на неабходнасьць чысткі Бел. АПП'у.

— Некалькі прапаноў унёс т. Барашка:

Нашы крытыкі выступаюць за бесстароннасьць у крытыцы—гэта нездаровая зьява. Час абвясціць наступленьне. Неабходна ўвесці ў склад рэдакцыі часопісі „Полымя“ нашага сябра Бел. АПП. Патрэбна сувязь з чытачамі. Арыентацыя ў творчасці на працоўныя масы,—нацыяналістычным настроям у нас не павінна быць месца.

Член польскай, *Мысьлінскі* лічыць неабходным—у працу Бел. АПП'у ўключыць распрацоўку літаратуры нацыянальных сэкцый, дзе адзначаць недахопы і дасягненьні гэтых сэкцый. Працягваць дыскусіі аб сустрэчы пісьменьніка з чытачом.

У заключным слове тав. Ліманоўскі згадзіўся на неабходнасьць жывой сувязі з нацыянальнымі сэкцыямі, а пры прыёме ў асоцыяцыю будзем даваць большыя запатрабаваньні.

На сходзе была заслухана справаздача Мурашкі аб працы Менскай філіі. Пасьля чаго адбылося абраньне новага аб'яднанага бюро філіі. У склад бюро філіі абраны сябрамі: Барашка *Іл.*, Мурашка, Гольман, Сэрбэнта, Аляхновіч, Трус, Рымашэўскі і кандыдатамі: Бандарына і Камянецкі.

* 9 сакавіка адбыўся літаратурны вечар на заводзе „Беларусь“. Даклад на тэму „Літаратура і чытач“ зрабіў *Іл. Барашка*. Выступалі з творами: *П. Трус*, *М. Нікановіч*, *В. Каваль*, *В. Маракоў*, *С. Фамін*.

* 17 сакавіка былі наладжаны літаратурныя вечары ў Слуцку і Мазыры. У Слуцк выязджалі: *М. Аляхновіч*, *І. Плаўнік*, *Я. Відук*, *Мысьлінскі* і *Хведаровіч*. У Мазыр—*Барашка*, *Каваль*, *А. Звонак*, *Маракоў* і *Трус*.

У Аршанскай філіі Бел. АПП'у.

* Мсьціслаўская студыя рыхтуе да друку альманах, дзе будуць зьмешчаны творы маладых поэтаў і пісьменьнікаў Мсьціслаўшчыны і цікавыя біографічны матэрыялы аб Насовічу (аўтар слоўніка жывое беларускае мовы XIX стагодзьдзя).

* *А. Аляксеяў* напісаў п'есу „Ангуленская барыкада“ з жыцьця

Парыскай Камуны. П'есу драмгурток акадэміі і філія Бел. АПП'у рыхтуюць да пастаноўкі ў Горацкім Акадэмічным Тэатры.

У польскай сэкцыі БелАПП'у.

* 10 сакавіка выяжджалі ў Віцебск Гараўскі А., Мысьлінскі і Рымашэўскі Зенон для наладжвання ў Польскім рабочым клубе масавага літаратурнага вечару.

* На конкурс апавяданняў, які праводзіцца сэкцыяй сумесна з рэдакцыяй газ. „Orka“, паступіла 18 апавяданняў. Конкурсная камісія прыступіла да разгляду матэрыялу.

* Да „Дню друку“ сэкцыя разам з газ. „Orka“ выдае газэту — аднаднёўку. Выручка ад продажу пойдзе на карысць МОПР'у. Запрошаны да ўдзелу ў аднаднёўцы ўсе польскія пісьменьнікі і паэты СССР. Таксама пасланы персанальныя запрашэнні польскім закардонным пралетарскім пісьменьнікам: Бронеўскаму, Вандурскаму, Стэндэ і Ясенскаму (аўтару вядомага роману „Я палю Парыж“).

* Зборнік вершаў сяброў сэкцыі пад назваю „Idziemy“ выходзіць у БДВ з друку ў пачатку красавіка.

* Здадзены ў друк БДВ дзве першыя п'есы, прэміраваныя на конкурсе п'ес „Młyn“ і „Ku gwiazdom“.

У яўрэйскай сэкцыі БелАПП'у.

* Пісьменьнік — Аршанскі працуе над п'есай для Дзяржаўнага Яўрэйскага Тэатру Беларусі. Тэма п'есы — трагедыя меншавізму ў яўрэйскім рабочым руху.

* Даўгапольскі працуе над п'есай, якая малюе сацыялістычнае

будаўніцтва на Беларусі і барацьбу з клясамымі ворагам.

* Здадзены для друку ў БДВ зборнікі апавяданняў Н. Гардона і Э. Кагана.

* Рыхтуюцца вялікае турнэ сяброў сэкцыі па Магілёўскай, Віцебскай і Полацкай акругах. Будучы абслужаны галоўным чынам рабочыя масы. Адначасова імі будзе праводзіцца кампанія па вярбоўцы падпісчыкаў на часопіс „Штэрн“ і газ. „Акцыбр“.

* Па запрашэнню Аршанскага акруговага бюро прафсаюзаў 15 сакавіка выяжджала група пісьменьнікаў для наладжвання літаратурнага вечару. Удзел у выездзе прымалі: Дунец, Харык і Э. Каган.

* За апошні час сэкцыяй прыняты ў сябры т. т. Г. Гольдбэрг і А. Юдэльсон.

* Нядаўна адбыўся дыспут на тэму: „Аб сацыяльным заказе ў літаратуры“. Уступнае слова зрабіў т. Дунец.

* З. Вітэнзон канчае апавесць пад назваю „У трыкутніку“. Частка гэтае апавесці друкавалася ў часопісі „Штэрн“.

* Г. Камянецкі піша вялікую поэму з жыцця рамеснікаў у часы рэвалюцыі.

* Я. Гольдман канчае поэму з жыцця Польшчы ў часы грамадзянскай вайны.

* Ш. Гарэлік (з Бабруйска) здаў да друку ў часопіс „Штэрн“ дзве апавесці з жыцця рабочых.

* Х. Дунец падрыхтаваў да друку крытычныя артыкулы аб п'есе Харыка „Душою і цяплом“. Ім падрыхтаваны артыкул аб яўрэйскім пісьменьніку А. М. Фукс. Цяпер працуе над крытыкай новай кнізе Бергелсона „Па кону“.

З Ы М Е С Т

	Стар.
М. Лынькоў — Апошні зьверыдавец (апавесць)	3
А. Александровіч — Балышавік Бахрым (поэма)	31
І. Мікітэнко — Браты (апавяд.)	41
Ю. Таўбін — Аргентынскаму сябру (верш)	70
А. Дудар — Стары лясун (верш)	72
П. Броўка — * * (верш)	74
А. Рэйзэн — Насільшчык (новэля)	75
Р. Мурашка — Дык дзе-ж зямля? (па роману К. Чорнага „Зямля“)	76
В. Мачульскі — З сучаснага стану літаратуразнаўства на Украіне	90
КНІГАШІС: Мік. Аляхновіч — „Нова Білорусь“; Б. М. — „Вясна“; А. С. — „Школьная праца“; М. Каспяровіч — О. Ф. Сахарав — „На полацкім замчышчу“	103
ХРОНІКА — У Беларускай Асоцыяцыі Пролетарскіх Пісьменьнікаў	110